

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK GELİŞME VE DOĞAL KAYNAKLARIN
LANETİ İLİŞKİSİ: POLİTİK İSTİKRAR ÜZERİNE
AMPİRİK BİR ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oğuz TURAL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Atıl AŞICI

NİSAN 2014

ÖNSÖZ

Uzun süredir gerçekleştirmeyi düşündüğüm bu çalışmanın şekillenmesinde, küçük yaşlardan bu yana sahip olduğum doğa sevgisi ve ilgisinin yanı sıra, yaşım ilerledikçe karşı konulamaz bir araştırma arzusu uyandıran ekonomi biliminin birbirlerine olan sarsılmaz bağlılığı ve ilişkisi tartışılmaz bir rol oynadı. Bunun üzerine yaptığım incelemeler ve araştırmalar sonucu doğal kaynakların laneti gibi önemli ve bir o kadar zevkli bu konuyu tartışmaya açmak istedim.

Doğal kaynaklara dayalı bir ekonomik gelişmenin ne tür sonuçlar doğuracağı ve yaşamlarımızı nasıl etkileyeceği konusunda yapılmış olan birçok çalışmaya ek olarak, ülkemizde de son günlerde sıkça konuşulan politik istikrar mevzusunun bu süreci nasıl etkilediği merak konusudur. Politik istikrara sahip ekonomilerde gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın ampirik analizlerle desteklenerek yapılmış olmasının, içinde bulunduğumuz coğrafya ve küresel dinamikleri açıklamaya küçük de olsa yardımcı olacağını, yapılacak katkının da ortak akla katkı koyacağını düşünmekteyim.

Her tez gibi bu tez de, tek başına gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir süreci kapsamaktadır. Çalışmam, maddi ve manevi olarak bana destek olanlar sayesinde tamamlanabilmiştir. Bu nedenle, tez hazırlama sürecinde bilgisi, tecrübesi ve değerlendirmelerini sabır ve özveri ile tarafıma aktaran değerli hocam Doç. Dr. Ahmet Atıl Aşıcı'ya, yine süreçteki değerlendirmeleri ve bilgisi ile her daim yardımcı olan Umut Akovalı'ya teşekkürü borç bilirim.

Tabi ki, sonsuz sevgi ve sabırla bana destek olan annem Zahide Tural, babam Bünyamin Tural ve kardeşim Kaan Tural, yol arkadaşım Bilgesu Güngör, üzerimdeki yükü hafifleten çalışma arkadaşlarım Doğukan Doğan, Elif Erkan, Kerime Eskiocak ve Mustafa Memiş'e de minnettarım.

Oğuz TUTAL
İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	vi
SEMBOL LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
RÉSUMÉ	x
ABSTRACT	xv
ÖZET	xx
GİRİŞ	1
1. KAVRAM ve TEORİK ALTYAPI	5
1.1. Büyüme ve Çevre	5
1.1.1. Ekonomik Büyüme ve Refah	5
1.1.2. Ekonomik Büyüme ve Çevre, Nereye Kadar ve Nasıl?	6
1.1.2.1. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi	8
1.1.2.2. Kirlilik Sığınağı Hipotezi (Pollution Haven Hypothesis)	11
1.1.2.3. Porter Hipotezi	12
1.1.2.4. Bolluk Paradoksu–Kaynakların Laneti Hipotezi (Resource Curse)	13
1.2. Kaynakların Laneti Hipotezi	13
1.2.1. Teorik Perspektifi	13
1.2.2. Doğal Kaynakların Ekonomik Performanstaki Yeri	15
1.2.3. Kaynakların Lanetinin Ekonomik Açıklaması	17
1.2.4. Kaynakların Lanetinin Politik Açıklaması	18
2. LİTERATÜR İNCELEMESİ	20
2.1. Giriş	20
2.2. İçsel ve Yapısalcı Yaklaşımlar	20
2.2.1. Hollanda Hastalığı	20
2.2.2. Rantiyecilik	22
2.2.3. Kurumsal ve Politik Anlayış	22
2.3. Dışsal Yaklaşımlar	25
2.3.1. Makro Ekonomik Faktörler ve Piyasa Temelli Yaklaşımlar	25

2.3.2.	Diğer Sosyo Ekonomik Temelli Yaklaşımlar	27
3.	KAYNAKLARIN LANETİ VE POLİTİK İSTİKRAR _____	30
3.1.	Kaynakların Lanetinin Transfer Mekanizmaları _____	30
3.1.1.	Hollanda Hastalığı	30
3.1.2.	Rantiye Peşinde Koşma	31
3.1.3.	Yönetim Zaafiyetleri	31
3.1.4.	Beşeri ve Fiziki Sermayenin Dışlanması	32
3.2.	Olası Etkileri ve Çözüm Önerileri _____	33
3.2.1.	Ekonomik Etkileri	33
3.2.1.1.	Hollanda Hastalığı _____	33
3.2.1.2.	Yaşam Standartlarında Düşüş, Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik _	33
3.2.1.3.	Makroekonomik İstikrarsızlık ve Risklere Açıklık _____	34
3.2.1.4.	Beşeri Sermaye Açığı _____	35
3.2.2.	Politik Etkileri	36
3.2.2.1.	Rantiye Peşinde Koşma ve Yolsuzluk _____	36
3.2.2.2.	Otoriterleşme ve zayıf yönetişim _____	37
3.2.2.3.	İç savaş ve çatışma riski _____	38
3.2.3.	Çözüm Önerileri	39
3.3.	Politik İstikrar, İstikrarsızlık ve Kaynakların Laneti _____	42
3.3.1.	Politik İstikrarın Tanımı	42
3.3.2.	Politik İstikrar ve Kaynakların Laneti İlişkisi	44
3.3.2.1.	Genel Bakış _____	44
3.3.2.2.	İstikrar Ne Getirir, Ne Götürür? _____	48
3.3.2.3.	Doğal Kaynaklar, Politik Rejimler ve Demokrasi _____	51
4.	MODEL ANALİZİ _____	55
4.1.	Araştırma Tasarımı _____	55
4.1.1.	Araştırmanın Hedefi ve Araştırma Hipotezi	55
4.2.	Veri _____	56
4.2.1.	Veri Seçimi ve Verilerin Açıklanması	56
4.2.2.	Verilerin Analiz Edilmesi	61
4.3.	Panel Data Analizi ve Model Seçimi _____	66
4.4.	Uygulama _____	69
4.4.1.	İstatistikî Model ve Testler	69
4.4.2.	Sonuçlar	71
5.	SONUÇ ve ÖNERİLER _____	78

6.	KAYNAKÇA	81
7.	EKLER	91

KISALTMALAR

2SLS	: İki Aşamalı En Küçük Kareler Metodu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency
CO ₂	: Karbondioksit
DB	: Dünya Bankası
DD	: Hollanda Hastalığı
EKC	: Çevresel Kuznets Eğrisi
FDI	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GEKK	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GS	: Öz tasarruflar
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KBYGSYH	: Kişi Başı Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
MEA	: Afrika ve Ortadoğu
MPLA	: People's Movement for the Liberation of Angola
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLS	: En Küçük Kareler Metodu
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PDG	: Gabonese Democratic Party
PHH	: Kirlilik Sığınağı Hipotezi
RC	: Kaynakların Laneti
RD	: Kaynak Bağımlılığı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
WDI	: World Development Indicators
WGI	: World Governance Indicators
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

SEMBOL LİSTESİ

\$: Amerikan Doları
%	: Yüzde
Σ	: Toplam
t	: Zaman
H ₀	: Sıfır Hipotezi
H ₁	: Karşıt Hipotez
ϵ	: Hata terimi
i	: Birim kesit
β	: Değişken katsayısı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Çevresel Kuznets Eğrisi Dönemleri, Gelişme – Çevre İlişkisi.....	10
Şekil 3.1. Petrol Keşfi ve Demokratik Durumdaki Değişim.....	38
Şekil 3.2. Doğal Varlıkların Sosyal Değeri ve Politik Sistemin Kalitesi İlişkisi..	45
Şekil B.1. Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem.....	98
Şekil B.2. Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem.....	98
Şekil B.3. Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem.....	99
Şekil B.4. Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem.....	99
Şekil B.5. Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem.....	100
Şekil B.6. Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem.....	100
Şekil B.7. Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem.....	101
Şekil B.8. Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem.....	101
Şekil B.9. Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem.....	102
Şekil B.10. Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 1. Örneklem.....	102
Şekil B.11. Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 2. Örneklem.....	103
Şekil B.12. Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 3. Örneklem.....	103
Şekil B.13. Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem.....	104
Şekil B.14. Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem.....	104
Şekil B.15. Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem.....	105

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1.	Kaynakların Laneti Hipotezinin Politik Açıklamaları.....	19
Tablo 2.1.	Literatür Özeti Tablosu.....	29
Tablo 3.1.	Ülkelerin Kaynak Zenginliği Ve İç Savaşlar.....	41
Tablo 3.2.	En Büyük Petrol İhracatçısı Ülkeler ve Yolsuzluk Kontrolü Ort.....	46
Tablo 3.3.	En Çok ve En Az Yozlaşmış Ülkeler.....	54
Tablo 4.1.	Birinci Örneklem Ortalamaları (%20'lik Dilimler Şeklinde).....	61
Tablo 4.2.	İkinci Örneklem Ortalamaları (%50'lik Dilimler Şeklinde).....	65
Tablo 4.3.	Üçüncü Örneklem Ortalamaları (%50'lik Dilimler Şeklinde).....	66
Tablo 4.4.	1996 – 2011 Dünya Örnekleme İçin Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli).....	72
Tablo 4.5.	1996 – 2011 Politik İstikrar Örnekleme İçin Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli).....	74
Tablo 4.6.	2003 – 2011 Politik İstikrar Örnekleme İçin Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli).....	76
Tablo A.1.	Örneklem Ülke Listeleri.....	91
Tablo A.2.	1996 – 2011 Dünya Tanımlayıcı İstatistikleri.....	94
Tablo A.3.	1996 – 2011 Politik İstikrar Tanımlayıcı İstatistikleri.....	94
Tablo A.4.	2003 – 2011 Politik İstikrar Tanımlayıcı İstatistikleri.....	95
Tablo A.5.	Birim Kök Testleri Sonuç Tablosu.....	95
Tablo A.6.	Korelasyon Matrisi Tablosu / 1996–2011 Anakütle.....	96
Tablo A.7.	Korelasyon Matrisi Tablosu / 1996–2011 Politik İstikrar Örnekleme.....	96
Tablo A.8.	Korelasyon Matrisi Tablosu / 2003–2011 Politik İstikrar Örnekleme.....	97

RÉSUMÉ

La planification et l'imagination d'une croissance économique impeccable est sans doute vue comme un objectif définitif par tous les pays mondiales et principalement par les pays en cours de développement et les pays sous-développés dans lesquelles on tente aujourd'hui à parvenir à une conciliation sur ce sujet. Grâce aux développements technologiques créés par cette croissance, tout en offrant la possibilité de continuer la production et la consommation, elle encourage en même temps à réduire les effets de la décomposition de ces processus envers l'environnement, à un minimum possible. Dans la plupart des économies, pour attirer l'investissement étranger, le principal modèle de croissance économique est appliqué au détriment du respect des normes du travail et des normes environnementales. Mais la pression créée sur les modèles économiques et sur les ressources naturelles, a conduit à un éloignement concernant l'avenir de l'humanité et de la planète à la durabilité. Les problèmes environnementaux venant de tous les côtés, que nous rencontrons de façon fréquente depuis ces dernières décennies soulèvent, avec la croissance de la population, un certain nombre de sérieuses questions dans l'esprit pour l'avenir de l'économie et pour l'avenir des écosystèmes.

On parle d'une présence d'une relation négative entre l'utilisation des ressources naturelles et la croissance économique. De nombreuses théories ont été proposées pour mesurer l'intensité et la direction de la relation existante entre la croissance économique et l'environnement. La première de celles-ci est l'hypothèse environnementale de Kuznets relative à l'examen de la performance environnementale des pays avec l'augmentation des niveaux de revenu. Une autre est nommée l'hypothèse du paradis des pollueurs qui essaie de mesurer le fait que les réglementations environnementales amènent le secteur de l'industrie et ses investissements, y compris les industries les plus polluantes, à se diriger vers des pays plus flexibles. Enfin, l'hypothèse de Porter, et l'hypothèse de Resource Curse (« la malédiction des ressources naturelles ») sur laquelle nous allons nous concentrer dans cette étude, ont une place prépondérante dans la littérature. L'hypothèse de la malédiction des ressources naturelles mesure l'effet de la durée et le rôle des ressources naturelles dans le processus de la croissance économique. À ce point, la question à propos de l'utilisation des ressources naturelles de façon efficace est un point d'interrogation critique qui se tient devant nous.

On peut voir l'hypothèse de la malédiction des ressources naturelles comme un aspect actualisé dans les conditions de la modèle économique de nos jours et comme une évolution actuelle de la pensée concernant le paradoxe d'abondance. Cette hypothèse de la malédiction des ressources naturelles a proposé l'idée que les pays possédant, de façon abondante, les ressources non renouvelables qui ont une importance critique tels que le gaz naturel, le pétrole, les produits forestiers, les miniers engendrent des mauvaises signales concernant leur croissance économique et des mauvaises résultats de développement par rapport aux pays possédant ces

ressources de façon moins abondante que ces pays. Si on considère la disposition des ressources en abondance comme seul, cela n'est pas une situation négative. L'hypothèse de la malédiction des ressources naturelles montre que dans le cas d'une grande dépendance de l'économie aux ressources naturelles, cela amène certains risques y compris le risque d'augmentation de la vulnérabilité aux fluctuations des prix internationaux, et celui d'orientation des revenus des ressources naturelles aux mauvais investissements. Cela peut être expliqué par la part importante des revenus provenant des ressources naturelles dans le PIB et par la part importante des produits appartenant aux secteurs primaires dans les marchandises d'exportation. Les pays d'Asie tels que la Russie, l'Azerbaïdjan, le Kazakhstan, les pays du Moyen-Orient tels que l'Arabie Saoudite, le Qatar, l'Irak et les pays d'Afrique tels que l'Angola, le Nigéria, le Soudan, le Congo et la Libye ont été attribués, dans le temps, par la malédiction des ressources naturelles. Après qu'on a réalisé un examen détaillé sur l'ensemble des économies de ces pays on a constaté dans ces pays une importante dépendance aux ressources naturelles.

Les chercheurs essayant d'expliquer les raisons liées à cette situation ont développés, dans le temps, les différents points de vue et les théories. Au début des années 1990 les chercheurs comme Warner, Sachs, Stiglitz, Collier et Karl ont commencé, de petit à petit, à instaurer et à introduire l'hypothèse de la malédiction des ressources naturelles dans la littérature. Ensuite, l'hypothèse de la malédiction des ressources naturelles a commencé à trouver sa place principalement dans les sciences économiques et politiques et dans les différentes études. En prenant en compte l'inversement des indicateurs commerciales et de la croissance après la découverte du pétrole dans la mer du Nord par le Pays-Bas, l'explication économique de la théorie est exprimée comme la maladie hollandaise. Après que le Pays-Bas a trouvé le pétrole, en conséquence de sorties du pays des secteurs qui ont perdu leur compétence de compétitivité à cause de l'augmentation des prix, le taux d'échange a baissé et la vitesse de la croissance s'est ralenti. L'explication politique a été construite sur l'utilisation rationnelle et arbitraire des ressources naturelles, sur la base des applications des formes de gouvernance et de pouvoir. Les études ultérieures ont été effectuées et ont donné des résultats en prenant en compte ces deux explications.

En plus, les investisseurs et les entrepreneurs dans les pays ayant une abondance des ressources ont poursuivi seulement la rente avec les gens proches du pouvoir sans effectuer de l'effort et pour cette raison les revenus des ressources naturelles ne peuvent pas être canalisés aux ressources productives. L'une des opinions qui se trouve une place importante dans la littérature est celle de l'approche de l'institutionnalisme. Cette approche de l'institutionnalisme explique que les institutions qui fonctionnent de façon convenable et les formes de gouvernance convenables contribuent à éviter le problème de la malédiction des ressources. Encore une fois, l'opinion de permettre l'utilisation efficace des ressources des investissements en capital humaine peut contribuer à une délivrance de cette situation, a gagné une importance.

La malédiction des ressources a besoin de différents mécanismes de transfert pour se mettre en place. Dans ces mécanismes de transfert, la maladie hollandaise qu'on a mentionnée précédemment a une plus grande importance. La deuxième situation la plus importante est celle de la recherche de rentier qu'on a encore mentionné précédemment. La recherche de rentier attire surtout l'attention des élites

politiques et les fabricants dans les pays en abondance des ressources. En conséquence de cela, une partie de la richesse provenant des ressources naturelles est transmise à des certaines parties sous forme de rente et le peuple ne peut pas prendre sa part de richesse méritée. Certaines résultats possible de l'abondance des ressources naturelles sont les formes de gouvernance incorrects, l'inefficacité des institutions et être sans visions. L'exclusion des investissements en capital humain et en capital physique sont aussi d'autres mécanismes de transmission. La diminution des investissements en capital humain conduit à la réduction de l'importance de la capacité créative et à la difficulté de produire des produits qui ont une haute valeur ajoutée. Toutes ces situations mentionnées conduisent à la baisse du niveau dans des standards de vie, la pauvreté, l'injustice sociale et le dysfonctionnement dans la distribution des revenus. Dans le même temps, cela conduit aux conséquences comme les conflits et la guerre civile, la mauvaise gouvernance et l'autoritarisme, la corruption, l'ouverture aux risques et l'instabilité macro-économique.

En tenant en compte toutes ces choses mentionnées, dans notre étude on a essayé d'analyser quelles sont les impacts de la dépendance aux ressources naturelles sur la croissance économique dans les pays ayant la stabilité politique. Le pays ayant une stabilité politique renvoie aux économies dans lesquelles le président ou le chef du pays, la famille régnante du parti au pouvoir ne change pas fréquemment. On demande si la stabilité politique souvent répétée au cours des dernières années a fait avancer l'économie grâce aux politiques fiables et aux prévisions vers l'avenir ou contrairement conduit à canaliser aux politiques arbitraires et inefficaces en abandonnant les politiques rationnelles. Un autre raison qu'on a traité les pays ayant la stabilité est qu'il était observé dans les études préliminaires qu'il existe une forte corrélation entre d'un part la stabilité politique et d'autre part la dépendance aux ressources naturelles et les types du régime des pays qui ont fait l'objet de recherche. Dans plusieurs études antérieures il était observé que la plupart des pays qui ont été attribués par la malédiction des ressources naturelles, se situent dans la géographie Moyen-Orient, Afrique et Asie centrale. Ce qui attire notre attention ici est la similarité entre les régimes des pays où ce problème soulève. Est-ce que l'existence des ressources naturelles emmène l'autoritarisme politique et la corruption ? Comment la croissance économique est effectuée ? Dans cette étude, en s'intéressant à ces questions, on vise à mettre en lumière, dans quelle mesure l'utilisation des ressources naturelles est efficace et quelles sont les résultats dans les pays où cette situation est présente.

Dans ce sens, on a choisi trois échantillons différents pour qu'on puisse faire la comparaison. Le premier de ces échantillons est notre grand échantillon mondial couvrant 124 pays. Le deuxième échantillon de ces échantillons est notre échantillon couvrant 40 pays possédant la stabilité politique entre les années 1996-2011, et le troisième échantillon de ces échantillons est notre échantillon couvrant 50 pays possédant encore la stabilité économique dans une période de temps courte, entre les années 2003-2011. Dans notre modèle qu'on a développé en prenant comme base la littérature de la croissance et la malédiction des ressources, plusieurs variables ont été utilisées pour représenter les différents facteurs. On a utilisé « le taux de croissance du PIB annuel par habitant » pour représenter la croissance économique, « le taux des revenus des ressources naturelles (le Pétrole, le gaz naturel, le charbon, les produits forestiers et les miniers) au PIB » pour représenter la dépendance aux ressources naturelles.

On avait dit que la stabilité politique dans le long terme peut conduire les partis au pouvoir, les présidents du pays ou les rois du pays à rencontrer des faiblesses dans la gouvernance et les situations en abondance des ressources naturelles conduisent à l'émergence de la corruption, du patronage, de l'autoritarisme et de la recherche de rentier. Pour cette raison, dans les pays semblants à ces pays, les déterminants importants comme la qualité des institutions, les dépenses en capital humain et l'ouverture du pays à l'extérieur, créent des influences importantes sur la croissance économique. Ainsi, on a ajouté dans notre modèle les variables comme le contrôle de la corruption, le taux de participation à l'enseignement supérieur, l'ouverture au commerce, les investissements étrangers, l'accumulation du capital, le niveau de revenu initial.

Pour les groupes échantillons mentionnés, on a dégagé premièrement les statistiques descriptives analysées de façon détaillée et les graphiques ont été tracées. On a constaté que la possibilité de la corruption est élevée, en général, dans les situations dans lesquelles il existe une présence au pouvoir pendant 10-15 ans et plus, à l'exception de l'Union Européenne et l'Europe Occidentale, on constate une perception importante de la corruption dans les autres parties géographiques. Les pays dans lesquelles la dépendance aux ressources naturelles est élevée, on a constaté pour chaque échantillon de ces trois échantillons que la corruption est élevée, les droits civils et politiques ont montré un niveau faible. Quand on considère les types de régime des pays, on peut constater que presque aucun des pays ayant la stabilité politique ne possède pas un système parlementaire. Dans le même temps, presque la quasi-totalité de ces pays sont des pays d'Afrique, les pays du Moyen-Orient ou les pays d'Asie centrale Ouest. Un point important attire notre attention en termes de la répartition géographique et la dépendance aux ressources. Plusieurs pays dans lesquelles la dépendance aux ressources est importante, sont des pays enclins à la stabilité politique, des pays loin du système parlementaire et ces pays ont été intensifiés dans la géographie Afrique, Moyen-Orient. Par exemple, quand la taille de nos échantillons diminue le taux des revenus des ressources naturelles augmente respectivement 11%, 19,5% et 21%. Le niveau de revenu par habitant initiale qu'on a inclus dans notre modèle pour observer les impacts antécédents et pour mettre en évidence la différence entre les conditions initiales des pays, a un niveau de 9400\$ pour l'ensemble de la moyenne mondiale et a un niveau de 5300 \$ pour les pays ayant la stabilité politique.

On a utilisé une analyse des données de panel et une modèle économétrique a été construite pour tester d'une manière saine dans le modèle les variables analysées par la voie des commentaires et des graphiques comme une étude empirique. A la suite des résultats du test d'Haussmann, entre les modèles qui sont le modèle à effets aléatoires et modèle à effets fixes qui sont utilisées fréquemment dans la littérature, on a montré que le modèle à effets fixes est le modèle le plus approprié pour notre modèle. En dehors de cela, un certain nombre de données a été retiré dans le modèle pour éliminer la situation de corrélation multiple qui donne lieu à un certain nombre de problèmes et qui exprime une forte corrélation statistique entre les variables. A la suite des tests de racine unitaire de nos variables soumises à des séries chronologiques, on a constaté que ces variables ne sont pas influencés par un processus.

Selon les résultats des analyses, tous nos modèles sont significants. La présence des ressources naturelles contribue à une importance, quoique de petite taille, sur la croissance économique à la fois dans les conditions de la stabilité politique à la fois dans des conditions normales. Contrairement, les résultats de modèle ont montrées

que l'existence des ressources naturelles a une contribution importante sur la croissance économique dans les pays ayant la stabilité politique. On a constaté que le contrôle de la corruption est un facteur important pour la croissance économique dans les pays ayant la stabilité politique, les pays riches en ressources naturelles, ayant des régimes non parlementaires surtout comme les pays d'Afrique et les pays du Moyen-Orient. On a observé que plus les types des régimes sont autoritarismes plus les problèmes comme les problèmes concernant la répartition des revenus, l'utilisation inefficace des revenus, rentier et le problème de la corruption et la dépendance aux ressources augmentent. Encore, si vous êtes un pays ayant la stabilité politique, votre présence sur la géographie du Moyen-Orient ou Afrique, votre taux de croissance conduit à des impacts négatifs si on compare avec les autres pays ayant la stabilité économique. On met en évidence que l'ouverture au commerce et les investissements étrangers contribuent à une contribution positive et significative, comme prévu, à la croissance dans toutes les situations. L'une des résultats surprenants est que dans les pays ayant la stabilité politique plus le taux de participation à l'enseignement supérieur augmente plus l'effet de cela à la croissance est négatif. D'après cela, on obtient le résultat que la force du travail de taille importante participée tardivement au marché de l'emploi a provoqué une entrave sur les marchés et dans les pays où il existe généralement une demande de travail non qualifié, on n'obtient pas une efficacité par la force de travail équipée et les attentes ne peuvent pas s'harmoniser.

Le point de vue adopté principalement dans la littérature de RC a été rejetée dans nos analyses. Au contraire, on a obtenu des conclusions qui soutiennent le paradigme qui a commencé à se changer dans ces dernières années. On constate que, l'augmentation de la part des revenus des ressources naturelles dans le PIB n'a pas conduit à un impact négatif, comme prévu, dans le taux de la croissance. Cela veut dire que; dans les cas où on utilise les ressources naturelles existants de façon efficace et on promouvait les mécanismes comme la démocratisation ou le contrôle de la corruption, on peut contribuer à une contribution positive pour la croissance économique. La dépendance aux ressources naturelles, la corruption et les formes de gouvernance sont des indicateurs ayant des dynamiques différentes entre eux. Les pays dans lesquelles la stabilité politique ne montre pas un changement et il existe, principalement, des gestions économiques similaires, doivent changer les formes de l'utilisation des ressources naturelles et donner une importance aux variables comme le problème de la corruption, les libertés politiques et civiles au lieu d'avoir peur des ressources naturelles. Dans les pays où ces indicateurs d'appui sont mauvais, les ressources naturelles se sont mal gérées et contribuent à une contribution contraire à la croissance économique. On constate aussi que les pays dont la gestion des ressources naturelles est plus efficace, ont des indicateurs de bien-être en haut niveau. Canada et les Pays nordiques sont les principaux exemples de cette situation. Pour cette raison, on peut surmonter cette situation et trouver des solutions pour cette situation grâce aux applications des ordonnances et la prise de la décision appropriée par les citoyens et les décideurs politiques selon les analyses effectuées et les résultats obtenus.

ABSTRACT

Projected and pictured economical development which is respectful to nature and protects sustainability is undoubtedly considered to be an ultimate goal by developed and undeveloped countries and the whole world. By means of technological developments, it not only provides opportunity to continue production and consumption, but also promotes these processes to be separated from environmental influences and to minimize. Mainstream economical model is implemented with tolerating understanding of renouncing from labor and environment standards in order to lure foreign investments in many economies. Together with this model, the pressure that is created upon natural resources remotes the future of human and planet from sustainability. Moreover, together with increasing population, environmental problems that come from far and wide which we encounter frequently in the last several decades put a question mark in minds for ecosystems and the future of economy.

It is mentioned about a negative relationship between economical development and the using of natural resources. Many theories are put forward intended to measure the direction and the intenseness of relationship between environmental and economical development. The first of all is The Environmental Kuznets Hypothesis that examines the increase in level of income and environmental performances of countries. Another one is The Pollution Haven Hypothesis which tries to measure environmental regulations that enclose contaminated industries like manufacturing sector and its investments to force them to move more flexible countries. In addition to these, The Porter Hypothesis and The Resource Curse Hypothesis that we actually put emphasis on this study take important places in literature. The Resource Curse Hypothesis measures the roles of natural resources and its effects to process during the economical development. To what extent the resources are used productively is a critical question mark ahead of us at this point.

We can see the theory as the notion of paradox of plenty. The Resource Curse Hypothesis is altered and updated within modern-day financial conditions. Also it has put forward a notion that the countries which plentifully have nonrenewable resources like natural gas, petroleum, forestry products and mines indicate less economical developments and brings unfavorable development outputs in contrast with countries that have these resources less often. Having plentiful resources is not a negative condition single-handedly. The Resource Curse Hypothesis says that high natural resources dependency in economy creates endanger. It defines danger as the increase of fragility against international volatility of prices, misdirection of resource rents to wrong investments. It can be defined by both being high of the income of the natural resources within the share of GDP (Gross Domestic Product), and being high of the share of primary sector within the products subject to exportation. Besides African influences such as Angola, Nigeria, The Sudan, Congo, Libya; Middle East countries such as Saudi Arabia, Qatar, Iraq and Asian countries such as Russia, Azerbaijan, and Kazakhstan have been faced with the resource curse in time. As the

economies of these countries are analyzed in detail, it has been observed that the dependency of natural resources is high.

Researchers who try to clarify the reasons lies behind this situation have developed various perspectives and theories in time. From the beginning of 1990s to now, researchers such as Warner and Sachs (1995), Stieglitz (2004), Collier (2010) began to take part the resource curse hypothesis in literature newly and to place it. The notion of resource curse then began to take place primarily in economy and political sciences and in various studies. Economical definition of the theory has got a foothold as Dutch Disease by making use of an example which shows unfavorable indications for growth and commerce indicators in the medium and long term after Holland has found petroleum and natural gas in the North Sea. After having being found petroleum, in the consequence of the increased prices, Holland experienced a decrease of growth rate due to the loss of competitiveness ability and current deficit. Politically, it has been projected upon arbitrary and irrationalist usage of natural resources on the basis of implementations of the regimes and powers. Later studies have ramified upon these two sturdy bodies.

After natural resource boom, appreciated product that is subject to discovery has caused a lumping in that sector and other sectors have been badly influenced accordingly. There occur losses such as decrease in trading volume and drawback for new investments in medium and long term in big picture. This is Dutch Disease. In countries which have plentiful resources, investors and entrepreneurs take the easy way out and becomes rent seeker with people who have close relationship with the power, and therefore, natural resource rents cannot be canalized to productive resources. One of the most widespread view in literature is institutionalism approach. It has been said that well-functioning institutions and right regimes will prevent the problem of resource curse. The notion has gained importance that human capital investments can provide a way to sort this situation out by using resources accurately.

Resource curse needs various transfer mechanisms to survive. One of the most important mechanisms is, as we have mentioned before, Dutch Disease. Latter is, as we have put emphasis before, becoming rent seeking. Rent seeking whets political elites' and producers' appetites in the countries that have plentifully natural resources. And consequently, certain part of wealth comes from natural resources is canalized to certain persons as rent, and thus, community cannot get what it deserves from that wealth. Abundance of natural resource can show up itself differently as wrong regimes, visionlessness and inability of institutions. Resource abundance creates alienation perception regarding current, productive and development friendly moves to people and institutions like free trade, institutive quality, maintenance of bureaucracy. The fifth transmittal mechanism is the exclusion of human and physical capital investment. Decrease of human capital investment has atrophied creative capacity and has obstructed the production of high value added products. All these happenings cause some problems like decrease in life standard, poverty, social injustice, disorder in income distribution. Macroeconomic instability and openness to risks, defraudation, authoritativeness and feeble governance can, at the same time, cause civil war and conflict.

On the basis of all these said, it has been tried to analyze in our study that in countries that have political stability, what kind of effects that the dependency of

natural resource has upon economical growth. With the usage of countries that have political stability, within time period of this study, it has been implied the economies of which their government party, head of state or leader, dynasty family remain unchanged. The major reason that lies behind dealing with these countries is the debated effects of political stability upon economical growth which is frequently repeated in recent years. Not only stability can make economy to gain forethought ability and to take it much further by means of predictable policies, but also it can leave rational policies and can canalize to unproductive policies. Another one is that it has been observed a high correlation in prestudies between the countries having political stability and natural resource dependency, and the countries having regime types that are subject to study. In prestudies, it has been seen that the countries having experienced resource curse problem have mainly clustered in the geography of Middle East and Africa, and Central Asia. The matter we draw attention is the similarity in regimes where this problem has come out. Does the existence of natural sources bring about political authoritativeness and defraudation? How has the economical growth been affected by these? It has been aimed at setting light to what extent the usage of natural resources are productive and what kind of results it can create in countries that have this situation.

Accordingly, in order to make comparison, three different samples have been comprised. The first of these samples is our wide World sample that involves 124 countries. Second one is our sample that involves 40 countries which had political stability between the years of 1996 - 2011; third one is our sample that involves 50 countries that had political stability within less span of time between the years of 2003 - 2011. In the model which we have developed based on resource curse and growth literature, many variances have been used to represent different factors. To represent economical growth "per capita annual GDP growth rate" and to represent the dependency of natural resource "natural resource rents (petroleum, natural gas, coal, forestry products and minerals) to the ratio of GDP have been used.

It has been defined that the political stability, in the long run, can cause the government parties, presidents, or monarch to experience frailty at the wheel and in the condition of having abundant natural sources, by way of disabled institutions, wrong investments, arbitrary practices, alienation of humane and physical capital investments; defraudation, patronage, authoritativeness and rent seeking can likely come in view. Therefore, significant determinants such as quality of institutions, human capital expenditures and openness can create important effects upon economical growth in such countries. For this reason, we have incorporated the determinants into our model such as control of corruption, school enrollment rate to higher education, trade openness, foreign direct investments, and initial level of income.

For specified sample groups, firstly a detailed analysis has been completed. Also descriptive statistics have been found out and graphs have been drawn. Generally, when remained in power more than 10 - 15 years it has been seen that the possibility of defraudation is high, except EU and Western Europe countries. There is a high rate of perception of corruption in other geographies. The countries in which the dependency of natural resource is high, it has been seen that corruption is high, civil and political rights are in a fairly bad condition for all three samples. When we take a look at the regime types of countries, nearly no countries that have political stability have parliamentary system. At the same time, nearly all these countries are the countries of Africa, Middle East, or Mid-West Asian countries. It

attracts the attention that there is a significant point with regards to resource dependency and geographical distribution. Many of the countries that have source dependency are inclined to political stability and they are far from parliamentary system. For instance, when our samples become smaller, the rate of natural resource rents are increasing %11, %19,5 and % 21 respectively. In order to find out the difference between the initial conditions of countries and to see the past effects, when initial per capita income rate that we have incorporated into the model is 9400\$, for the countries that have political stability it is 5300\$.

As empiric, so as to test the variables properly that have been examined through graphs and comments, an econometric model has been constructed and panel data analysis has been used. From among fixed effect model that has been used frequently in literature and random effect model, it has been put forth that fixed effect model is more convenient for our model in accordance with Hausman Test results. Apart from that a set of data have been removed from the model which signify high statistical relationship of variables with each other and to eliminate multicollinearity condition. It has been seen that as a result of unit root tests, our variables are are not stationary.

According to our analysis results, all models have been made statistically significant. Existence of natural sources, even if just a bit, contributes to the economical growth for both our large sample and for two samples having political stability. However, when model results are analyzed, it has been observed that there is a high contribution of natural sources upon economical growth in the countries having political stability. We have seen that control of corruption has been an important element for economical growth in Middle East and African countries which do not have parliamentary regimes, are rich in natural resource and have political stability. It has been observed that when regime types become authoritative, dependency to natural resource increases, corruption problem, rent seeking, unproductive rent usage and income distribution problem come up. And again, it has been come through that if you are a country having political stability, being in African geography affect your growth rate in a negative way when you are compared with the other countries having political stability. It has been come in sight that trade openness and foreign investments, as it is expected, make meaningful and positive contribution to growth in all conditions. One of the surprising results is that in the countries having political stability, when the enrollment rate to higher education increases, its effect to growth is negative. It has been made an interpretation from this result that considerable amount of manpower which have remained behindhand to countries' labor markets has been caused a setback on the market and efficiency cannot be gotten from well-equipped labor in the countries that demand unskilled labor and the expectations are not matched.

The notion that has been adopted in RC literature has been rejected in our analysis. On the contrary, it has been come through that it has supported the paradigm that has begun to change in recent years. The increase of the contribution of natural resource rents within GDP, as it is mentioned, has not brought negative effect upon growth rate. That is to say, current owned natural resources can make contribution to growth when they are used properly and other supportive mechanisms are active. In the countries also having political stability, it has been reached similar conclusions around the world. Natural resource dependency, corruption and regimes are indicators that also have different dynamics between each other. It has been come through that in the countries having political stability and having mainly one source

and sector oriented economical models, what is to be is not afraid of natural sources, but to change the way of usage of natural resources and the variables must be gained importance such as corruption, civil and political freedoms. It can be made an interpretation that in the countries having the regimes of low civil and political rights, corruption problem, authoritativeness tendency, and natural resources are managed more poorly and support economical growth total opposite. When country groups are analyzed and a comparison is made, it has been seen that the countries which have practiced natural source management efficiently have more prosperity indicators. Canada and Scandinavian countries are chief examples. For this reason, in order to overcome this situation and generate solution, policymakers and citizens should go through the proper channels and implement the prescriptions in accordance with committed analysis and reached results.

ÖZET

Tasarlanan ve hayal edilen, doğaya saygılı ve toplumsal sürdürülebilirliği gözeterek ekonomik büyüme, hiç kuşkusuz gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler başta olmak üzere tüm Dünya'nın önemli bir kısmının üzerine düşündüğü ve çalışmalar yaptığı, günümüzde ulaşılmaya çalışılan bir nihai hedef olarak görülmektedir. Yarattığı teknolojik gelişmeler sayesinde üretim ve tüketim devam etme imkânı sağlarken aynı zamanda bu işlemlerin çevresel etkilerinin de ayrıştırılmasını, minimuma indirilmesini teşvik etmektedir. Birçok ekonomide yabancı yatırım çekmek için emek ve çevre standartlarından feragat etmeyi hoşgören bir anlayışla, ana akım ekonomik büyüme modeli uygulanmaktadır. Bu model ile birlikte, doğal kaynakların üzerinde yaratılan baskı, gezegenin ve insanlığın geleceğini sürdürülebilirlikten uzaklaştırmıştır. Ve son birkaç on yılda sıklıkla karşılaştığımız, dört bir yandan gelen çevresel problemler, artan nüfus ile birlikte ekosistemler ve ekonominin geleceği için akıllarda ciddi soru işaretleri uyandırmaktadır.

Ekonomik gelişme ve doğal kaynakların kullanımı arasında negatif bir ilişkinin varlığından bahsedilmektedir. Çevre ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini ölçmeye yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Bunların ilki, gelir düzeyinde artış ile ülkelerin çevresel performansı arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik Çevresel Kuznets Hipotezidir. Bir diğeri, çevresel düzenlemelerin, kirli endüstrileri içerisinde bulunduran imalat sektörü ve yatırımları, daha esnek çevresel düzenlemelerin olduğu ülkelere gitmeye zorladığını ölçmeye çalışan Kirlilik Sığınağı Hipotezidir. Bunların yanı sıra Porter ve bu çalışmada asıl üzerinde durulacak olan Kaynakların Laneti (Resource Curse) hipotezleri literatürde önemli yer tutmaktadır. Kaynakların Laneti hipotezi, ekonomik gelişme sürecinde, doğal kaynakların rolünü ve sürece etkisini ölçer. Bu noktada doğal kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığı kritik bir soru işareti olarak önümüzde durmaktadır.

Kaynakların Laneti hipotezini, bolluk paradoksu düşüncesinin günümüze evrilmiş ve günümüz iktisadi modeli koşulları içerisinde güncellenmiş hali olarak gören anlayış yaygındır. Hipotez, kritik önemi olan doğalgaz, petrol, orman ürünleri, madenler gibi yenilenemeyen kaynaklara bolca sahip ülkelerde, bu kaynaklara görece daha az sahip ülkelere kıyasla, ekonomik büyüme rakamlarının daha düşük ölçüldüğü ve kötü gelişme çıktılarının doğurduğu görüşünü öne sürer. Bolca kaynağa sahip olmak, tek başına olumsuz bir durum değildir. Kaynakların laneti hipotezi, ekonominin doğal kaynak bağımlılığının yüksek olduğu durumların tehlike arz edeceğini söyler. Tehlikeyi de, uluslararası fiyat değişimlerine karşı kırılganlığın artması, kaynak gelirlerinin yanlış yatırımlara yönlendirilmesi benzeri durumlar ile açıklar. Gerek doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payının yüksek olması, gerek ise ihracata konu olan malların içinde birincil sektör ürünlerinin payının yüksek olması RC'nin varlığına işaret olarak yorumlanır. Angola, Nijerya, Sudan, Kongo, Libya gibi Afrika ülkelerinin yanı sıra Suudi Arabistan, Katar, Irak gibi Orta Doğu ve Rusya, Azerbaycan, Kazakistan gibi Asya ülkeleri zaman içerisinde

kaynakların lanetine yakalanmışlardır. Bu ülkelerin hepsinin ekonomileri detaylı incelendiğinde doğal kaynak bağımlılığının yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durumun ardında yatan nedenleri açıklamaya çalışan araştırmacılar zamanla çeşitli bakış açıları ve teoriler geliştirmişlerdir. 1990'lı yılların başından başlayıp günümüze kadar Warner and Sachs (1995), Stiglitz (2004), Collier (2010), Karl (1997) gibi araştırmacılar, kaynakların laneti hipotezine literatürde önemli bir yer edindirmişlerdir. Kaynakların laneti düşüncesi daha sonra iktisat ve siyaset bilimi literatürü başta olmak üzere farklı çalışma alanlarında kendine yer bulmaya başlamıştır. Teorinin ekonomik açıklaması, Hollanda'nın Kuzey Denizi'nde petrol bulmasının ardından büyüme ve ticaret göstergelerinin orta ve uzun vadede kötü emareler göstermesi örneğinden yola çıkarak Hollanda Hastalığı olarak kendisine yer edinmiştir. Hollanda petrol bulduktan sonra, fiyatların yükselmesi sonucu rekabetçilik yeteneğini kaybeden diğer sektörlerin ülkeden ayrılması nedeniyle ticaret hadlerinde düşme yaşamış ve büyüme performansında durgunluk görülmüştür. Politik açıdan ise, yönetim biçimleri ve iktidarların uygulamalarından hareketle, doğal kaynakların ve kaynaklardan elde edilen gelirlerin akılcılıktan uzak, keyfi kullanımları üzerine inşa edilmiştir. Daha sonraki çalışmalar, bu iki sağlam gövde üzerine dallanıp budaklanmıştır.

Ayrıca kaynak bolluğu olan ülkelerde yatırımcı ve girişimcilerin, iktidara yakın kişilerle birlikte, kolaya kaçarak rant peşinde koşabilecekleri öngörülmüş ve bu durumda doğal kaynak gelirlerinin üretken kaynaklara kanalize edilemeyeceği ifade edilmiştir. Literatürde kendisine en fazla yer bulan görüşlerin başında kurumsallık yaklaşımı gelmektedir. İyi işleyen kurumların ve doğru yönetim biçimlerinin kaynakların laneti probleminin önüne geçeceği söylenmiştir. Yine, beşeri sermaye yatırımlarının kaynakların doğru kullanımını sağlayarak bu durumdan kurtuluş sağlayabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır.

Kaynakların laneti, hayat bulabilmek için etkisinin ortaya çıkabileceği kanallara ihtiyaç duymaktadır. Bu etki kanallarının başında daha önce de belirtilen Hollanda Hastalığı gelmektedir. İkincisi de yine daha önce üzerinde durulan rant peşinde koşma halidir. Rant, doğal kaynağa bolca sahip ülkelerde politik elitler ve üreticilerin iştahını kabartır. Bunun sonucunda da doğal kaynaklardan gelen zenginliğin bir kısmı belirli kesimlere rant olarak aktarılır, halk ise bu zenginlikten hak ettiği payı alamaz. Doğal kaynak bolluğu ve bağımlılığının olası sonuçlarından bir kaçısı da yanlış yönetimler, vizyonsuzluk ve kurumların etkisizliğidir. Bir diğer etki kanalı da beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarının dışlanmasıdır. Beşeri sermaye yatırımlarının azalması yaratıcı kapasiteyi köreltmekte ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini de zorlaşmaktadır. Tüm bu olanlar, yaşam standartlarında düşüş, yoksulluk, sosyal adaletsizlik, gelir dağılımında bozukluk gibi problemleri ortaya çıkarır. Aynı zamanda, makroekonomik istikrarsızlık ve risklere açıklık, yolsuzluk, otoriterleşme ve zayıf yönetim, iç savaş ve çatışma gibi sonuçlara gebe dir.

Tüm bu söylenenlerden yola çıkarak tezimizde, politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynak bolluğu ve bağımlılığının ekonomik büyüme üzerinde ne gibi etkileri olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Politik istikrara sahip ülkeler ile, çalışmaya konu zaman aralığında, iktidar partisinin, devlet başkanı veya liderin ya da hanedan ailesinin değişmediği ekonomiler kastedilmiştir. Bu ülkelerin ele alınmasının arkasında yatan nedenlerin başında, son yıllarda sıklıkla tekrarlanan politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki tartışılan etkileri gelmektedir. İstikrar,

ekonomiyi geleceği görebilme yetisi kazandırması ve kestirilebilir politikalar sayesinde ileriye götürebileceği gibi, rasyonel politikaları terk edip, keyfi ve verimsiz politikalara da kanalize edebilir. Bir diğer neden, gerçekleştirilen ön çalışmalarda politik istikrar ile doğal kaynak bağımlılığı ve çalışmaya konu ülkelerin rejim tipleri arasında yüksek korelasyonun gözlemlenmesidir. Geçmişte yapılan çalışmalarda kaynakların laneti probleminin yakalanan ülkelerin birçoğunun Ortadoğu ve Afrika, Orta Asya coğrafyasında konuşlandığı görülmüştür. Bizim bu noktada dikkatimizi çeken husus, problemin ortaya çıktığı ülkelerdeki yönetim biçimlerindeki benzerliklerdir. Doğal kaynakların varlığı, siyasi otoriterleşmeyi ve yolsuzluğu beraberinde getirmekte midir? Ekonomik büyüme bunlardan nasıl etkilenmektedir? Bu gibi sorularla ilgilenirken, politik istikrarın, doğal kaynak kullanımını ne ölçüde verimli kıldığı ve ne gibi sonuçlar doğurduğuna ışık tutulması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla üç farklı ülke grubu seçilmiştir. Bunlardan ilki Dünya ölçeğinde, 124 ülkeyi kapsayan anakütlemizdir. İkincisi 1996 – 2011 yılları arasında politik istikrara sahip 40 ülkeyi kapsayan örneklemimiz, üçüncüsü ise 2003 – 2011 yılları arasında, daha kısa bir zaman diliminde yine politik istikrara sahip 50 ülkeyi kapsayan örneklemimizdir. Çalışmanın bu zaman aralığında sınırlandırılmasının nedenlerinden ilki, çalışmaya konu ülkelerde seçimlerin ortalama 4-5 yılda bir gerçekleştirilmesidir. 15 yıllık süreç iktidarların üç dönem üst üste politikaları belirleme gücüne sahip olmaları anlamına gelmektedir. 15 yıllık bir süreç, bir takım önemli değişikliklerin gerçekleşmesi ve politika etkilerinin ortaya çıkabilmesi için yeterli bir süredir. Modelin sağlamlığını test etmek için kullanılan 9 yıllık üçüncü örneklemimiz de orta vadede ekonomi politikalarının etkisini görebilmek için belirlenmiştir. Kaynakların laneti ve büyüme literatürü baz alınarak geliştirdiğimiz modelde, farklı etkenleri temsil etmesi amacıyla bir çok değişken kullanılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen “kişi başı yıllık GSYH büyüme hızı”, doğal kaynak bağımlılığını temsilen de “doğal kaynak gelirlerinin (petrol, doğalgaz, kömür, orman ürünleri ve madenler) GSYH’ye oranı” kullanılmıştır.

Politik istikrarın orta ve uzun vadede iktidar partilerinin, devlet başkanlarının ya da kralların yönetimde zaafı yaşamalarına ve doğal kaynağa bolca sahip olunan durumlarda kurumların işlevsizleştirilmesi, yanlış yatırımlar, keyfi uygulamalar, beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarının dışlanması kanallarıyla yolsuzluk, patronaj, otoriterleşme, rantiyeye durumlarının ortaya çıkmasına yol açabileceği belirtilmiştir. Bu yüzden bu gibi ülkelerde, kurumların kalitesi, beşeri sermaye harcamaları, ülkenin dışa açıklığı gibi belirleyenler ekonomik büyüme üzerinde önemli tesirler yaratabilmektedir. Bu sebeple biz de yolsuzluk kontrolü, yükseköğrenime katılım oranı, ticarete açıklık, yabancı yatırımlar, sermaye birikimi, başlangıç gelir düzeyi gibi değişkenleri de modelimize dâhil etmiş bulunmaktayız.

Belirtilen örneklem grupları için öncelikle, detaylıca analiz edilmiş tanımlayıcı istatistikler çıkarılmış ve grafikler çizilmiştir. Genellikle 10 – 15 yıl ve üstü iktidarda kaldığı ülkelerde yolsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüş olup, AB ve Batı Avrupa ülkeleri hariç diğer coğrafyalarda yüksek bir yolsuzluk algısı dağılım grafiklerimizde gözlemlenmiştir. Doğal kaynak bağımlılığının yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluğun yüksek olduğu ve sivil, politik hakların oldukça kötü bir düzeyde seyrettiği bir başka gözlemdir. Ülkelerin rejim tiplerine baktığımızda tanımladığımız anlamda politik istikrara sahip olan ülkelerin hemen hemen hiçbirinin parlamenter sisteme sahip olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerin hemen hemen hepsi Afrika, Ortadoğu ya da Orta Asya ülkeleridir.

Kaynak bağımlılığı ile coğrafi dağılım açısından da önemli bir nokta göze çarpmaktadır. Genel hatlarıyla, kaynak bağımlılığı yüksek ülkelerin birçoğu, hem politik istikrara meyilli, hem de parlamenter sistemden uzak ve Ortadoğu, Afrika coğrafyasında yoğunlaşmış bulunmaktadır. Örneğin çalışmaya konu ülkelerde doğal kaynak gelirlerinin oranı örneklemimiz küçüldükçe sırasıyla %11, %19,5 ve %21 olmak üzere artmaktadır. Büyüme hızlarının ise sırasıyla %2,83, %3,01 ve %3,32 olduğunu görüyoruz. Bu tablo karşısında, politik istikrar doğal kaynak bağımlılığını arasında pozitif bir ilişki var iken, büyüme oranları arasında da aynı ilişki geçerlidir ve söz konusu durum RC hipotezi ile çelişmektedir yorumu getirilebilir. Ülkelerin başlangıç koşulları arasındaki farkın ortaya konması ve geçmiş etkilerin görülebilmesi için modele dâhil ettiğimiz başlangıç kişi başına gelir düzeyi tüm Dünya ortalaması için 9400\$ düzeyindeyken, politik istikrara sahip diğer ülkeler için 5300\$ düzeyindedir.

Ampirik olarak grafik ve istatistiki tablolar yoluyla incelenen değişkenlerin sağlıklı bir şekilde test edilebilmesi maksadıyla ekonometrik model kurulmuş ve panel data analizi kullanılmıştır. Literatürde de sıkça kullanılan sabit etkiler modeli ve rastgele etkiler modeli arasından sabit etkiler modelinin Hausman Test sonuçları doğrultusunda modelimiz için daha uygun olduğu ortaya konmuştur. Bunun dışında değişkenlerin birbiri ile yüksek istatistikî ilişkisini ifade eden ve bir takım problemlere yol açan çoklu bağlantı durumunun ortadan kaldırılması için bir takım veriler modelden çıkarılmıştır. Zaman serisine tabi olan değişkenlerimizin birim kök testleri sonucu, verilerin bir sürecin etkisinde olmadığı görülmüştür. Örneklemelerin her biri için 8 adet olmak üzere, toplam 24 model çalıştırılmıştır.

Analiz sonuçlarımıza göre, tüm modellerimiz istatistiki anlamlı çıkmıştır. Doğal kaynakların varlığı hem anakütlemizde hem de politik istikrarın olduğu diğer iki örnekte ekonomik büyümeye küçük de olsa pozitif katkı yapmaktadır. Fakat model sonuçları incelendiğinde, politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynakların varlığının ekonomik büyümeye katkısının ana kütemize göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yanısıra, yolsuzluk kontrolünün, özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden oluşan, parlamenter olmayan rejimlere sahip, doğal kaynak zengini ve politik istikrar sahibi ülkelerde ekonomik büyüme için daha belirleyici bir faktör olduğu sonuçlara yansımıştır. Literatürü onaylar mahiyette, analiz sonuçlarımızda, rejim tipleri otoriterleştikçe doğal kaynağa bağlılığın arttığı görülmektedir. Yine politik istikrara sahip bir ülkede, Ortadoğu veya Afrika coğrafyasında bulunulması halinde büyüme hızının, diğer politik istikrara sahip ülkeler ile kıyaslandığında daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ticaret açıklığının ve yabancı yatırımların beklenildiği gibi tüm durumlarda büyümeye anlamlı ve pozitif bir katkı sunduğu ortaya çıkmıştır. Şaşırtıcı sonuçlardan biri politik istikrara sahip ülkelerde yükseköğrenime katılım oranı arttıkça büyümeye etkisinin negatif olmasıdır. Bu sonuçtan ülkelerin istihdam piyasalarına geç katılan önemli büyüklükte işgücünün piyasalarda aksamaya yol açtığı ve genelde niteliksiz işgücü talebi olan ülkelerde donanımlı işgücünden verim alınmadığı ve beklentilerin uyumlanmadığı yorumu çıkarılabilir.

RC literatüründe ağırlıklı olarak benimsenen görüş analizlerimizde reddedilmiştir. Aksine, son yıllarda değişmeye başlayan paradigmayı destekler sonuçlara ulaşılmıştır. Doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki katkısının artması büyüme hızında negatif bir etki meydana getirmemiş gözükmektedir. Buradan, sahip olunan doğal kaynaklar doğru kullanıldığı ve yolsuzluk kontrolü, demokratikleşme

gibi mekanizmalar harekete geçirildiği takdirde ekonomik gelişmeye katkı sunabileceği yorumu çıkarılabilir. Doğal kaynak bağımlılığı, yolsuzluk ve yönetim biçimleri kendi aralarında da farklı dinamiklere sahip göstergelerdir. Politik istikrara sahip ve ağırlıklı olarak tek bir kaynağa ve sektöre odaklı ekonomik modellerin yürürlükte olduğu ülkelerde, olması gerekenin doğal kaynaklardan korkmak değil, doğal kaynakların kullanım biçimini değiştirmek ve yolsuzluk, sivil ve politik özgürlükler gibi değişkenlere ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesi ilk akla gelen çözüm önerilerindedir. Ülke grupları incelendiğinde ve karşılaştırma yapıldığında doğal kaynak yönetimlerini etkin bir şekilde gerçekleştiren ülkelerin kişi başı gelir, yaşam beklentisi, ekosistem göstergeleri, kişi başına eğitim ve sağlık harcamaları gibi daha yüksek refah göstergelerine sahip oldukları görülmektedir. Kanada ve İskandinav ülkeleri bunların başlıca örneklerindedir. Bu sebeple geçmiş çalışmalarda öne sürülen ve günümüzde de yerel ve uluslar arası kurumların ağırlık verdiği düşünce, problemin üstesinden gelmek ve çözüm üretmenin, yapılan analizler ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda politika yapıcılar ve vatandaşların doğru adımları atmaları ve reçeteleri uygulamaları sayesinde gerçekleşebileceğidir.

GİRİŞ

Ekonomik gelişme ve çevre arasındaki ilişkinin daha net ortaya çıkarılabilmesi amacıyla son birkaç on yıldır araştırmacılar yoğun bir çaba sarf etmektedir. Ekonomik gelişme hız kazandıkça kaynaklar üzerindeki baskının arttığı da gözler önüne serilmiştir. Bu sebeple, doğal kaynak kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daha detaylı incelenmesi ihtiyacı hissedilmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren üzerine düşünülen ve çalışmalar yapılan kaynakların laneti hipotezi ülkelerin sahip oldukları doğal kaynak miktarları ve bu kaynağa bağımlılıklarının ekonomik büyüme performanslarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Ülkelerin sahip oldukları doğal kaynağa bağımlılıkları ne ölçüde artarsa ekonomik büyümesi o denli yavaş olur görüşü "kaynakların laneti" olarak adlandırılmıştır.

Biraz geçmişe gittiğimizde 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında Britanya ve Fransa'nın, sahip oldukları kolonilerin ellerinde bulunan doğal kaynakları çıkararak ekonomik refah yolunda önemli adımlar attıklarını görürüz. Örneğin İngiltere Güney Afrika'daki altın ve elmasları, Fransa Gine'deki kauçuk ve boksit madenlerini kullanmıştır. Bu durum günümüze gelindikçe, Amerika, Kanada, Almanya, Sovyetler'in gelişme evreleri boyunca sahip oldukları topraklarda yüksek miktarda kömür ve demir madeni geliri elde ettikleri ve bu birikimleri kaldıraç olarak kullanıp, bir sonraki sanayileşme aşamasına geçtikleri ortadadır (Sachs ve Warner, 1995). Tarih boyunca doğal kaynaklar önemli bir gelir kaynağı olmuşlardır.

Peki, doğal kaynaklar refah ve ekonomik gelişme için gerek ve yeter şart mıdır? Bu soruya hayır şeklinde cevap verilebilir. Nijerya sahip olduğu milyarlarca dolarlık petrol rezervlerine rağmen geçtiğimiz birkaç yıla kadar kişi başı GSYH'sinde büyük düşüşlerle karşı karşıya kalmıştır (Herringshaw, 2004). Doğal kaynak bağımlılığı yüksek ve genelde ticarete konu tek bir mamül üzerine politikalarını inşa etmiş ülkelere baktığımızda -Suudi Arabistan, Katar, Irak, Suriye, İran, Libya, Mısır, Kongo, Angola, Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Venezüella gibi

lkeler- halkların birçoğunun düşük hak ve özgürlükler, yolsuzluk, kalitesiz eēitim imknları, yoksulluk gibi refahı tehdit edici unsurlarla karşı karşıya yaşadığı görülebilmektedir. Bu ülkelerin birçoēu uzun yıllar ortalama yıllık %-2 ile %3 arasında büyüme hızları ile karşı karşıya kalmışlar ve hiç biri yolsuzluk skorlarında ortalamanın üzerine ıkamamıtır (World Bank, 2010). Geçmiş ve günümüz, bizlere doēal kaynakların ekonomik gelişme için olmazsa olmaz husus olmadığını göstermektedir. İsviçre, Güney Kore, Singapur gibi gelimi sayılabilecek ülkeler hemen hemen hiç doēal kaynaēa baēlı kalmadan gelişmelerini sürdürmekte, bunu da finans ve imalat sektörü sayesinde gerçekleştirmektedirler.

Zaman içerisinde dallanıp budaklanan literatür kaynakların laneti olgusuna Hollanda Hastalığı, borç krizleri, beşeri sermaye yatırımları gibi noktalardan bakmısa da bir süre sonra çalışmalar politik ekonomi üzerine yoēunlamıtır. Bu gelişme zaman içerisinde kaynakların lanetine yakalanan ülkeler incelendiēinde ilgi çekici sonuçları ortaya koymuştur. Collier (2010;1125), bunların başında bu ülkelerin belirli coērafi daēılımlar gösterdiği ve yönetim biçimleri başta olmak üzere, diēer sosyal göstergelerde benzer özellikler sergilediēi söylemektedir. Ayrıca bu ülkelerin birçoēunda yolsuzluk, otoriter yönetimler, düşük teknoloji yatırımlarının doēal kaynak baēımlılıēına eşlik ettiēini belirtmiştir. Aradaki bu ilişki politikaların doēal kaynakların kullanımını etkileyebileceēi gibi, doēal kaynakların da politikaları belirleyebileceēi yönünde çift yönlü olarak gerçekleşmektedir.

Yapılan araştırmalar doēal kaynaēa sahip ülkelerde rant peşinde koma, i savaş ve çatışma riski, patronaj gibi otorite savaşlarının ve antidemokratik uygulamaların varlıēına işaret etmektedir. Smith (2004), çalışmasında petrol zenginliēinin otoriter rejimleri daha gçlendirdiēini mi yoksa istikrarsızlıēa mı yol açtığını ortaya çıkarmaya alımı ve rejimin istikrarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ortaya konan çalışmalar genelde ekonomik gelişmenin bir göstergesi olarak yıllık kişi başı GSYH/gelir artıını kullanmışlar ve içsel büyüme teorilerine sadık kalmışlardır. Emeēin gelişimi, teknoloji ve sermaye birikimi etkilerinin yanısıra nüfus etkisini göz önünde bulundurmular, yakınsama söz konusu olup olmadığını incelemişlerdir.

Doēal kaynak gelirlerinin ekonomi içindeki aēırlığı ve doēal kaynak bolluēunun politik istikrar ile olan ilişkisini farklı bir açıdan ele almak için bu

çalışma gerçekleştirilecektir. Çalışmamızın arka planında yatan temel düşünce; “politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynak kullanımı ve bağımlılığının ekonomik büyümeye etkisi ne şekilde olmaktadır” şeklindedir. İlerleyen kısımlarda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere, doğal kaynaklar tek başına büyümenin belirleyeni midirler? Ya da doğal kaynağa sahip ülkeler kaynakların lanetine maruz kalmak durumunda mıdır? Uzun süre iktidarda kalmak istikrara katkı mı yapar, yoksa keyfi uygulamalar, rantiyeye anlayışı, güç savaşı gibi nedenlerle verimsiz yatırımlar ve kaynakların boşa harcanması mı ortaya çıkar? Bu sorulara cevap bulabilmek amacıyla üç farklı ülke grubu oluşturulmuştur. Bunlardan ilki genel durumu görebilmek amacıyla 124 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi 1996-2011 yılları için kapsayan anakütlemizdir. Daha sonra politik istikrar koşulları altında meydana gelen değişimleri ölçebilmek maksadı ile 1996 – 2011 yılları arasında iktidar partisi, devlet başkanı, kral benzeri yönetimlerin hiç değişmediği 40 ülke anakütle içinden ayrıştırılmıştır. Üçüncü örneklem ise modelin sağlamlığını kontrol etmek için kullanılacaktır. Bu örneklem, kısa ve orta vadede politik istikrarın etkisini görebilmemiz açısından 2003 – 2011 yılları arasında yine yönetimlerin değişmediği 50 ülkeyi ele almaktadır ve 40 ülkeden oluşan örnekleme Brezilya, Türkiye, Nijerya gibi yükselen piyasaların dahil edilmiş halidir. Örneklemlerin bu şekilde seçilmesi anakütle ile politik istikrara sahip ülke gruplarımız arasında karşılaştırma yapma olanağı verecektir. Ayrıca, politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynak bağımlılığının ekonomik büyüme ile ilişkisinin bugüne dek doğrudan incelenmediği gözlemlenmiştir. Kullandığımız doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payı verisinin yeni ve çok fazla incelemeye konu olmamış bir veri olması da çalışmamızın özgün taraflarındandır.

Çalışmada bu noktadan sonra, 2. kısımda çevre ve büyüme ilişkisi ile ilgili teoriler hakkında kısaca bilgi verilecek, doğal kaynakların laneti hipotezi ekonomik ve politik açılardan tanımlanacaktır. 3. Kısım da literatür özeti ortaya konularak şimdiye dek ne tür çalışmalar yapılmış ve ne tür sonuçlara ulaşılmış incelenecektir. 4. Kısımda doğal kaynakların laneti olgusu derinlemesine incelenerek, hangi kanallar ile kendisini gösterdiği, olası sosyal ve ekonomik sonuçları üzerinde durularak bunlara çözüm önerilerinin neler olabileceği vurgulanacaktır. Ardından sayısal veriler yardımıyla politik istikrarın, doğal kaynaklar ve büyüme arasındaki ilişkide ne gibi bir rolü olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. 5. Kısımda çalışmanın test edilmesi için kurulan model tanıtılacak, veriler açıklanacak ve tanımlayıcı istatistikler

üzerinden inceleme gerçekleştirilecektir. Aynı zamanda analiz sonuçları ve yorumları yer alacaktır. 6. ve son kısımda çıkarımlar ve gelecek çalışmalar ile ilgili düşünceler ile çalışma sona erecektir.

1. KAVRAM ve TEORİK ALTYAPI

1.1. Büyüme ve Çevre

1.1.1. Ekonomik Büyüme ve Refah

Tasarlanan ve hayal edilen, büyürken doğaya saygı gösteren ve toplumsal sürdürülebilirliği sağlayan ekonomik büyüme, hiç kuşkusuz gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler başta olmak üzere tüm Dünya'nın üzerinde uzlaşmaya vardığı ve günümüzde ulaşılmaya çalışılan bir nihai hedef olarak görülmektedir. En temel tanımıyla büyüme sonucu maddi refah artışına dair yükselen beklentilere paralel olarak, kişilerin gelirlerinin ve alım güçlerinin artması sonucu; daha iyi gıdalar satın alınabilmesi, temiz suya ulaşım, daha iyi eğitim ve sağlık gibi olanaklara ulaşabilmesi olarak tanımlanabilir. Birçok durumda, yarattığı teknolojik gelişmeler sayesinde üretim ve tüketime devam etme imkânı sağlarken aynı zamanda bu işlemlerin çevresel etkilerinin de ayrıştırılmasını, minimuma indirilmesini teşvik eder. Ekonomik büyüme, GSYH ile ölçülür. GSYH yani gayrisafi yurt içi hâsıla; bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Tim ve diğ.'e göre (2010), bu gibi ölçümler piyasa aracılığıyla sağlanan mal ve hizmetlerin değerlerini yansıtırken, aslında refah kavramı parasal olarak ifade edilemeyen birçok değer ve olguyu da bünyesinde barındırır. Yani parasal değişkenler ve değerler çevre, sağlık, gönüllülük, eğitim gibi birçok alanda mevcut olan topluluk refahına etki eden değişkenleri yansıtmazlar.

Kişi başı GSYH, maddi refahın en çok kullanılan ölçütüdür. Gelir ile refah arasında gözle görülür ve ispatlanabilir bir ilişki olmamasına, bunun yanında refah kavramının çok derin ve karmaşık bir analiz gerektirmesine rağmen tüm dünya tarafından kabul görmüş ekonomik ve sosyal modelde yer almaktadır. Gelir artışının, ekonomik gelişmenin ve yarattığı pozitif dışsallıkların, süregelen sürdürülebilirlik tartışmalarına rağmen sağlık, çevre, eğitim, iletişim, ulaşım, demokrasi gibi konularda atılacak ilerici adımların lokomotifi olduğu da gözle görülür bir gerçektir.

Gelirin refahın en çok kullanılan ölçütü olmasına karşın, refah kavramının ekonomik boyutunun yanında toplumsal ve ekolojik refah gibi yanları da vardır. Toplumsal refah ve ekolojik refah ölçüm problemleri nedeniyle çok fazla üzerinde durulmayan ve araştırma yapmaya imkan vermeyen iki konudur. Toplumsal refah sağlık, gelir dağılımı adaleti, iş olanakları, eğitim gibi kamu hizmetlerinden toplumun tüm kesimlerinin olabildiğince eşit derece faydalanması iken, ekolojik refah ekosistemin devamlılığı ve sağlıklı bir çevrede yaşama işaret eder.

Büyüme özellikle gelişmekte olan ülkelerin, Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni yakalamaları için gereklidir. Bu noktada özellikle 1960'lar sonrası ortaya çıkan ve son yıllarda kendinden sıklıkla söz ettiren sürdürülebilirlik ve büyümenin sınırları tartışmaları, karşımızda cevap bekleyen sorulardır. Üretilmiş, doğal, beşeri ve kurumsal sermayenin (hukukun üstünlüğü, yönetim becerileri vs) oluşturduğu refah içerisinde üretilmiş sermaye, neredeyse tüm ülkelerde bu refah pastasında en büyük payı oluşturmaktadır. Doğal sermaye ise düşük gelirli ülkelerde toplam refahın dörtte birini oluşturmaktadır ve bu pay üretilmiş sermayenin payından büyüktür. Son birkaç on yılda sıklıkla karşılaştığımız dört bir yandan gelen çevresel problemler, artan nüfus ile birlikte ekosistemler ve ekonominin geleceği için akıllarda ciddi soru işaretleri uyandırmaktadır (World Bank, 2006). Bir sonraki bölümde bu doğrultuda ekonomik büyüme ve çevre ilişkisi, sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alınmıştır.

1.1.2. Ekonomik Büyüme ve Çevre, Nereye Kadar ve Nasıl?

Ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişki ihtilafıdır. Artan nüfus, iklim değişikliği konusunda bir uzlaşmaya varılamamış olması, yükselen kirlilik problemleri insanoğlunun doymak bilmez bir tür olduğu eleştirilerini destekler niteliktedir. Bardağın dolu tarafında ise teknolojik gelişme ve ekonomik büyümeyle birlikte hava kirliliğinin azaltılması, yaşam beklentisi ve eğitim olanaklarının artması, kentsel altyapı ve gıda güvenliği konusunda atılan adımlar vardır (Brock ve Taylor, 2004;1). İlk grup bu ihtilafın günümüzün çevresel problemleri kısmına odaklanırken, ikinci grup uzun vadede büyümenin kazançlarına odaklanmaktadır.

Çevre ve ekosistemler ekonomilerimizde, dolayısıyla yaşamlarımızda önemli rol oynar. Mineraller, fosil yakıtlar, su gibi birçok doğal kaynak üretimin doğrudan girdisini oluşturmaktadır. Ayrıca ekosistemin devamlılığının sağlanması ve sağlıklı çevrede yaşama noktasında karbonun tutulması, hava ve su kirliliğini filtrelemesi, sel ve taşkın risklerini önleme gibi birçok hizmet sunmaktadırlar.

Ekonomik büyümenin, kıt kaynaklara ve bu kaynaklar üzerinde yarattığı baskıya rağmen devam etmesi ne kadar mümkündür? 1980'li yıllarda başlayan neoliberal ekonomi politikaları nedeniyle büyümenin çevre üzerindeki tahribatı tecrübe edilmiştir. Bununla birlikte bu duruma, yerel ve uluslararası ortak akıl ile geliştirilen tepki mekanizması, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesini önermiştir. Doğal kaynak kullanımı üzerindeki baskıların frenlenmesinin, sürdürülebilir bir ekosistem olmadan uzun vadede büyüme olamayacağını belirten görüş kabul görmeye başlamıştır (OECD, 2011).

Çevresel problemlerin bu denli artmasından sonra yükselişe geçen bu düşünce, tarafları uluslar arası çözüm arayışlarına itmiştir. Buna dair ilk önemli adım 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından koordine edilen 1972 Stockholm Konferansı'dır. Önceki tartışmalarda olduğu gibi az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki "büyüme" tartışmaları ile sekteye uğrasa da toplantı sonucunda iki önemli karar alınmıştır. Birincisi, zengin ve yoksul ayrımı yapılmadan tüm katılımcı ülkeler tarafından, küresel çevre sorunlarının boyutlarına ve tehlikelerine dikkat çekilerek tehdidin tüm insanlığa yönelik olduğu kabul edilmiş ve bu yolda sorumluluğun paylaşılmasında uzlaşmıştır. İkinci olarak ise, Stockholm Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde, her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğu vurgulanmıştır (Hürmacı ve diğ., 2009). Konferans sonunda "İnsan ve Çevresi" adlı bildiri yayınlamış, yol haritası olarak "İnsan ve Çevresi için Harekât Planı" adında 109 adet öneri içeren bir bildirge açıklanmıştır. Toplantı sonunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environmental Program- UNEP) kurulmuş, örgütün merkezi olarak da Kenya'nın başkenti Nairobi uygun görülmüştür.

Bu konferansın bölgesel çıktılarından biri Avrupa Topluluğu tarafından 1973 yılında oluşturulan Çevre ve Tüketiciyi Koruma direktifleri ve Çevresel Eylem

Planı'dır. Bu plan aynı zamanda, sonrasında imzalanacak ve iklim değişikliği için bir milat olacak Kyoto protokolünün dūşünsel ve yasal temellerinin atıldığıının göstergelerindedir (Baylis ve Smith, 2005).

1997 yılında 194 ũlkeden delege Kyoto'da toplanmışlar ve seragazı salınımlarını 2012 yılında, 1990 yılındaki seviyenin %5'i aşağıya çekme sözü vermişlerdir. Günümüze geldiğimizde Avrupa Birliği'nin vaat edilen hedefleri tutturma yolunda cılız da olsa gösterdiği çabanın yanında ABD başta olmak üzere, Çin, Brezilya ve Hindistan gibi gelişmekte olan ũlkeler bu hedeflerin çok uzağında kalmışlardır.

Bu gibi öncül anlaşmalara rağmen yaklaşık yarım yüzyıllık bir süreçte gelinen nokta doğal kaynakların limitlerini zorlayan büyüme modellerinin pratikte devam ettiğini ve ekonomik büyüme ve çevre/doğal kaynaklar arasındaki ihtilaflı durumun çözülememiş olduğunu gözler önüne sermektedir. BM öncülüğünde yayınlanan Milenyum Ekosistem Değerlendirme Raporu'na göre (2003), 24 ekosistem hizmetinden 15'inin sürdürülemez bir şekilde kullanıldığı ve kendini yenileyebilecekleri hızdan çok daha hızlı tükedildiği belirtilmiştir. Özetle son birkaç on yıldır ekonomik büyüme, refah ve çevre, doğal kaynaklar, ekosistemler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalardan bazıları büyüme kalıpları ile çevresel performanslar arasındaki ilişkiyi incelerken, bazıları ũlkelerin çevre politikalarına makro ekonomik faktörlerin nasıl tepki verdiğini, bazıları ise doğal kaynaklar ve doğal kaynak kullanımının ekonomik büyüme üzerinde ne yönde ve ne ölçüde bir etkisi olduğu şeklindedir.

İlk olarak literatürde kendine yer edinmiş, büyüme ve çevresel göstergeler arasındaki ilişkiyi inceleyen görüş ve teorileri çalışma içerisinde hızlıca tanımlamakta fayda görülmüştür.

1.1.2.1. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi

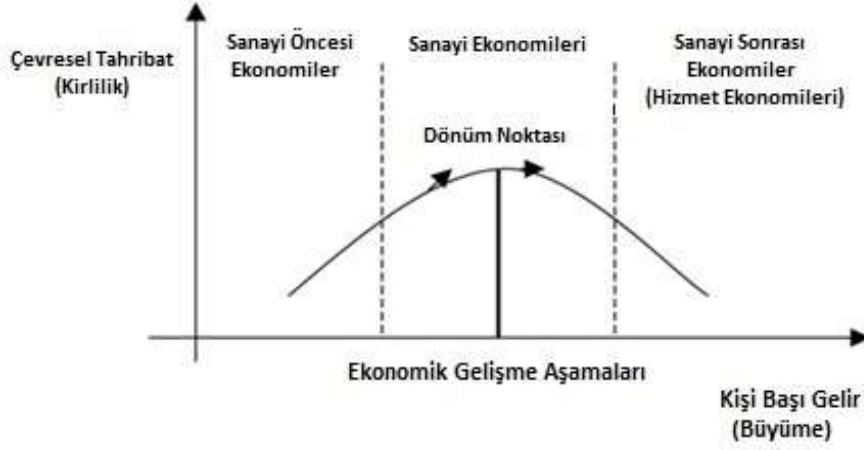
Çevresel Kuznets Eğrisi, kirlilik ve ekonomik gelişme arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu öne sürer. Bu ad ilk kez Grossman ve Krueger'in (1993), "Economic Growth and Environment" çalışmalarında kullanılmıştır ve Kuznets'in

meşhur gelir ve gelir eşitsizliği arasındaki çalışmasına benzerlik gösterdiği için bu şekilde adlandırılmıştır (Dasgupta ve diğ., 2002). Teori, önce gelir artışı ile birlikte kirliliğin artacağını, belirli bir gelir düzeyinin üzerine çıkıldığında ise göstergelerde pozitif dönüş olacağını belirtmektedir. Gelir, kirliliğe üç kanaldan etki eder. Başar ve Temurlenk (2007;6), bunları literatürde kullanıldığı şekilde ölçek, kompozisyon ve teknoloji etkileri şeklinde açıklamışlardır. Ölçek etkisi, ekonomilerin büyümesi ile birlikte üretim ölçeğindeki artışlar ile kullanılan doğal kaynak miktarını ve oluşan atık ve emisyon miktarını ilişkilendirmektedir. Kompozisyon etkisi kısaca ekonomik faaliyetlerde görülen yapısal değişim ve kaymaları ifade etmektedir. Teknoloji etkisine göre, ülkelerin refahlarının artması ile birlikte daha temiz teknolojilere geçilmesi için araştırma ve geliştirme çalışmalarına ayrılan fonlarda artışlar kaydedilmektedir.

Gelir düzeyi ve yaşam standardı belirli bir düzeyin üstüne çıktıkça, bireyler çevresel kalite ve tüketim arasındaki mübadele ilişkisini daha iyi idrak etme imkânına sahip olurlar. Gelir düzeyindeki bir noktadan sonra –literatür 9.000 ile 11.000 dolar arasında ağırlık kazanmıştır-, ekonomik büyüme ile birlikte çevre koruma harcamaları, temiz ve çevre dostu üretim metotları, kamusal uygulamalar devreye girer ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin yönü pozitif döner (Şekil 1.1'e bkz).

Günümüze kadar EKC hipotezi birçok farklı şekilde çalışılmış ve farklı değişkenler kullanılarak test edilmiştir. Bu çalışmaların bazıları EKC'yi destekler nitelikte iken, diğerleri de çeşitli açılardan eleştiriler getirmişlerdir. Magnani (2000), OECD üyesi 19 ülke için 1980–1994 dönemini ele aldığı çalışmasında, ülkelerin gelirlerindeki artışla birlikte çevrenin korunması için ayrılan kamusal araştırma ve geliştirme fonlarının arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Söz konusu fonlardaki artışlar ile birlikte daha yeni ve çevre dostu teknolojiler geliştirilebilmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucunda elde edilen yeni ve çevre dostu teknolojilerin eski ve kirlilik yayan teknolojilerin yerini alması ile birlikte çevre kalitesi artmaya başlamaktadır (Borghesi, 1999). Shafik (1994); Selden ve Song (1994); Grossman ve Krueger (1995); Cole (1997) gibi çalışmacılar EKC hipotezini doğrulamışlar, fakat tam da bu yıllarda EKC üzerinde tek taraflı bir perspektifi ele alıyor eleştirileri oluşmaya başlamıştır. Bunun üzerine EKC ticaret, ekonomik özgürlük, gelir eşitsizliği, ormansızlaşma, kurumların kalitesi gibi birçok değişken için içine dâhil edilerek

yorumlanmaya çalışılmıştır. Cole (2004), çalışmasında ticaretin EKC ve PHH hipotezi üzerindeki etkilerini incelemiş, teoriyi destekler sonuçlara ulaşmıştır. Suri ve Chapman (1998), çalışmalarında enerji kullanımı ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve dışa açık bir ekonomi modeli kullanmışlardır. Bulguları, dışa açık bir ekonomide ters U şeklindeki EKC eğrisinin dönüm noktasının dışa kapalı bir ekonomiye göre daha yüksek bir gelir düzeyi olduğunu belirtmişlerdir.

Kaynak: Panayotou (1993;46)

Şekil 1.1: Çevresel Kuznets Eğrisi Dönemleri, Gelişme – Çevre İlişkisi

Barbier (1995) ile hükümetin makro ekonomik politikalarının gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynak tahribatı ve kirlilik ile doğrudan ilişkisi olduğunu söylemektedir. Yine kurumsal hatalar, eksik tanımlanmış mülkiyet rejimleri gibi durumlarda çevresel tahribat ve ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkinin varlığına işaret edilmiştir (Baland ve Platau, 1995). Ekonomik gelişme ve ormansızlaşma arasındaki ilişkiyi test eden Bhattarai ve Hammig'in (2001) çalışmalarında kurumsal değişken kukla olarak kullanılmış kurumsal mekanizmaların iyi olduğu ekonomilerde ormansızlaşmanın gelire bağlı olarak daha düşük hızla gerçekleştiği görülmüştür. Easterly (2001), çalışmasında da ekonomik liberalizasyonun EKC sürecini hızlandırdığını ortaya koymuştur.

1.1.2.2. Kirlilik Sığınağı Hipotezi (Pollution Haven Hypothesis)

Çevre ve çevre kirliliğini merkeze oturtan ekonomik yaklaşımlardan bir diğeri de kirlilik sığınağı hipotezi (Pollution Haven – PHH) dir. Sanayi Devrimi’nden bu yana; gelişmiş ülkelerin küresel çevre kirliliğindeki payının yüksek olduğu iddia edilmektedir. Bununla birlikte; çevre koruma unsurlarının önemi ortaya çıktıktan sonra, gelişmiş ülkeler dış ticaret ve yatırım yoluyla kirli endüstrilerini geliştirmekte olan ülkelere taşıma eğilimine girmişlerdir. Dolayısıyla; günümüzde hızla sanayileşen geliştirmekte olan ülkelerin kirlilikteki payı önemli ölçüde artmaktadır. PHH de parasal sermaye ve imalat endüstrilerinin çevresel düzenlemelerin yüksek olduğu ülkelere düşük olduğu ülkelere kaçtığı yönünde görüş ifade eder. Low ve Yeats (1992), Birdsall ve Wheeler (1993) kirlilik yaratan ürünlerin üretiminin ve ihracatının geliştirmekte olan ülkelere arttığını, gelişmiş ülkelere ise azaldığını söylemişlerdir.

Literatürde önemli yer tutan çalışmalardan birisi de Van Beers ve Van den Bergh (1997) tarafından OECD ülkelerinin kirli yoğun sektörlerindeki ticaret hareketlerinin incelenmesi olmuştur. Çalışmada PHH’ı destekler bulgulara ulaşılmıştır. Diğer taraftan bazı iktisatçılar da gelişmiş ülkelere yürürlüğe giren katı çevre düzenlemelerinin bu ülkelerin dış ticaretlerini olumsuz yönde etkilediğine dair güçlü kanıtlar bulamamışlardır. Tobey (1990), Eskeland ve Harrison (1997), Wheeler (1999). Low ve Yeats (1992)’in çalışması üzerine bir analiz gerçekleştiren Grether ve de Melo (2005), 1965-1990 yılları arasında 21 gelişmiş ve 32 geliştirmekte olan ülkeyi ele almıştır. Geliştirmekte olan ülkelere demir-çelik ve metal ürünler gibi kirlilik yaratan sektörlerin üretimindeki artışa rağmen, bu sektörlerin dış ticaretinin halen önemli bir kısmının gelişmiş ülkelere yapıldığını vurgulamışlardır. Ayrıca geliştirmekte olan Kirlilik Yaratan Sektörlerin Ticareti ve Çevre 217 ülkelere büyüme ve kirlilik arasındaki ters-U bağlantısının varlığından söz etmişlerdir.

Diğer taraftan, çevre maliyetlerini düşürüp rekabet avantajı sağlamak için, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelere “sığınak” olarak gördükleri geliştirmekte olan ülkelere kaydığını kanıtlayan bazı araştırmalar yapılmıştır. Kolstad ve Xing (1998), Lee (2008), Hoffmann vd (2005) çevre konusundaki yasal düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının maliyet avantajı nedeniyle geliştirmekte olan ülkelere gittiğini

savunmuşlardır. Bu nedenle düşük gelirli ülkelerde CO2 salınımı, doğrudan yabancı yatırımlar ve üretim arasında nedensellik ilişkileri olduğunu söylemişlerdir.

Buna karşın, uluslararası şirketlerin daha yeni ve daha temiz teknoloji kullanabildiklerini ve bu şirketlerin yurt içindeki firmalara göre çevre standartlarına daha iyi uyum sağlayabileceğini gösteren bazı araştırmalara da rastlanmaktadır. Eskeland ve Harrison (1997), Mani ve Wheeler (1998), Letchumanan ve Kodama (2000), Javorcik Smarzynska ve Wei (2004), doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde çevre kirliliğini artırdığına dayanan kirlilik sığınağı hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşamamışlardır.

1.1.2.3. Porter Hipotezi

EKC ve PHH kadar popüler olmayan ama yine de konu ile ilgili öne sürülen hipotezlerden bir diğeri de Porter Hipotezi'dir. Bu hipoteze göre çevresel düzenlemeler ve sıkılaştırmalar teknolojik yenilikleri harekete geçirmekte, bu sayede de hem ekonomi, hem de çevre üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Johnstone (1999), bu durumun iki farklı sonuca yol açabileceğini belirtmiştir. Bunlar;

- Regülasyonlara bağlılık, şirketlere ürünlerini farklılaştırma ve piyasada tekelleşmeye evrimle olanağı verir.
- Firmalar yatırım kararlarında uzun vadeli öngörülerini ve durumları göz önünde bulundurarak hareket eder ve kısa vadede zarar etseler bile uzun vadede avantajlı çıkarlar şeklindedir.

Literatürdeki çalışmalar çevresel zararı azaltmak için alınan önlemlerin neden olduğu maliyet artışının, üreticilerin toplam maliyeti içinde çok küçük bir paya sahip olduğunu belirtmektedirler. Çevresel maliyetlerle ilgili bilgiler şirketlerin kendileri tarafından sağlanmakta ve bu nedenle güvenilir olmamaktadır. Bunun yanı sıra regülasyonların rekabet üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğine dair bir inanç vardır. Çalışmaların ele aldığı regülasyonlar arasında farklılıklar vardır ve bazı durumlarda ticari etkiler regülasyonların sıklığından çok regülasyonların kendisine de bağlı olabilmektedir. Bu gibi durumlar söz konusu olduğunda ise çalışmaların sonuçları arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Johnstone ve diğ., 1999).

1.1.2.4. Bolluk Paradoksu – Kaynakların Laneti Hipotezi (Resource Curse)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ekonomik büyüme ile çevre arasındaki doğrudan ya da dolaylı ilişkiyi çeşitli şekillerde ve bakış açıları ile açıklayan ana akım hipotezleri kısaca özetlemeye çalıştık. Çizilen genel tablo ağırlıklı olarak, ekonomik performans ile çevresel göstergeler arasında negatif bir korelasyon olduğu, bunun gelir artışı, regülasyonlar ve eğitim kanalları ile tersine çevrilebileceği yönündedir. Ekonomiler büyüdükçe kaynaklar üzerindeki baskının arttığı da gözler önüne serilmiştir. Doğal kaynak kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daha detaylı incelenmesi ihtiyacı hissedilmiştir. 1990'lı yıllarında başından itibaren üzerine düşünülen ve çalışmalar yapılan kaynakların laneti hipotezi ülkelerin sahip oldukları doğal kaynak miktarları ve bu kaynağa bağımlılıklarının ekonomik büyüme performanslarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Çalışmamızın incelediği ve sonuçlara varmak istediği hipotez olduğundan dolayı, tezin bundan sonraki kısmı RC hipotezi üzerine inşa edilecektir.

1.2. Kaynakların Laneti Hipotezi

1.2.1. Teorik Perspektifi

Ülkelerin ekonomik gelişimleri incelendiğinde ulaşılan önemli bulgulardan birisi de gelişme sürecinin farklı aşamalarında yer alan doğal kaynak sermayesinin önemi ve etkisidir. Hem yenilenebilir hem de yenilemeyen kaynaklar, mal ve hizmet üretiminde girdi olarak kullanılırlar ve ekonomik üretimin fiziki köşe taşlarıdır. Buradan yola çıkarak, bol miktarda doğal kaynak donanımına sahip ülkelerin gelişme sürelerinin, daha az kaynağa sahip olan ülkelere göre daha uzun sürdüğü her ne kadar ilk bakışta mantığa aykırı dursa da gözlemlenmiş ve deneyimlenmiştir.

Doğal kaynakların büyümeye mani olabileceği düşüncesi eski bir düşüncedir ve kökü 16. Yüzyıl Fransız düşünürü Bodin (1576)'e kadar dayandırılabilir. Bodin doğal kaynaklardan elde edilen kolay zenginliğin miskinlik ve tembelliğe yol açtığını

iddia etmiştir. Bu düşünce zaman içerisinde ekonomik teorilerin ve pratiklerin değişimi ve gelişimi ile birlikte evrilmiş ve 1970’lerde popüler hale gelen Hollanda Hastalığı ile birlikte tekrar incelenme ihtiyacı hissedilmeye başlanmıştır. Ampirik analizlerin henüz istatistik ve ekonometrik modellerle bu denli güçlü bir şekilde desteklenmediği o tarihlerde, gözlemler ve karşılaştırmalı çalışmalar, doğal kaynağa bolca sahip ülkeleri derinlemesine araştırmışlar, kaynak kullanımını incelemişlerdir. Bolca kaynağa sahip ülkelerin sosyo ekonomik göstergelerinin daha geri planda kaldığını, sağlam bir demokrasiye geçiş emarelerinin daha az görüldüğünü ve iç karışıklara daha meyilli olduklarını tespit etmişlerdir. Sonraki süreçte ekonomistler ve politik bilimciler bu durumu farklı yaklaşımlar ve araçlarla incelemişler ve kaynak bolluğu / kaynağın laneti olarak adlandırmışlardır. Sachs ve Warner (1995)’in gerçekleştirdikleri ve diğer etkenler sabitken ülkelerin doğal kaynak zenginliği ile büyüme oranları arasında negatif ilişkiyi tespit ettikleri çalışmaları ile birlikte kavram tanınır hale gelmiş ve yeni bir çalışma alanı yaratmıştır.

Ardından birkaç araştırmacı bu ilişkiyi beşeri sermaye ve kurumsallık gibi diğer açıklayıcı değişkenleri kullanarak araştırmışlardır. Aşağıda belirtilen sonraki çalışmalarda, ilk çalışmaların ve düşünülenin aksine doğal kaynak bolluğu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin diğer birçok faktör tarafından etkilendiği ve her kaynak zengini ülkenin yavaş büyümeye sahip olması gibi bir durumun söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gylfason (2001), Bravo Ortega ve De Gregorio (2005), Stijns (2006), yaptıkları incelemelerde kaynak bolluğuna sahip ülkelerde düşük eğitim harcamalarının ve düşük okula katılım oranı mekanizmalarının büyüme üzerinde negatif bir baskı oluşturduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu çalışmalardan çıkan ikinci bir bulgu, RD’nın negatif büyüme etkisinin yüksek eğitim seviyesi ile dengelenebileceğidir. Yine bir diğer bulgu, doğal kaynaklardan elde edilen kişi başı gelirin beşeri sermaye birikimi ile pozitif ilişki göstermesidir. Baland ve Francois (2000), bu ilişkiyi rant peşinde koşma ve gelir düzeyi ilişkisi ile ilişkilendirmişlerdir. Manzano ve Rigobon (2000), çalışmalarında kaynak donanımı yüksek ülkelerdeki asıl büyüme probleminin borç yükü problemi olduğunu belirtmişlerdir. Konu hakkında en merak uyandıran çalışmalar, özellikle son yıllarda kurumsal iktisat literatürünün önem kazanmasıyla birlikte, kaynak bolluğu ve bağımlılığının kurumsal mekanizmalar aracılığıyla nasıl ekonomik aktivitelere sokulduğu, ne ölçüde verimli kullanıldığıdır. Politik istikrar, yolsuzluk,

yönetim biçimleri ve sivil, politik hakların derecesi gibi faktörler aracılığıyla gelişme mekanizmasının ne ölçüde iyi çalıştığı kaynakların lanetinin varlığının açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Belirtilen çalışmalar göstermiştir ki, karşımızda doğal kaynak donanımları açısından hemen hemen eşit başlangıç koşullarına sahip ülkeler vardır ve ülkelerin t zamanda kat ettikleri büyüme mesafeleri birbirinden çok farklıdır. İskandinav ülkeleri ve Latin Amerika, Afrika ülkeleri bu durumun en bariz örnekleridir.

Ross (1999), çalışmasında RC'ni tanımlarken kavramı ekonomik, kavramsal, sosyal ve devlet merkezli olmak üzere dört farklı şekilde açıklamıştır.

1.2.2. Doğal Kaynakların Ekonomik Performanstaki Yeri

Endüstriyel devrimden sonra ülkelerin refahını oluşturan ana öğeler ve refah içindeki payları hızlıca değişmeye başlamıştır. 18. Yüzyılda toprak, üzerinde tarım yapmaya elverdiği için en önemli kaynak ve en büyük istihdam sağlayıcıydı. Bu yüzden bireylerin ve ülkelerin devamlılığı için bir köşetaşı niteliğinde idi. Şehirler, önem kazanmalarıyla birlikte kırsal bölgelerin rolünü çalmaya başladılar ve ticaret, imalat ve yenilik merkezleri haline gelmeye başladılar. Ricardo ve Malthus 19. Yüzyılın başlarında ülkelerin refahlarının devamlılığı için verimli topraklar ve nüfus patlaması üzerinde önemle durmuşlardır. Bu durum, topraklar ve kaynaklar üzerindeki rekabetin başlamasına aynı zamanda kaynakların öneminin de anlaşılmasına işaret eder (Chrisholm, 1982). Daha sonra tarım ve toprakların önemi azalıp, birincil ürünler ticaretinin ağırlığı artmaya başlamıştır. Amerika, Kanada, Avustralya gibi ülkelerin o dönemlerdeki kaynak yoğunluğu oranları (birincil mal ticaretinin GSHY'ye oranı), 20.yüzyıl sonlarında gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında daha yüksek durumdadır (Sachs ve Warner, 2001; 833). 1950'lerden sonra ekonomistler hala, birincil mal ticaretinin ekonomik gelişme için lokomotif rol üstlendiği görüşünü benimsemekteydiler. Kanadalı iktisat tarihçisi Harold Innis ülkenin doğal kaynak rezervlerinin ve ana ürünlerinin sömürülmesinin bir uyarıcı görevi gördüğünü ve ekonomik farklılaştırma ve sonrasında gelecek sanayileşme için başlangıç olabileceğini ifade etmektedir (Watkins, 1963). 1960 ve sonrası dönemde Sovyetler döneminde Türki Cumhuriyetler başta olmak üzere bir çok Orta Asya ülkesinin doğal kaynaklarının Sovyetlerin endüstrileşmiş bölgelerine satılmak üzere sömürüldüğü ve Aral Gölü başta olmak üzere bir çok çevre problemine yol açtığı

açıkça görülmüştür. Fakat dönemin şartlarında birincil sektör ürünlerinin ticarete sahip olduğu pay ve gelir kaynağı düşünüldüğünde, doğal kaynakların bu uğurda düşüncesizce kullanılması göz ardı edilebilecek bir durum olarak görülmektedir.

O yıllarda aynı zamanda Güney – Kuzey ayrımı artmış ve bu iki kutup arasında önemli sosyo ekonomik farklılıklar meydana gelmiştir. ABD, Kanada ve Avrupa Ülkelerinin başı çektiği kuzey ülkeleri nüfusunun yaklaşık %95'i temiz suya ve yeterli gıdaya ulaşım, konaklama olanaklarına sahip olma, düşük yoksulluk seviyeleri, sağlam eğitim sistemine sahipken, Güney'de neredeyse tam tersi şekilde bu oran %10 – 15'lerde seyretmekte ve yoksulluk hat safhadadır. Aynı şekilde güney ülkelerinin ticarete konu olan en önemli ürünleri birincil tüketim mallarıdır ve politik istikrar, bireysel ve politik özgürlükler çok düşük düzeydedir (Mimiko, 2012). Ülkelerin ekonomilerinin bu şekilde tek kaynağa sahip olmaları ve ticaretlerini, ekonomi politikalarını bunun üzerine tasarlamaları dönüp dolaşıp kısır döngüyü ortaya çıkarmakta ve demokrasi, yoksulluk ve yavaş gelişme sarmalı kendini tekrarlamaktadır.

Doğal kaynak gelirlerinin, günümüze yaklaştıkça GSYH içindeki payının arttığı görülmektedir. 1996 yılında anakütlemizdeki 124 ülkede doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payı %8,87 iken, 2011 yılında bu oran %11,46'ya çıkmıştır. Birçok gelişmekte olan ülkede ekonomik üretim için girdi teşkil etmesi ve kimi gelişmekte olan ülkeler için hala en önemli döviz kaynağı konumunda olması nedeniyle önemi yadsınamaz. Ekosistemlerden üretilen ürünler sayesinde ekonomik aktivitelere girdi sağlar. Kendi içindeki kirliliği önleme mekanizması sayesinde düzenleyici işlevi görür. Davranışsal ve ortak değerleri sayesinde de sahip olduğu kültürel hizmetleri sunarken, kendiliğinden mevcut olan doğal destek sistemleri sayesinde ekonomileri ve yaşamı ayakta tutmaktadırlar. Bundan sonraki kısımda sırasıyla doğal kaynakların ekonomik ve politik açıklamalarını yapmakta fayda olduğu düşünülmüştür.

1.2.3. Kaynakların Lanetinin Ekonomik Açıklaması

Kaynak bolluğu hipotezinin sıklıkla tartışılan ve vücut bulmuş hali DD (Hollanda Hastalığı)'dır. DD, doğal kaynağın keşfinden sonra, o kaynağın birdenbire yükselen önemini ardından ortaya çıkan döviz kurlarındaki artışın diğer sektörleri silmesini ifade etmekte kullanılan bir terimdir. DD teorisinde kritik nokta imalat ve ticarete konu olan diğer sektörlerdeki küresel rekabetçilik gücünün, ekonominin tek sektöre yoğunlaşması nedeniyle azalması sonucunu doğurmasıdır. Kimi durumlarda doğal kaynakların ekonomik açıklaması inelastik talebe sahip doğal kaynak ürünleri olarak ifade edilmektedir. Bu durumda ülkeden ülkeye doğal kaynak tanımı farklılık göstermekte ve ölçüm zorlukları ile karşılaşmaktadır. Örneğin; Körfez ülkelerinde doğal kaynaklar petrol olarak ölçülürken, Kafkaslar'da doğalgaz olarak tanımlanmaktadır. Fakat yaygın görüş ekonomik aktiviteye dahil olan, tüm hammaddeler ve doğal girdileri doğal kaynak olarak tanımlama eğilimindedir.

Ross (1999) çalışmasında DD'in gelişmekte olan Dünya'da bolca kaynağa sahip olan ülkelerin gelişim süreçlerini zayıf bir şekilde açıklayabileceğini söylemiştir. DD modeli sermaye ve emek arzının sabit olduğunu ve tam istihdam dengesini varsaymaktadır. Fakat gelişmekte olan dünyada bu koşullar mevcut değildir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle emek fazlasına sahiptir ve imalat sektörü ara malı ithalatına bağımlıdır. Bu sebeple artan döviz kurları mal fiyatlarını görece ucuzlatabilir. Sachs ve Warner (1999) kaynak ihracı arttıkça, toplam ticaret miktarının azaldığını belirten ticaret – doğal kaynak ters ilişkisine vurgu yapmışlardır. Bu duruma, artan döviz kurlarının ekonomileri kapalı hale getirmesi nedeniyle, DD etkisinin neden olabileceği açıklamasını getirmişlerdir. Fakat başta Mikesell olmak üzere diğer çalışmalar DD'nin büyümede meydana gelen değişimleri açıklayamadığı üzerinde durmuşlardır (Mikesell, 2001). Gylfason (2001) ve Torvik (2002) RC'ün doğal kaynağa bol miktarda sahip olan ülkelerin gelecek inşaları için yapmaları gereken beşeri sermaye yatırımlarını güdük bırakacağını ve girişimcilerin piyasayı rekabetçi hale getirecek, ileriye götürecek hamleleri başka yöne çevirmelerine yol açacağını, yani beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarını dışlayacağı yaklaşımını getirmişlerdir.

DD'nin yanında, RC'nin diğer ekonomik açıklamalarından biri dış ticaret hadlerindeki azalıştır. Dış ticaret hadlerindeki bu azalış ülkenin modernizasyonu için

ihtiyaç duyulan sermaye mallarının ithalatının önüne geçer. Bir diğer açıklama istikrarsız mal piyasalarıdır. İstikrarsız mal piyasalarında hammadde ve dolayısıyla doğal kaynak fiyatları dalgalı bir seyir izler. Bu da yatırımcı ve girişimcilerin riskten kaçarak yönlerini farklı taraflara çevirmeleri ile sonuçlanır. Son olarak da etrafi sarmalanmış olan petrol, madenler gibi kilit sektörlerin piyasada hakim olması RC'nin ekonomik açıklamasında kullanılan argümanlardan bir diğeridir. Bu durum kritik kaynakların tekelleşmesine ve ranta, kaynakların dağıtımında eşitsizlik gibi problemlere yol açar.

1.2.4. Kaynakların Lanetinin Politik Açıklaması

Kalkınma uygulayıcıları ve akademisyenler arasındaki yükselen uzlaşya dayalı olarak, hükümetlerin; doğal kaynakların etkisini yatıştırarak veya alevlendirerek, ülkelerin kalkınma patikalarını mutlak değiştirme güçleri olduğu söylenebilir. Bu sebeple, iktidarların yaptıkları yanlış tercihler neden sorusunu tekrar tekrar meydana getirmiştir (Woodside, 2007). Ross (1999;308), doğal kaynak donanımına sahip devletlerin neden yetersiz seçimler yaptığını üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; bilişsel, sosyal ve devlet merkezli açıklamalardan oluşmakta ve farklı bakış açılarını içermektedirler. Akademisyenler tarafından en çok dikkat kesilen açıklama devlet merkezli bakış açısıdır (Tablo 1.1).

Yine bu konudaki çalışmalardan biri Karl (1997) tarafından doğal kaynak zengini altı ülkede yapılmış ve ulaşılan sonuç, kaynak refahı ve gelirleri ülkelerdeki politik iklimi değiştirebilir şeklinde olmuştur. Avrupalı koloniciler ile başlayan bu düşünce, kilit kaynakların kontrolü ve bunun üzerinden yapılan refah dağıtımının adaletsizliği engellediği yönündeydi. Yakın tarihte ve günümüzde monarşilerin birçoğu ve kimi Venezüella, Rusya gibi ülkeler doğal kaynakların millileştirilmesi sonucu rant kültürünün etkisi altına girmişler ve bu durum hami-müvekkil ilişkisini doğurmuştur. Bu durumun bir diğer etkisi girişim yeteneklerinin ve potansiyelinin yanlış kullanımı ve zaman zaman köretilmesi sonucunu da doğurmaktadır. Güneydoğu Asya'da patlayan kereste fiyatları Endonezya, Filipinler ve Malezya'da bu ürünü baskın hale getirmiş ve politik elitler, bu kaynakları elde daha fazla tutabilecek şekilde kurumları farklılaştırmışlardır. Yolsuzluk artmış ve politik güç, destekleyenlerinin de katkısı ile politik elitlerde toplanmıştır. Afrika ve Ortadoğu monarşilerinde de görebileceğimiz üzere uzun yıllar iktidarda kalan devlet başkanları

ve krallar kaynakların şahsi çıkarlar için kullanılmasının bariz örneklerindedir. Bu durumun büyüme üzerinde negatif etkisi olacağını belirterek başlayan literatür, daha sonra bunu yanlışlayan Auty (2001), Mehlum (2006), Stijns (2005) gibi çalışmaları da ortaya koymuştur. Bu temel açıklamaların ardından literatürde şimdiye dek ne gibi çalışmaların yapıldığına ve hangi sonuçlara ulaşıldığına bir sonraki bölümde değinilecektir.

Tablo 1.1: Kaynakların Laneti Hipotezinin Politik Açıklamaları

Bilişsel & Kavramsal	Doğal kaynaklar politik elitlerin arasında, zayıf ekonomi politikaları ve kurumların tahribatı ile sonuçlanan miyopluk ve tembelliğe yol açar. Ross, bu durumdaki ülkelerin uluslar arası yapılar ve kurumlardan tavsiye alması gerektiği konusunu tartışmaya açmıştır. Aynı zamanda bu koşullara sahip ülkelerin çalışıldığı diğer makalelerden alıntılar yaparak, servet kaynaklı bu uyuşukluğun giderilmesi için bir çaba gösterilmediğini, bunun yerine politik kısıtlamaların ve kurumsal tahribatların devam ettiğini söylemiştir.
Sosyal	Kaynak bolluğu, ekonomik büyüme için zararlı olan devlet dışı aktörlerin kayırma politikalarının kaldırıcısıdır. Bu durum en çok Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir. Latin Amerika ülkeleri uzun bir süre ithal ikame politikalar uygulamışlardır.
Devlet Merkezli	Politik aktörler, rasyonel karar vericiler ve fayda maksimizasyonu sağlamak isteyenler için, kaynak bolluğu olan ekonomiler bulunmaz nimettir. Çünkü politikacılar bu gibi durumlarda rant peşinde koşarlar. Ayrıca devletin en önemli gelirleri vergilendirmeler ve maden işletmelerinden alınan paylardır.

Kaynak: (Ross, 1999;308)

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Giriş

Doğal kaynak bolluğu ve ekonomik gelişme arasındaki ilişki son birkaç yıldır çeşitli açılardan incelenmekte ve farklı bulgular ortaya konmaktadır. Ağırlıklı olarak doğal kaynak bolluğuna sahip ülkelerin çeşitli nedenlerle ekonomik gelişme göstergelerinin zayıf kaldığı sonuçları vurgulansa da bunu yanıtlayan çalışmalar da ortaya atılmıştır. Bolluk paradoksu adı altında 1970’li yıllardan sonra yükseliş gösteren görüş, Sachs ve Warner tarafından (1995; 1997; 1999; 2001) ardıl ve birbiri üzerine konularak yapılan bir dizi kesit çalışma tarafından onaylanmıştır. Bu sayede literatürde yeni bir yol açılmış, kavram form kazanarak gelişmiştir.

Sachs ve Warner’ın gerçekleştirdikleri ilk çalışmanın amacı Gelb (1988), Auty (1990) ve Wheeler (1984) tarafından gerçekleştirilen ve üzerinde durulan önceki çalışmalardan yola çıkarak bu ters ilişkiye ışık tutmak ve araştırmaktır. 1900’lerin başından itibaren kendisini gösteren ve Kanada örneği etrafında şekillenen doğal kaynak bazlı büyüme düşüncesi 1970’lerdeki petrol krizi ile birlikte tersine dönmüştür (Keay, 2007;11). Günümüze dek yapılan çalışmalar, kullandıkları birçok değişken, durdukları yer ve sahip oldukları neden sonuç ilişkisine göre içsel / yapısalıcılar ve dışsalıcılar olarak sınıflandırılabilir. Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalara ve ulaşılan bulgulara göz atmakta fayda görülmüştür. Ampirik çalışmaları özetleyen tablomuzda, bölümün sonunda aktarılmıştır (Tablo 2.1.)

2.2. İçsel ve Yapısalıcı Yaklaşımlar

2.2.1. Hollanda Hastalığı

İlk kez 1977 yılında The Economist tarafından kullanılan bu terim 1960’larda Hollanda’da petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunmasının ardından 1970’lerde

imalat sektörünün düşüşe geçmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ülke içerisindeki doğal kaynak rezervlerine iç piyasa ve dış piyasadan artan talep sonucu reel kurun değerlenmesi ve bundan dolayı, dışa açık diğer sektörlerin kötü etkilenmesi olayıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, DD'dan dayanıksız makroekonomik yapıları nedeniyle daha fazla etkileneceği söylenmektedir. Genelde doğal kaynak sahibi olan ülkelerin yakalandığı DD mağdurlarından bazıları Nijerya, Norveç, Kanada, Rusya, bazı Latin Amerika ve Ortadoğu ülkeleridir. Çok fazla kaynağın akılsızca kullanılması ve kontrol dışına çıkmak DD'nın en basit açıklamasıdır (Zadeh, 2003).

Temel sektördeki ürünlerin fiyatlarının bu denli artması sonucu ekonomi o sektör etrafında yoğunlaşır. Reel döviz kurunun artması da diğer sektörlerin olumsuz etkilenmesine yol açar (Barbier, 2003). Kronenberg (2004); Papyrakis and Gerlagh, (2004); Gylfason, (2001) çalışmalarında bu durumun imalat sektörüne yeterli önem verilmemesine yol açtığını belirtmişlerdir. Yine Gylfason (2001), çalışmasında kurlardaki bu dalgalanmanın belirsizlik yarattığını ve ihracat ve yabancı yatırımları kaçırabileceğini belirtmiştir.

Salai Martin ve Subramanian (2003) çalışmalarında kaynak bolluğunun DD ile tamamen açıklanamayacağını ve büyüme RC ilişkisinin daha karmaşık bir muhtevaya sahip olduğu belirtmişlerdir. Çalışmada Nijerya örneğinde petrol fiyatlarında değişim ile diğer sektörlerdeki mal fiyatlarındaki değişim arasında anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır. Auty (2001), bu tezi reddetmiş ve teorinin tüm ülkeler için genellenemeyeceği üzerinde durmuştur. Yine Sachs and Warner (1997), DD ile tamamen birebir örtüşmese de kısmi bir biçimde ilgili olarak açıkladıkları çalışmalarında kaynak bolluğuna sahip ülkelere hizmet sektörünün, imalat sektöründen kaynak kıtlığına sahip ülkelere kıyasla daha gelişmiş olduğunu ortaya koymuşlardır. Geliştirdikleri ve 1999 yılında yeniden kaleme aldıkları çalışmalarında da değişken olarak imal edilmiş mamül ihracının toplam ihracat içindeki oranını kullanmışlardır ve sonuç olarak; dışa açık ve ihracat farklılaştırması yapılan ekonomilerde büyüme hızının daha yüksek gözüküğünü ve mamül ihracının büyüme eğilimi gösterdiği ortaya koymuşlardır. Gylfason (2001;848)'a göre bu, bazı durumlarda toplam ihracatı düşürmek için yeterli bir etkidir. Örneğin 1998 yılında OPEC ülkelerinde mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki ortalama payı %38 idi. Bu oran 1972 yani petrol fiyatlarının zirve yaptığı sene ise %31 dir. Aynı zaman periyodunda geri kalan Dünya'da bu oran %28'den %38'e çıkmıştır.

Çalışmamızda ele alacağımız politik istikrara sahip ülkelerde de DD etkisinin olup olmadığı derinlemesine analiz edilmemiştir. Ampirik analiz kısmında bu konu üzerinde durulacaktır.

2.2.2. Rantiyecilik

Torvik (2002), çalışmasında getirimci üzerine bir model sunmuş ve kaynak bolluğunun rant peşinde koşan girişimci sayısını arttıracaklarını ve verimli hizmet ve ürün sunan firmaların sayısında düşüş olacağını belirtmiştir. Talep dışsallığı ile birlikte gelirdeki düşüş, doğal kaynaklardan elde edilen gelir artışından daha fazla olmaktadır ve toplamda bilançonun eksi gösterdiği tabloyu ortaya çıkarır. Barbier (2003)'a göre, birçok gelişmekte olan ülkede doğal kaynak gelirleri üretken yatırımlara kanalize edilmemektedir. Tam tersine, yolsuzluk, bürokratik verimsizlikler ve özel bir grubu hedef alan politikalar yüzünden har vurup harman savurulmaktadır. Bu duruma güzel bir örnek olarak, bazı yerel sektörlerin kasıtlı olarak koruma altına alınması ve ithalat kotaları gösterilebilir. İthalat koruması ve yolsuzluk ekonomik büyümeyi engelleyici bir rol üstlenmektedir (Bardhan, 1997).

Bu teori çok fazla ülkede ve çalışmada tek başına anlamlı sonuçlar vermediği ve sınırlı sayıda ülke için geçerli olabildiği için Bulte ve diğ. (2005), Acemoğlu (1995), Baland ve François (2000) gibi araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. RC hipotezine ışık tutulması noktasında sadece rant peşinde koşan firmalar veya kişilerin sayısı değil, başlangıç koşulları da önemlidir demişlerdir. Ayrıca, rant ve dağıtım problemini içeren bu durum, sadece doğal kaynaklar için geçerli değil, yabancı yardımlar ve monopol gelirleri için de geçerlidir. Yani tek başına doğal kaynak gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkiyi ve rant peşinde koşmanın bu süreçteki temel belirleyen olup olmadığını açıklamakta yeterli değildir.

2.2.3. Kurumsal ve Politik Anlayış

Son zamanlarda kurumsal iktisadın da önemli yol kat etmesinin ardından RC hipotezine farklı yaklaşımlar ve açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise RC çalışmaları içerisinde en çok kabul gören ve en çok üzerinde durulan konu kurumlar ve politik yaklaşım olmuş durumdadır. Bu yaklaşımlarda kendi içinde ele aldıkları konu itibarıyla farklı çalışmalara ayrılmıştır. Bunlardan bir tanesi

hükümetlerin icraatlarıdır. Atkinson ve Hamilton (2003), çalışmalarında 1980 – 95 arasında 91 ülke incelemişler ve RC hipotezinin temel alındığı kaynak bolluğuna sahip ülkelerin sürdürülebilirlik ve büyüme konularında negatif eğilim içinde olduklarını göstermişlerdir. Politikanın rolü üzerinde durarak, doğal kaynakları yönetme noktasında eksikliğinin baş gösterdiği ülkelerde doğal kaynak gelirlerinden sağlanan finansmanın, iktidar tüketimleri ve kamu maaşlarına daha savurganca kanalize edildikleri konusunda güçlü sonuçlara ulaşmışlardır. Bu durumun gözlemlendiği ülkelerde düşük ya da negatif öz tasarruf oranları ile karşılaşmıştır. Auty (2001) de, kilit kaynaklara (petrol, doğalgaz vb) sahip olan geçiş ekonomilerinde politik sistemin oligarşiye kayma eğiliminde olduğunu belirtmiştir.

Kilit doğal kaynaklara sahip ülkelerde aynı zamanda kötü politikalar beklenmekte, baskı ve rant peşinde koşma etkisi ile rekabetçi endüstrilere geçiş ertelenmektedir. Bu da ekonomik büyüme ve gelişmeyi frenlemektedir. Doğal kaynaklar, ticarete konu olmayan sektörleri filizlendirmekte ve verimsiz kamu sektöründe bir enflasyon doğurmaktadır (Bult ve diğ., 2005).

Leite ve Weidmann (2002), bu konuda önemli bir çalışmaya imza atmışlar ve kaynak bolluğunun büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını fakat dolaylı olarak önemli bir etkisi olduğunu söylemişlerdir. Doğal kaynakların büyüme üzerinde belirleyici bir rolü olan yolsuzluk düzeyini etkileyeceğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda doğal kaynaklar sosyal altyapının şekillenmesine yardımcı olurlar (Hall ve Jones, 1999). Diğer yandan kaynaklar bireylere aldatıcı bir şekilde güvenlik duygusunu aşarlar ve hükümetlerin iyi ve büyüme dostu politikalar için ihtiyaç duydukları görüşü kaybetmelerine yol açabilirler. Denizden ve topraktan çıkarılan kaynaklara yönelik teşvikler kişilerin atıl durumda bekleyen yeteneklerini kör edebilir. Bu da uzun vadede beşeri sermaye ve yaratıcılık, araştırma geliştirme faaliyetleri açısından istenmeyen bir manzaradır.

Ross (1999), literatürü farklı bir noktaya getiren ve eşik sayılan çalışmasında RC'nin politik tarafını ele almıştır. Çalışmada rant arayıcıların hedefi olan aşırı genişlemeci bürokratik yapı ve hükümet liderleri tarafından hesap verilebilirlik eksikliği üzerinde durmuştur. Kendine ve geçmiş çalışmaların sonuçlarına aşırı güvenen bilim adamlarını da eleştirmiştir. Ortadoğu ülkelerini incelemiştir ve petrol ihracının demokrasi düzeyi üzerinde negatif etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bult

vd. (2005), çalışmalarında kaynak bolluğu ve insan refahı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Mevcut literatürü onaylar mahiyette gelir artışının başladığı ilk düzeylerde büyümenin daha düşük insani gelişme çıktıları doğurduğunu gösteren bir görüntü ortaya koymuşlardır. Bu iki kavram arasında doğrudan bir ilişki bulunmasa da, kurumsal yönetim ve gelişmişlik kanalı ile dolaylı olarak güçlü bir ilişki mevcuttur demişlerdir. Coxhead (2004;9), çalışmasında Çin'in büyümesinin bölgesel gelişme üzerinde tehdit unsuru olup olmadığını RC hipotezi bağlamında ele almıştır. Uzakdoğu Asya ekonomilerinin son birkaç on yılda global piyasalara eklemlenmesinin emek yoğun sektörler ve rekabet avantajı yarattığını, bunun da kaynakları aşırı kullanarak gerçekleştiğini dile getirdikten sonra, Çin'deki desantralizasyon süreci ile birlikte kaynakların kullanımının yerel hükümetlere devredildiği, yerel hükümetlerin de rekabet ve bölgesel gelişme kaygısıyla bu kaynakların üzerindeki baskısının arttığını ve bir noktadan sonra aşırı kaynak tüketimine dayalı bu modelin diğerlerine göre daha yavaş büyüme hızlarına yol açacağını öne sürmüştür.

Benzer şekilde Brunnschwweiler (2007), kaynak bolluğu ve büyüme literatürüne kaynak donanımları ve kurumsal kalitenin rolü açısından yeni bir katkı sunmuştur. 1970 – 2000 yılları arasında Dünya Bankası tarafından beş yılda bir toplulaştırılmış şekilde yayınlanan kişi başına düşen doğal kaynak donanımı verisi kullanılarak büyüme ile ilişkisi test edilmiştir. Gerçekleştirilen OLS ve 2SLS tahminleri ana akım literatürde kabul görenden farklı bir sonuç ortaya koymuştur. Kurumların kalitesi kontrol değişkeni olarak modele dahil edildiğinde kaynak bolluğunun mineral kaynakları özelinde belirtilen tarihler arasında büyümeye pozitif etkisi olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Neumayer ve De Soysa (2004) da, yolsuzluğun öz tasarruflar ve RC hipotezleri ile ne gibi bir ilişkisi olduğunu test etmeye çalışmışlardır. Kaynak bolluğu olan ülkeler daha önce yapılan çalışmaların da belirttiği gibi sürdürülebilir ekonomik ve çevresel patikalardan sapmış vaziyettedirler. Verimsiz ve yetersiz net tasarrufların gelecekteki tüketimi kısıtlayacağını ve bunun da uzun vadede büyümenin önüne geçeceğini yani RC kaynaklı bir negatif öz tasarruf durumunun ortaya çıkacağından bahsetmektedirler. Büyüme baskılayan kurumsal hatalar ele alınmış ve azalan yoksulluğun GS üzerinde RC ile ilişkili olarak pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Salai Martin ve Subnamarian (2003), kurumsal kalite ve politikaların

büyüme üzerinde doğrudan etki göstermediğini fakat dolaylı bir şekilde coğrafi kümelenmelerin olduğu, yani kaynakların bir yere yoğunlaştığı ülkelerde büyümeyi kısıtlayıcı etkileri olduğunu söylemişlerdir. Papyrakis ve Gerlagh (2004), ABD çalışmasında birincil sektör üretiminin toplam üretim içindeki payı ne kadar yüksekse yolsuzluk oranının o kadar yüksek olacağını belirtmiştir.

Bhattacharyya ve Hodler (2010), çalışmalarında doğal kaynak gelirleri ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1970 -2005 yılları için 130 ülkenin yer aldığı, panel veri metodu kullanılan çalışmada, politik ekonomi modeli çerçevesinde politik kurumların zayıf olduğu durumlarda yasal zorunlulukların düşük ve doğal kaynak gelirlerinin düşme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Modelde bağımlı değişken olarak finansal gelişme (özel banka kredileri ve finans sektörü hasılasının GSYH'ye oranı), bağımsız değişkenler olarak da kaynak kiralaları (orman alanları, su kaynakları, enerji gelirlerinin GSYH'ye oranı), demokrasi ve kurumsallaşma endeksi ve GSYH kullanılmıştır. Çıkan sonuçlar doğal kaynak gelirlerinin kötü kurumsal yönetim ve demokrasilerde finansal gelişmeyi engelleyici bir durum olduğunu söylerken, iyi yönetim modelinin olduğu ülkelerde tam tersi mahiyettedir. Jensen ve Wantchekon (2004), Afrika'daki demokrasi seviyesi ile doğal kaynak kullanımının ilişkisini ölçmüşler ve hesap verilebilirlik mekanizmasının işlevselleştirilmesi sayesinde kaynak donanımı yüksek ülkelerde demokratikleşme sürecinin başlayabileceğini belirtmişlerdir.

2.3. Dışsal Yaklaşımlar

2.3.1. Makro Ekonomik Faktörler ve Piyasa Temelli Yaklaşımlar

1950 lerden bu yana gerçekleştirilen birçok inceleme birincil mamüller için düşen ticaret hadleri ve bazı ürünlerin fiyatlarındaki keskin dalgalanmalara odaklanmıştır. RC'ni açıklamaya yönelik yapılan çalışmalarda ele alınan diğer bir yaklaşım da ülkelerin makro ekonomik politikalarıdır. Para politikası, emek piyasası, ticaret politikası ve yatırım – tasarruf dengesi gibi belirleyenler kullanılarak RC etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Dış borç ile ikincil sektör büyümesi arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda birincil sektörde istihdam edilen emek gücünün toplam istihdam içindeki payı bağımsız değişken olarak kullanılarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır (Herringshaw, 2004;176). Feenstra vd. (1997), yarı

endojen büyüme modeli kullanarak ABD ve Kore, ABD ve Taiwan arasındaki karşılıklı ticareti ele almışlardır. Çalışma, dokuzu birincil yedisi ikincil olmak üzere on altı sektörü ele almış ve Kore ve Taiwan arasındaki göreceli faktör verimlilikleri büyümesini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Sonuçlar, kaynak girdilerindeki farklılaşmanın birincil ve ikincil sektörlerdeki faktör verimliliklerini etkilediğini göstermektedir. Doğal kaynak girdisine sahip sektörler için ikincil sektörlerde bu etki daha yüksek çıkmıştır. Davis (1995), madencilğe dayalı endüstriler ile madencilğe dayalı olmayan endüstrilerin uzun dönem ekonomik gelişme seyirlerini incelemiş, bulgularında maden ve doğal kaynak temelli sektörlerin uzun dönemde daha iyi büyüme emareleri gösterdiğini söylemiştir.

1970'lerde kabul gören, yüksek fiyatlı ürünlerin dış borcun teminatı olduğu anlayışı, 1980'lerde piyasaların birbirine eklenmesi sonucu mamül fiyatlarının keskin düşüşü sonucu ülkeleri büyük dış borçlar ile birlikte kaderine terk etmiş, bu görüşün savunucuları da gemiyi ilk terk edenlerden olmuştur. Bu durum eleştirilmiş, ABD modeli ve ABD'nin 2000'ler öncesi teknolojik liderliği üstlenen ekonomi olması tekrar üretilebilir olmayan doğal kaynaklara dayalı ihracat ve üretim modellerinin başarılı ve yeteri kadar uygulanabilmesine bağlanmıştır. David ve Wright (1997), David (1995) çalışmasının üstüne yapılan güncellemede, doğal kaynak ve madencilik faaliyetlerinin, aşırı tüketime kadar uzanan çevresel tahribatlara yol açsa da ekonomik büyüme üzerinde pozitif geri beslemeleri olduğunu belirtmişlerdir. Davis (2001; 2003), Atkinson ve Hamilton (2003), Bleanay and Hannand (2009) doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmanın parasal politikalar ile ilişkisini ve büyümeye etkisini incelemişlerdir.

Piyasa temelli yaklaşımların bazıları DD ile kısmi olarak ilişkilidir. Sachs ve Warner (2001), çalışmalarında ticaret açıklığı, dış yatırımlar ve başlangıç gelirleri modele dahil edildiğinde ihracat içindeki doğal kaynak yoğunluğu etkisinin büyüme üzerindeki belirleyiciliğinin bu değişkenlerin kontrol altında tutulduğu duruma göre daha düşük olduğunu söylemektedirler. Yine doğal kaynak yoğunlaşması ve bağılılığı yüksek ülkelerde yabancı sermayeyi ithal edecek ve ithal edilen sermayeyi verimli kullanabilecek yeteneğin köreldiği farklı çalışmalarda ortaya konmuştur. Stevens (2003), doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmanın yatırımcıyı belirsizliğe iteceğini ve ihtiyatlı para politikaları üretmenin zorlaşacağını vurgulamıştır.

2.3.2. Diğer Sosyo Ekonomik Temelli Yaklaşımlar

Bu yaklaşımların başında beşeri sermaye ve yatırımları gelmektedir. Alandaki en ses getiren çalışmalardan bazıları Gylfason (1999; 2001) tarafından yapılmıştır. Doğal kaynakların laneti riskini minimuma indirmenin yolu o doğal kaynakları kullanabilecek donanımlı insandan geçer. Bu risk doğal kaynak refahının sağladığı tembellik ve nasıl olsa geliyorduluğun bireysel gelişimi sağlamaması şeklindedir. Aynı zamanda bu yüzden birçok kişi nitelik gerektirmeyen sektörlerde istihdam edilmek zorunda kalmaktadır. Bu algı ailelere de sıçrar ve kayıp nesillerin oluşmasına yol açar. Bir nevi, doğal sermaye beşeri sermayeyi denklemin dışına iter.

Sachs ve Warner (1999;44), çalışmalarında ülkelerin kaynak bağımlılıklarının büyüme için kısa vadede patlayıcı ve bir itici güç olduğunu belirtmişler, fakat işin içine beşeri sermaye faktörü girince uzun vadede büyümenin yavaşlayacağını, fakat istikrar kazanacağını vurgulamışlardır. Park vd. (2012), aynı şekilde Çin özelinde gerçekleştirdikleri çalışmada doğal kaynak bolluğunun büyüme üzerinde yavaşlatıcı etkisi olmadığını gözler önüne sermişlerdir. Yine ABD örneğini ele alan Papyrakis and Gerlagh (2004), doğal kaynak bolluğunun ARGE harcamalarını düşürdüğünü, yolsuzluğu arttırdığını, ticari açıklığı ve okullaşmayı yavaşlattığını, yatırımları azalttığını belirtmişlerdir.

Monni ve Constantini (2009), çalışmalarında RC ve EKC hipotezleri arasındaki ilişkiyi test etmişler, sürdürülebilir gelişme için beşeri sermaye ve insani gelişmenin olmazsa olmaz koşullar olduğunu ifade etmişlerdir. Toplam doğal kaynak miktarının GSYH içindeki payını ve GS datalarını değişken olarak kullanmışlardır. Yaşam beklentisi, ticaret açıklığı, insani kalkınma endeksi, CO2 emisyonları değişkeninde faydalandıkları diğer başlıca değişkenlerdir. Stijns (2005), büyüme ve kaynak bolluğu ilişkisini petrol ve mineral rezervleri açısından incelemiş, ülke grupları için farklı sonuçlara varmıştır.

Munoz ve diğ. (2011), doğal kaynaklar, çevre ve ticaret ilişkisini Amerika kıtasının kuzey güney ilişkisi çerçevesinde, ekolojik asimetriler bağlamında ele almışlardır. İlişki çoklu bölgesel girdi çıktı metodu kullanılarak incelenmiştir. Çıkan sonuçlar güneyin kuzeyi beslediği yönündedir. Güneyden kuzeye materyal ihracının

kuzeyden güneye materyal ihracından 1,6 kat daha fazla olduğu (324 milyon ton net fark) görülmektedir. Model ekolojik boyutlarıyla genişletildiğinde, güneyden kuzey yönüne gerçekleştirilen ihracattaki hammadde yoğunluğunun 2,4 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu şekilde, güneyin kuzeyi toplumsal ve ekolojik olarak beslediğini, bu ticaret kalıpları devam ettiği sürece güney ülkeleri üzerindeki hammadde ve doğal kaynak baskısının devam edeceği hipotezlerini doğrulamışlardır. Ülke özelinde yapılan incelemelerde Şili, Kolombiya gibi ülkelerin materyal yoğunluklarının ABD'ye göre beş ila yedi kat daha fazla olduğu sonucu oldukça şaşırtıcı ve akıllarda soru işareti uyandırıcıdır.

Behbudi ve diğ. (2005), doğal kaynak bolluğu, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için ülkeleri iki gruba; asıl petrol ihracatçısı ülkeler ve diğerleri olarak ayırmıştır. 1970 – 2004 yılları arasını ele alan çalışma fiziki yatırımlar ve ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı, kaynak bolluğu ve hükümet harcamalarının GSYH içindeki payın ise ters etkisinin bulunduğunu söylemektedirler. Beşeri sermaye ise iki örneklem grubu üzerinde farklı etkilere sahiptir. Suudi Arabistan, Libya, Rusya, Irak, Nijerya gibi büyük petrol ihracatçısı ülkeler için beşeri sermaye düzeyi ve büyüme arasında negatif bir ilişki varken, diğer ülkeler için tam tersi bir sonuç meydana çıkmıştır.

Atkinson ve Hamilton (2003), 1980 – 1995 yılları arasında 103 ülkeyi kapsayan çalışmalarında önce ülkeleri zengin ve fakir olmak üzere iki grupta incelemiştir. Sınırlandırma yaparken dikkate alınan değerler kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payı, ikinci öğrenime katılım oranı, gayri safi tasarruflar, gayri safi yatırımlar ve öz tasarruflardır. Kurumsal faktörlerin kukla değişken olarak dâhil edildiği modelden hareketle varsayılan hipotezi destekler nitelikte sonuçlara varılmıştır.

Kaynakların gelişmeyi aşağıya çekme etkisi kabul görmüş bir görüş iken, neden bazı bol doğal kaynağa sahip, Norveç gibi ülkelerde bu duruma rastlanmamaktadır? Bu noktada diğer faktörlerin varlığı ön plana çıkmaktadır. Alexeev ve Conrad (2009), bu durumun nedeni olarak, muhtemel başlangıç geliri etkisini işaret etmişlerdir. Ülkelerin başlangıç kişi başı gelir düzeyleri etkisi göz önüne alındığında, benzer doğal kaynak donanımına sahip iki ülke arasındaki

makasın açık olmasının en önemli sebeplerinden biri başlangıç gelir düzeyinin bir ülkede diğerinden daha yüksek olmasıdır demişlerdir.

Tablo 2.1: Ampirik Araştırmalara Dayalı Literatür Özeti Tablosu

Çalışma	Metot	Zaman Aralığı	Ülke Sayısı	RC Değişkeni	Sonuç
Sachs ve Warner (1995)	Yatay Kesit	1971 - 1989	95	Birincil mamül ihracının GSYH payı	Negatif
Sachs ve Warner (2001)	Yatay Kesit	1970 - 1989	97	Doğal kaynak ihracatının GSYH payı	Negatif
Manzano ve Rigobon (2001)	Yatay Kesit	1970 - 1990	47	Doğal kaynak sektörü dış borcunun GSYH oranı	Negatif
Atkinson ve Hamilton (2003)	Yatay Kesit	1980 - 1995	91	Kaynak Gelirleri	Negatif
Torvik ve diğ. (2006)	Panel Veri	1965 - 1990	87	Birincil mamül ihracının GSMH payı	Negatif Pozitif
Brunnsweiler ve Bulte (2007)	Yatay Kesit	1970 - 2000	79	Doğal kaynak sermayesinin toplam sermaye içindeki payı	Pozitif
Papyrakis ve Gerlagh (2007)	Panel Veri	1986 - 2000	49 ABD Eyaleti	Kaynak gelirlerinin, birincil mamüllerin GSYH içindeki payı	Negatif
Lederman ve Maloney (2008)	Panel Veri	1980 - 2005	51 - 98	Çalışan başı doğal kaynak ihracı	Negatif Pozitif
Emery ve Boyce (2010)	Panel Veri	1970 - 2001	49 ABD Eyaleti	Doğal kaynak sektörü istihdamının toplam istihdama oranı	Negatif
Bhattacharya ve Hodler (2010)	Panel Veri	1970 - 2005	130	Orman ürünleri kaynak gelirleri	Negatif Pozitif
Behbudi ve diğ. (2010)	Panel Veri	1970 - 2004	30	Petrol ürünleri ihracının toplam ihracat içindeki payı	Negatif Pozitif

Brunnschweiler ve Bulte (2008), DB'nın doğal kaynak verilerini kullanarak, doğal kaynak ihracatı bağımlılığının büyümeyi etkilemediğini, kişi başı toprak altı zenginliğinin büyümeyi olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Lederman ve Maloney (2003), kişi başı kaynak ihracı ve bu kaynak ihracının GSYH içindeki payı ile büyüme hızı arasında pozitif bir ilişki olduğunu söylemişlerdir. Hem belirtilen kısımda, hem de özet tablomuzda ampirik çalışmaların sonuçlarından okunabileceği üzere literatürde ulaşılan sonuçlar günümüze yaklaşıktaki farklı sonuçlar elde etmeye başlamış ve yeni faktörler, etkenlerle birlikte tartışılarak olgunluk kazanmıştır.

3. KAYNAKLARIN LANETİ VE POLİTİK İSTİKRAR

3.1. Kaynakların Lanetinin Transfer Mekanizmaları

Maden, petrol ve diğer doğal kaynaklar açısından zengin birçok ülkede doğal kaynakların ülkenin orta ve uzun dönem büyüme hızının, doğal kaynak açısından daha donanımsız ülkelere göre negatif ya da yavaş olduğu RC hipotezinin temel noktasıdır ve araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Örneğin DB verilerine göre (2010), Nijerya'da 2000'lerin başındaki kişi başı GSYH 1960'lardaki bağımsızlık ilan edildiği yıla kıyasla daha düşüktür. Nijerya bu konuda yalnız değildir. 1965 – 1998 yılları arasında İran ve Venezuela'da bu oran ortalama -1, Libya'da -2, Irak ve Kuveyt'te -3 ve Katar'da -6'dır. Bu ülkelerin hepsi OPEC üyesidirler ve petrol bakımından oldukça zengin olup, başlıca petrol ihracatçısı ülke konumundadırlar. Tüm OPEC için bu oran aynı dönemde ortalama 1,3'tür ve tüm düşük, orta gelirli ülkeler ortalaması olan 2,2 ile kıyaslandığında aşağı seviyededir (Gylfason 2001;848).

RC'nin gerçekleşebilmesi için bir takım transfer mekanizmaları / etki kanallarının olması gerekmektedir. Bu etki kanalları genel hatlarıyla geçmiş literatürden hareketle dört farklı başlık altında toplanabilir.

3.1.1. Hollanda Hastalığı

RC, ülke parasının aşırı değerlenmesi sonucu uzun vadede toplam ihracatın düşmesi yoluyla vuku bulur. Doğal kaynak çıkarımının ve ticaretinin hızla yükselmesinin ardından o ürünün fiyatları artar. Fiyatları artan kaynaklar girişimcileri ve piyasa aktörlerini o ürünü çıkarmaya ve üretmeye iter. Diğer sektörlerle olan ilgi azalır. Ticarete ve üretimde tek tipleşme büyümeyi de olumsuz etkileyen bir süreçtir (Frankel ve Romer, 1999). Hollanda hastalığı düşüncesine göre, kaynak donanımı düşük olan ülkeler daha büyük imalat sektörü ve daha küçük hizmet sektörüne meyilme eğilimindedirler. Sachs ve Warner (1999), aynı zamanda, kaynak donanımı yüksek ülkelerin imal edilen mal ihracatı büyümesinde daha düşük

göstergelere sahip olduklarını söylemişlerdir. Örneğin; Şili’de bakır madeni keşfinden sonra mal fiyatları ani bir şekilde yükselmiştir ve bir süre ekonomi kırılganlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

3.1.2. Rantiye Peşinde Koşma

Doğal kaynağı bol ülkeler, genellikle üreticiler ve politik elitler açısından rantiyecilik olarak adlandırılan zararlı bir haliyeti ruhiyeye sahiptirler. Zengin doğal kaynaklar yabancı yatırımcılar başta olmak üzere herkesin iştahını kabartır. Bu durum, kaynakların paylaşımında adaletsizlik yaratabilir. Doğal kaynak ihracatı gelirlerinin büyük bir bölümünün ülkenin devlet eliyle güçlendirilmiş taşeronlarına ya da yabancı yatırımcılara ve onları destekleyen bürokrat kesimine aktarılma olasılığı vardır. Ülke halkının buradan aldığı pay ise oldukça düşük olabilmektedir. Zengin doğal kaynaklar kötü yönetime, rüşvetin baş göstermesine zemin hazırlayabilmektedir ve bürokrasi de çoğu zaman güçlü yabancı yatırımcılarla çıkar birlikteliği yapmaya meyillidir. Bunun sonucunda da doğal kaynaklardan gelen zenginliğin bir kısmı belirli kesimlere rant olarak aktarılır, halk ise bu zenginlikten hak ettiği payı alamaz. Ross (2003), bu durum çıkarılan yasalarla olabileceği gibi mevcut yasalara kendisini adaptasyonlar şeklinde gösterip yolsuzluğa da yol açabileceğini belirtmiştir. Misal yerel üreticileri koruyan bir tarife uygulamaya koyulabilir. Verimlilik ve sosyal adalet duygusunu da yok ederek, uzun vadede zararlı etkiler yaratma potansiyeline sahiptir.

3.1.3. Yönetim Zaafiyetleri

Doğal kaynak bolluğu kendisini bir başka şekilde yanlış yönetimler, vizyonsuzluk ve kurumların etkinsizliği kanalı ile gösterir. Kaynak bolluğu kişilerde ve kurumlarda, serbest ticaret, kurumsal kalite, bürokrasinin işletilmesi gibi olması gereken verimli gelişme dostu hamlelerden uzaklaşma algısı oluşturur. Bunun ardında yatan neden de vizyon kaybı sonucu kısa vadeli atılan adımlar ve kendiliğinden gelişen güvenlik hamleleridir (Sachs ve Warner, 1999). Güvenlik hamleleri yönetimlerin sahip oldukları kaynakları kaybetmemek için daha fazla güvenlik harcamaları yapmaları olarak açıklanabilir. Rantiye peşinde koşma ile de ilişkili olan bu durum, kurumların işlevsizleşmesi ve kalitesinin azalması sonuçlarını doğurur. Ekler kısmında (EK A) görülebileceği üzere tanımlayıcı istatistikler de bu

yönde sonuçları işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle belki Acemoğlu ve Robinson (2012) tarafından ortaya atılan, kapsayıcı kurumlar ve sömürücü kurumlar ayırımından yola çıkarak şu görüş ortaya konulabilir. Tanımlandığı üzere sömürücü kurumlar fırsat eşitliği yaratmayan, rantın ve kaynakların belirli kesimlerde toplandığı sınırlı elitlere dağıtıldığı verimsiz mekanizmalardır. Kapsayıcı kurumlar ise tam tersi özelliklere sahiptir. “Why Nations Fail (2012)” isimli çalışmalarında araştırmacılar kısa vadede sömürücü kurumların ekonomik büyümeyi sağlayabileceğini, fakat uzun vadede kapsayıcı kurumlar olmadan bunun mümkün olmayacağını belirtmişlerdir. Tezimiz ve üzerinde durduğumuz kısım ile ilişkilendirebileceğimiz nokta, sömürücü kurumların RC’nin ortaya çıkabilmesi için bir araç, bir etki mekanizması olabileceği düşüncesidir.

3.1.4. Beşeri ve Fiziki Sermayenin Dışlanması

Doğal kaynakların lanetinin kendisini gösterdiği bir başka kanal beşeri sermaye yatırımlarının dışlanmasıdır. Ülkede bol olan doğal kaynakların çıkarılması ve birincil tüketim ürünleri üretilip, ihraç edilmesi nitelikli istihdam ihtiyacına ve ileri teknoloji sermaye mallarına ihtiyaç duymamaktadır. İlk bakışta beşeri sermaye yatırımlarının ve fiziki sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmemesi maliyetsizmiş gibi gözükse de uzun dönem büyüme için literatürde de görüldüğü üzere bilgi ve teknolojinin varlığı kritik öneme sahiptir. Ülkelerin bolca doğal kaynağa sahip olmaları üzerlerine çöken rahatlık ve nasıl olsa varcılık duygusu gereği kasten ve farkında olmadan çocukların eğitimi, yüksek öğrenime ve araştırmalara yatırım gibi masrafların kısılmasına ve gereksiz görülmesine neden olur. Gylfason vd’nin (1999) çalışmasında gösterdiği ilişki bunu kanıtlar niteliktedir. Birincil üretim olarak adlandırabileceğimiz doğal kaynak ürünlerinin, üretim süreçlerindeki istihdam sayısının toplam istihdama oranı ile okula katılım oranı arasındaki ters ilişki bunu göstermektedir. Yani doğal kaynaklar beşeri sermaye yatırımlarını dışlamaktadırlar. Beşeri sermaye yatırımlarının azalması yaratıcı kapasiteyi köreltmekte ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi de zorlaşmaktadır.

3.2. Olası Etkileri ve Çözüm Önerileri

RC etkisi gerek ekonomik, gerekse politik açıdan birçok olumsuz sonuç doğurmaktadır. Bu kısımda bu etkileri ve bu etkilerin yanında şimdiye dek yapılan çalışmalardan hareketle çözüm önerilerini sunmaya çalışacağız.

3.2.1. Ekonomik Etkileri

3.2.1.1. Hollanda Hastalığı

DD aslında RC'nin hem bir sonucu hem de nedenidir. Yani sürecin kendisidir. Müdahale edilmediği zaman bir kısır döngü halini alır. Bunun sonucunda hem doğal kaynağa konu sektör etrafında yerli üretici yoğunlaşacak, hem de diğer mallar ithal bir şekilde karşılanacaktır. Bu da bu ürünlerin üretiminin terk edilmesi demektir. Üretimi terk edilen sektörlerdeki işçiler de işsiz kalacak ve ülkedeki işsizlik oranı artacaktır. Bununla birlikte doğal kaynak ihracatına yönelik sektörler daha cazip olduğundan yatırımlar da bu yöne kayacaktır. Bu durum da “sanayiden kaçış” olarak adlandırılmaktadır. Yürük (2008;32), işsizliğin artmasının yanı sıra, Hollanda Hastalığı ülkelerin yüksek cari açık vermesine de neden olmaktadır şeklinde katkı sunmuştur. Martin (2012) gündeme getirdiği yazısında, Avustralya 2000’li yıllar ortalarında madencilik sektörü ve kaynak çıkarımının hız kazanmasından sonra kurların %15 yükselmesi sonucu ile karşı karşıya kalmıştır. Emlak sektörü bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir şeklinde ifadelerle sahiptir.

3.2.1.2. Yaşam Standartlarında Düşüş, Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik

RC'nin ortaya çıkardığı yolsuzluk ve çatışma ortamı makroekonomik istikrarsızlığa yol açabilmekte ve bu da gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Bunun ardında yatan nedenlerden biri de insana yatırım yapılmamasıdır. İstihdam piyasasına eklenmekte zorlanan niteliksiz işgücü olarak adlandırılan kişiler gelirden mahrum kalmakta ve yoksulluk tetiklenmektedir. Ayrıca RC devlet ve vatandaşlar arasında bir kırılma yaratma potansiyeline sahiptir. Verisetimizden yola çıkarak ulaştığımız sonuçlara göre doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payı %1 olan ülkelerde yaşam beklentisi yaklaşık 68 yıl iken, kaynak gelirlerinin payı %50’ye çıktığında yaşam beklentisi 62,5 yıla inmektedir. Yani yaşam

beklentisinin arttığı yorumu yapılabilir. Le Billion (2001) tarafından, petrole bağımlılık, yüksek düzeyde yetersiz beslenen çocuk sayısı, düşük sağlık harcamaları, düşük ilk ve ortaokula kayıt olma ve düşük yetişkin okuryazarlığı ile ilişkilendirilmiştir. Mineral bağımlılığı da fakirlik, düşük hayat beklentisi ve gelir dağılımı eşitsizliği ile ilişkilendirilmiştir. Belirtmekte fayda var ki, gelir eşitsizliği sadece RC'nin bir sonucu değil tıpkı DD gibi nedenlerinden biridir de. Bir diğer farklı örnek Sahraaltı Afrika ülkeleri arasında yüksek düzeyde sürdürülebilir büyüme sağlayan Botswana gibi gerçek bir başarı öyküsü sergileyen ülkede bile önemli gelir dağılımı eşitsizlikleri bulunmaktadır. Botswana nüfusunun %60'ı günde iki dolar ile yaşamlarını sürdürmektedirler.

3.2.1.3. Makroekonomik İstikrarsızlık ve Risklere Açıklık

Doğal kaynaklara bağımlılık birçok durumda özellikle dışsal fiyat şoklarına karşı kırılganlığın artması olasılığını artırır ve ihracatta tek tipleşmeye yol açabilir. Kaynakların lanetine maruz kalan ülkelerin düşük ya da negatif tasarruflara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Atkinson ve Hamilton (2003), tasarruflar, ekonomik büyüme ve kaynakların laneti hipotezi ilişkisini inceledikleri çalışmalarında 1980 ve 1995 yılları arasındaki zaman dilimini ele almışlar ve doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme ile olan negatif ilişkisine vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte çalışma, kaynakların laneti olgusunun açıklanmasında politikanın rolüne, özellikle de yatırım ve tasarrufların etkisine odaklanmıştır. Çalışma da doğal kaynak gelirlerinin kamu harcamalarının finansmanında kullanılarak yanlış yönetilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca dalgalı birincil mamül fiyatlarının neden olduğu kaynakların aşırı kullanımı ve kendini tekrar eden bu döngü, özellikle imalat sektörüne zarar verir

RC'nin mal fiyatlarındaki dalgalanmanın sonucu olduğunu belirten çalışmalardan bir diğerine imza atan Manzano ve Rigobon (2001), 1970'lerdeki yüksek mal fiyatlarının gelişmekte olan kaynak zengini ülkeleri yüksek borca cesaretlendirdiğini belirtmiştir. 1980'lerde mal fiyatları düştüğünde bu ülkelerin birçoğu kendini derin borçlar içinde bulmuşlar ve kaynak bazlı gelir akışının olmaması ülkeleri derin bir kriz ile karşı karşıya getirmiştir. Bunu borç yükü sorunu olarak tanımlamışlardır. RC konusunda başarılı ülkelere baktığımızda makro ekonomik politikaların istikrarlı ve mal fiyatlarının iyi gözlemlenmiş, okunmuş olduğu görülmektedir. DB (2002;7), araştırma raporunda 1990 – 1999 yılları

arasındaki gelişmekte olan ülkeleri maden sektörünün ihracat içindeki baskınlığına göre üç farklı gruba ayırmıştır. Madencilik sektörünün ihracat içindeki payları sırasıyla; %6-%15, %15-%50 ve %50 üstüdür. Sırasıyla belirtilen yıllar içerisinde bu ülke gruplarına mensup ülkelerdeki kişi başı GSYH değişim ortalamaları ise -%0,7, -%1,1 ve -%2,3 şeklindedir ve bu durum RC'nin varlığına yönelik bir işaret olarak algılanabilir. Yine Azerbaycan'da doğalgaz ve petrol sektörünün ağırlığının zirve yaptığı yıllarda aşırı genişlemeci kamu harcamaları ilk olarak diğer sektörlerin de %11 gibi büyüme oranları yakalamasına neden olmuş fakat daha sonra %8,4 olan enflasyon oranı bir yıl içinde ikiye katlanmıştır. Ulaşım %30, benzin fiyatları %50, elektrik tarifleri ise %300 zamlanmıştır (The Economist, 2007).

3.2.1.4. Beşeri Sermaye Açığı

Doğal kaynaklar farkında olarak ya da olmadan ülkelerin beşeri sermaye yatırımı gereksinimlerini gözden kaçırmalarına neden olabilir. Ülkeler ve yönetimler sahip oldukları doğal kaynaklara güvenerek beşeri sermaye ve bilgiye yatırım yapmazlar. Bu da ülkenin yaratıcı ve üretici beşeri sermaye açığının ortaya çıkmasına neden olur. Çalışmalarda eğitime ayrılan kamu harcamalarının doğal kaynak bağımlılığı ile ters ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur (Glyfason ve diğ., 2001). Doğal kaynakları girdi olarak yüksek oranlarda kullanan endüstriler genelde daha az nitelikli emek yoğunudur ve bu az nitelikli emek yoğun endüstriler diğer endüstrilere herhangi bir pozitif dışsallık sağlamakta çok etkin değildir. Aynı zamanda bu emek, herhangi bir endüstri kolundan ayrılıp bir diğerine geçmek istediğinde çok fazla seçeneğe sahip olmayıp yine benzer bir iş yapmak zorunda kalacaktır. Bu durum istihdam piyasasını olumsuz etkiler.

Örneğin Angola'da 1990'larda kaynaklara sahip olmak için ortaya çıkmış sivil savaş sonucu, çok az sayıda öğrenci ortaöğretim ve yükseköğretime ulaşabilmiştir (Hodges 2004). Yine Sudan'da kaynakları kontrol etmek amacıyla ortaya çıkmış savaş eğitime büyük darbe vurmuştur. Eğitim sistemi ağır darbe almıştır. Görüldüğü üzere doğal kaynakların bolluğu doğrudan ya da dolaylı kanallar vasıtası ile insan kaynağını negatif etkileyebilmektedir.

3.2.2. Politik Etkileri

3.2.2.1. Rantiye Peşinde Koşma ve Yolsuzluk

Barbier (2001;23), doğal kaynaklarda herhangi bir azalma diğer üretken varlıklara yapılan yatırımlar tarafından dengelenmelidir demektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede doğal kaynaklardan elde edilen gelir, verimli yatırımlara kanalize olmamaktadır. Bunun yerine bu gelir, özel çıkar gruplarına yolsuzluk, bürokrasi kanalı gibi mekanizmalar ile dağıtılmaktadır. Eğer böyle bir durum söz konusu değilse bu gelirler uzun dönem ekonomik büyümeyi destekleyici yatırımlara yönlendirilebilir ve bu da yüksek yaşam düzeyini öncüleyen bir adım olur. Örneğin Meksika'daki bakır ve alüminyum sektörünün içerisinde bulunduğu durum bunun güzel bir örneğidir. Bakır ve alüminyum sektöründe monopol ve oligopol eğilimler baş göstermektedir ve adı yolsuzluk ile anılan firmaların bir çoğu bu sektörde yer almaktadır. Nijerya ve Çad örnekleri incelendiğinde etki gruplarının kurumların ve hukuğun üstünlüğünün üzerinde nasıl bir görüntü ortaya koyduğu ve petrol gelirlerinin özel çıkar gruplarına teslim edildiği görülebilmektedir. Nijerya'da kişi başı GSYH 1980'lerin başında 1200 \$'ın üzerindeyken 2003 yılına gelindiğinde 400\$'ın altına düşmüş, 2006 yılında gerçekleştirilen reformlar sayesinde tekrar 1500\$ seviyelerine çıkmıştır. Ameh (2007), bu gelişmenin, petrol gelirlerinin yönetilmesini şeffaf bir şekilde sağlayan girişimlerin ortaya çıkması ve kamu birimlerinin kurulmasının ardından denetim mekanizmalarının oluşturulması sayesinde olduğunu ifade etmiştir.

Rant davranışlarının kendisini en çok gösterdiği form yolsuzluk şeklindedir. Kendilerine pay çıkarmak isteyen ve avantajlı konuma geçmek isteyen çıkar grupları ve politik elitler genellikle yolsuzluk araçlarını kullanırlar. Çoğu kez doğal kaynak çıkarımı ve yolsuzluk arasında güçlü bir ilişki ortaya koyulmuştur. Toplam servet içinde, doğal kaynak ihracatının %15'lik bir artış göstermesinin yolsuzluk endeksine %20 artış olarak yansıdığı belirtilmiştir (Gylfason, 2001). Vicente (2009), Sao Tome'de petrol ortaya çıktıktan sonraki süreçte oy verme, eğitim ve teamüllerde yüzde %40'a varan yolsuzluk artışları olduğunu belirtmiştir. Bu durum, hükümetlerin hızla artan doğal kaynak gelirlerinin bir kısmını kayıt altına alamamaları sonucu etkin yönetimin kaybolması ve doğal kaynak ürünlerinin fiyatlarının aşırı dalgalı olması nedeniyle bütçeleme prosedürlerinin eksik işlemesinden kaynaklanmaktadır

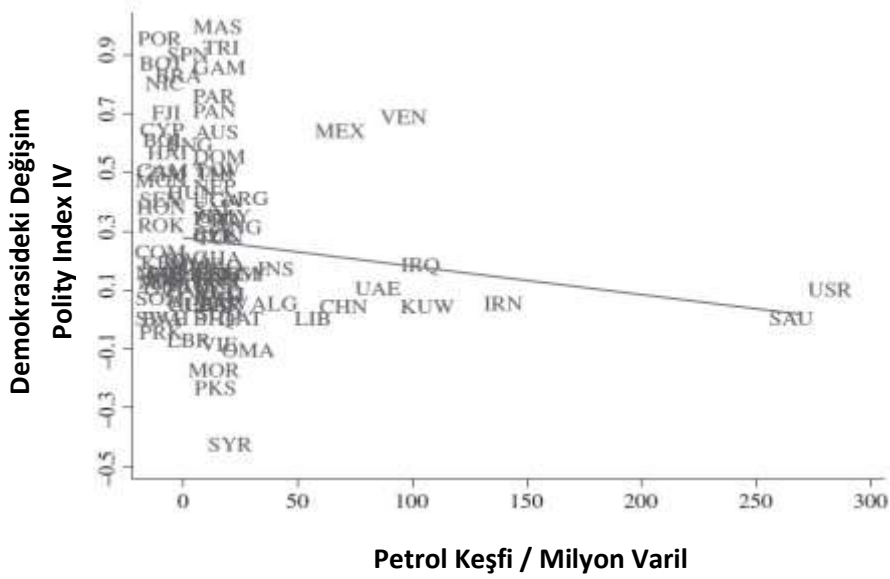
görüşünü ortaya koymaktadır. Yine Ross (2001;190), çalışmasında Malezya, Endonezya ve Filipinler’de artan kereste fiyatlarının yolsuzluğu arttırdığını ve orman arazilerini koruyan kurum ve yasaların yolsuzluk yoluyla aşındırıldığını söylemektedir. Bu durumda da gelir dağılımı, yanlış yatırımlar, sosyal adaletsizlik gibi sorunların baş göstermeye başladığını belirtmiştir. Güncel bir örnek vermek gerekirse, Venezüela 2003’de petrol gelirlerinin kontrol altına almak için sabit kur rejimine dönmüş ve bu durum karaborsanın yükselmesine neden olmuştur. Karaborsada doların değeri, devletin belirlediği fiyatın iki katıdır. Bunun sonucunda 2013 itibariyle Venezüela G.Amerika’nın en yüksek enflasyona sahip ülkesidir ve asgari ücret zamları enflasyonu karşılamamaktadır (The Economist, 2013).

3.2.2.2. Otoriterleşme ve zayıf yönetim

Bu bölümde değinilecek birçok çalışma, otoriter rejimler ve zayıf kurumların doğal kaynak bolluğu ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. İlk olarak Karl (1997), rant peşinde koşan ülkelerde devlet yönetimi için sübvans edilen kamu harcamalarının patronajına izin veren ve hesap verilebilirliği düşük düzeye indiren vergilendirmeye çok fazla ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Rantiye davranışları nedeniyle, kamu görevlileri ve onların networkleri devlet mekanizmasının altı oyulana kadar genişlemektedir. Ross (1999)’a göre aynı zamanda bu durum, baskı etkisi ve modernleşme etkisi şeklinde de kendisini gösterir. Bunlar sırasıyla demokratik taleplerin baskı altına alınmasını öngören güvenlik harcamaları ve demokrasi öncesi kurumların ortaya çıkmasını engelleyen durumların varlığıdır. En bariz örnekler, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin kaynak bağımlılıkları ve yönetim biçimleri arasındaki ilişkidir. Doğal kaynak bağımlılığının yüksek olması ile Ortadoğu, Afrika bölgesinde coğrafi kümelenme ve rejim tipleri açısından yakın ilişkili bir görüntü ortaya serilmiştir (EK B bkz).

Doğal kaynak zenginliği hükümetleri zayıflatarak; sosyal çatışmaları önleme ve çözme becerilerini azaltıp, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerin sağlanmasını güçleştirebilir. Bu durum ironik görünse de; iki şekilde gerçekleşmektedir: İlk olarak devletin belirli bir bölgedeki otoritesinin zayıflaması biçiminde görülür. Bir ülkede, pek az eğitim ve yatırım ile çıkarılabilecek doğal kaynaklar mevcut ise; belirli bir süre sonra devletin o bölgedeki düzeni sağlayabilmesi ve bölgeye hükmetmesi zorlaşır. Bu durum çetelerin, savaş tüccarlarının, suç işlemeye meyilli üst düzey

subayların yeterince güçlenmesine ve bu unsurların devletle çatışabilecek düzeye gelmelerine neden olabilir. İkincil olarak da doğal kaynak zenginliği devletin kurumlarının zayıflamalarına neden olabilir. Bununla birlikte kamusal malların kişilere ulaşmasında sıkıntılar yaşanmasına neden olabilmektedir. Nihayetinde iç savaş tehlikesi artmaktadır (Ross 2003). Collier ve Hoffer (2009), doğal kaynak bağımlılığı ile kuvvetler ayrılığı arasında negatif bir ilişki gözlemlemiştir. Tsui (2010;98), petrol keşfinden önceki ve sonraki demokrasi değişimlerini şekil yardımıyla açıklamıştır. Demokrasideki değişim petrolün keşfinden önceki on yıl ile keşfinden sonraki otuz yıl karşılaştırılarak ortaya konmuştur (Şekil 3.1 bkz).

Kaynak: (Tsui, 2009;98)

Şekil 3.1 Petrol Keşfi ve Demokratik Durumdaki Değişim

3.2.2.3. İç savaş ve çatışma riski

İç savaş potansiyeli ve çatışmanın hali hazırda olduğu ya da potansiyelinin yüksek olduğu ülkelere kuşbakışı baktığımızda ağırlıklı olarak Ortadoğu, Uzak Asya ve Afrika ülkeleri gibi ülkeler göze çarpmaktadır. Bu ülkelerin doğal kaynak bağımlılıkları da bir o kadar yüksektir (Le Billion, 2001). Terör ve çatışma olaylarının baş gösterdiği doğal kaynaklar üzerinde, devlet kontrolünü kaybeder. Ürün ihracatını eline geçirmek isteyen çeteler ve yağmacı gruplar bu kaynakların kontrolünü sağlamak için daha fazla çatışma meydana getirirler. Elde ettikleri bu gelirler ile kendilerini finansal olarak sürdürmek amacı gütmektedirler. Sierra Leone

ve Angola'daki elmas çetelerinin doğal kaynaklar üzerinden sağladıkları finansman durumun en bilindik örneklerdendir. Yine petrole sahip ülkelerde çeteler ve terör grupları için akaryakıt ikmali ve kaçakçılıkları bulunmaz bir nimettir. Yine bu grupların çatışmalar sırasında ya da sonrasında kaynaklar ve gelirlerin kontrolüne sahip olmak istemeleri durumun süreklilik arz etmesi tehlikesine yol açan bir ayrı güdüleme kaynağıdır. Kaos ya da yönetim zafiyetlerinin olduğu ülkelerde kimi zaman devlet güçleri dahi bu gelirlere sahip olmak için siyasallaşmak yerine yağmacılığı tercih edebilmektedirler.

Aynı zamanda devlet ve kurumların bu kadar zayıf olması ve iç karışıklık, doğal kaynaklar üzerinde çok kolay manipülasyon yapılabilmesine olanak verir. Collier ve Hoeffler (2009), sivil savaş çıkma olasılığının en güçlü belirleyenlerinden birinin doğal kaynaklar olduğunu teyit etmişlerdir. Doğal kaynakların varlığı, kutuplaştırarak ve ayrıştırarak buna zemin hazırlar. Çalışmalarında, birincil mamül ihracatının GSYH'nın %33'üne tekabül ettiği bir ülkede sivil çatışma riskinin, birincil mamül ihracatı yapmayan bir diğer ülkeye göre %22 daha fazla olacağını söylemişlerdir.

Ross (2003), ülkelerin sahip oldukları doğal kaynakları ve bu yüzden eğilimli oldukları iç savaş risklerini tablo halinde açıklamıştır (Bknz Tablo 3.1).

3.2.3. Çözüm Önerileri

Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi doğal kaynaklar farklı mekanizmalar aracılığıyla farklı ekonomik ve politik etkiler meydana getirmektedirler. Fakat bilinmelidir ki doğal kaynaklar ne kötü kurumların ve otoriter rejimlerin, ne de toplam ihracatın düşmesi gibi olumsuz ekonomik çıktılarının başlıca nedenidir. Bir tetikleyici mekanizma olabilir fakat kaynak gelirlerinin eğitim, sağlık gibi alanlara yönlendirilmesi ve daha iyi ekonomi politikaları bu durumun ortaya çıkmasını engelleyebilir. Bunun birçok örneği mevcuttur. Aynı doğal kaynak donanımına sahip ülkelerden Norveç, Kanada, İsveç gibi ülkeler zaman içinde önemli adımlar atmışken, Nijerya, Çad, Angola, Irak, İran, Suudi Arabistan gibi birçok ülke yerinde saymıştır. Aynı zamanda literatür incelemesi kısmında üzerinde durduğumuz, doğal kaynak kullanımının ekonomik büyümeye yaptığı pozitif katkıları ortaya çıkaran çalışmalar da son zamanlarda ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bugüne dek yapılan

çalışmalar RC'ne yakalanmamak için uygulanabilecek bir takım reçeteler ve somut örnekler sunmuştur.

Bu reçeteleri tasarlarken öncelikle hangi aktörlerin, kaynaklara ve gelirlere ne şekilde ulaşacağını iyi belirlemek gerekmektedir. Bu da öncelikle problemin politik ve kurumsal ekonomi boyutunda ele alınması gerektiğini göstermektedir. Vatandaş ve devlet arasındaki hesap verilebilirliğin ve iletişimin sağlanması ile başlayacak bu süreç kurumların tasarlanması, inşası ve ekonomide ince ayar politikaların hayata geçirilmesi ile gerçekleşebilir. Bu da doğal kaynak yönetiminin hesap verilebilir ve hukukun üstünlüğüne dayalı olarak gerçekleştirilmesini gerektirir. Botswana ve Norveç örnekleri bu konudaki ilk örneklerdendir. Botswana şu an üretilen elmasların piyasa değeri açısından en büyük elmas üreticisi konumundadır ve RC problemini bertaraf etmiş gözükmektedir. 1965 – 1998 yılları arasında Dünya'da ortalama en fazla büyüme gösteren ülke olmuştur (Moss ve Young, 2009;8). Kaynaklarını eğitime ve yatırıma kanalize ederek, Afrika'daki HIV/AIDS tedavisine erişim sağlayan birkaç ülkeden biri olmuştur (Olivier, 2008). Bunun ardında yatan nedenlerden biri Botswana'nın çoğunluğunu oluşturan Tswana toplumunun sahip olduğu gelenekler ve kolonyalizm öncesi davranış biçimlerinin yönetenleri eleştirmeye ve sorgulamaya izin vermesidir. Elmas gelirleri 1970'lerde işletilmeye başlandığında Botswana'daki çıkar grupları mevcut yasalara ve dağıtım mekanizmalarına uymak zorunda kalmışlardır (Acemoğlu ve diğ., 2002).

Suudi Arabistan'dan sonra Dünya'nın en büyük ikinci petrol ihracatçısı Norveç, petrol kaynaklarını yasa ile toplumun ortak malı olarak belirlemiştir. Norveç hükümeti petrol gelirlerinin yüzde %80'ine yakınına vergi ve ödemeler sayesinde toplamakta ve yatırımlara kanalize etmektedir. Norveç'te RC'ne yakalanan ülkelerin aksine yüksek öğretime katılım oranı petrol bulunmasının ardından geçen 1980 – 1997 arasındaki süreçte %26'dan %62'ye çıkmıştır (Gylfason 2001;851). 1990'lar ve sonrasında yaşanan nüfusun emeklilik ödemeleri için State Petroleum Fund'u kurmuş ve kişilerin gelecek ödemelerini (emeklilik başta olmak üzere, sosyal harcamalar vb) bu fondan karşılamayı taahhüt etmiştir (Eifert vd., 2002).

Tablo 3.1 Ülkelerin Kaynak Zenginliği ve İç Savaşlar

Ülkeler	Süre	Doğal Kaynak
Afganistan	1978–2001	Değerli Taşlar, Afyon
Angola	1975–2002?	Petrol, Elmas
Angola (Cabinda)	1975–	Petrol
Kamboçya	1978–97	Kereste, Değerli Taşlar
Kolombiya	1984–	Petrol, Altın, Koka
Kongo	1997	Petrol
Kongo	1996–97, 1998–	Bakır, Koltan, Elmas, Altın, Kobalt
Endonezya (Aceh)	1975–	Doğal Gaz
Endonezya (Batı Papua)	1969–	Bakır, Altın
Liberya	1989–96	Kereste, Elmas, Demir, Hurma Yağı, Kakao, Kahve, Kauçuk, Altın,
Fas	1975–	Fosfat, Petrol
Myanmar	1949–	Kereste, Kalay, Değerli Taşlar, Afyon
Papua Yeni Gine	1988–	Bakır, Altın
Peru	1980–95	Koka
Sierra Leone	1991–2000	Elmas

Kaynak: (Ross, 2003;18)

RC problemine yakalanmamak için etki kanallarının önünü kesmek gerekmektedir. Beşeri sermayeye önem verilmesinin yanı sıra belirtilen kurumsal kapasiteyi inşa etmek için şeffaflık gereklidir. Nijerya şeffaflık uygulamalarını 2000’ler sonrası hayata sokan ve başarılı bir büyüme performansı yakalayan örneklerden biridir. Fakat bu noktada kritik olan kısım, söylemlerin uygulamalardan baskın gelmemesidir. Yani küresel konjonktüre uyarak şeffaflık nutukları atıp harekete geçmemek, imaj tazeleme çalışmasından öteye gidemeyecektir. Yine bir diğer aktarım mekanizması ve sonuç olan DD’nin meydana getirdiği problemi bertaraf edebilmek için ihracat farklılaştırması ve ürün farklılaştırmasına yönelinmelidir. Daha önce de ifade edildiği üzere her doğal kaynak zengini ülke lanete maruz kalmamaktadır (Larsen, 2005). Ekonomik yapısı güçlü ve kurumları da sağlıklı bir biçimde çalışan ülkeler kaynakların laneti olgusunun olumsuz etkilerinden korunabilmektedir. Ayrıca bu tedbirler, doğal kaynak piyasasında

oluşabilecek dalgalanmalara karşı ülkeler başta olmak üzere piyasa aktörlerini ve vatandaşları daha korunaklı hale getirebilir. Bölümün bundan sonraki aşamalarında politik istikrar ve RC ilişkisine vurgu yapılacak ve açıklamalar getirilecektir.

3.3. Politik İstikrar, İstikrarsızlık ve Kaynakların Laneti

3.3.1. Politik İstikrarın Tanımı

Politik istikrar kavramını tanımlayabilmek için önce politik davranış ve politika tanımları netleştirilmelidir. Politik davranış topluluktaki herhangi bir kişi tarafından herhangi bir şekilde yapılan, toplum için kararların alınması amacıyla gücün dağıtılması eylemidir. Bu davranışlar kendilerini farklı kanallar ile gündelik pratiklere dökme şansı bulurlar. Bunların başında seçimler gelir. Gücün dağıtımında herhangi bir aksaklık meydana gelirse ve hukukun üstünlüğü çiğnenirse politik otorite körelmeye başlar ve gücün kötüye kullanılmasını doğurur (Ake, 1975).

Politik istikrarın literatürde üzerinde uzlaşıya varılmış, kesin bir tanım olmamasına rağmen günümüzde üç seçenek üzerinde yoğunlaşmıştır. Politik istikrar tanımı ağırlıklı olarak politik istikrarsızlık üzerinden tanımlanmıştır. Bu seçenekler sosyal düzensizlik, miyopi-kutuplaşma ve zayıf hükümet yaklaşımlarıdır. Farklı görüşler içerisinde en fazla ağırlık kazanan görüşlerden başında, istikrarı hükümet/yönetim değişiklikleri ile ölçen görüş gelmektedir. Çeşitli yazarlar, çok sık gerçekleşen hükümet değişikliklerinin politik istikrarsızlık işareti olduğunu söylemektedirler. Bunun tam tersi görüş de kimi çevrelerce kabul edilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında kavrama yüklenen anlam birbirinin tam tersidir. Gelişmiş ülkeler istikrarı, yönetimin sirkülasyon halinde olması ve yenilik getirilmesi olarak tanımlarken, gelişmekte olan Dünya bunu istikrarsızlık olarak görmektedir. Sierman (1998;28), politik istikrarsızlığı miyopi ve kutuplaşma açısından, hükümet değişikliklerinin sayısı ile ilişkilendirmiştir. Miyopi, iktisadi ajanların uzağı görememesi ve gelecek hakkında sağlıklı kararlar alamaması sorunudur. Bu durum ekonomik iktisadi ajanların ve piyasaların durumunu önemli ölçüde etkilemektedir.

Bir diğerk görüş, vatandaşların yürütme erkinin kim olduğu fark etmeksizin yönetime ve ülkedeki huzur ortamına olan duydukları güvendir. Bu tanım sosyal düzensizlik olarak adlandırılabilir. Sosyal düzensizlik durumunda toplumsal parça ve bütünler arasındaki etkileşim zayıftır (Ball ve Rausser, 1995). Dünya bankası da politik istikrar tanımını, anayasaya aykırı bir şekilde, yürütme erkinin politik olarak güdülenmiş gruplar ve şiddet sebebiyle devrilmesi, değışmesi olarak yapmıştır (World Bank, 2011). Son yaklaşımımız olan zayıf hükümet yaklaşımı, iktidarın varlığını tehdit eden önemli etkenlerin olduğunu ve belirsizliğin hakim olduğunu söyler. Berument ve Heckelman (2005), zayıf hükümet yaklaşımını inceledikleri çalışmalarında koalisyon ve azınlık hükümetlerinin vergi gelirlerini artırma ve hükümet harcamalarını azaltmada tek parti hükümetlerine kıyasla zorluk çektiklerini söylemişlerdir.

Edwards (1994); Asteriou ve Price (2001), çalışmalarında politik istikrarsızlığın makro ekonomik çıktılarını incelemişler, ağırlıklı olarak enflasyon, vergilendirme, istihdam oranları, faiz oranları değerlerinin istikrarsızlık hallerinde olumsuz göstergelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Yi Feng (2001), politik istikrarsızlığın özel yatırımları ve tasarrufları azalttığı, bunun sonucunda da ekonomik büyümenin olumsuz etkilendiğini ortaya koymuştur.

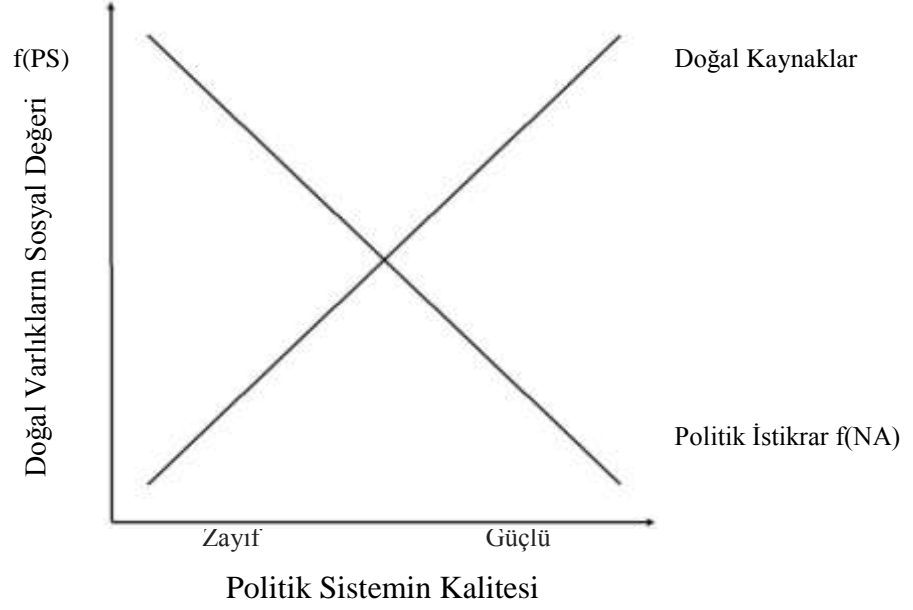
Bu çalışmada kullanacak olduğumuz politik istikrar tanımı, yukarıda belirtilen miyopi yaklaşımında olduğu gibi yönetimlerin değışmemesine yönelik bir tanım olacaktır. Yani çalışmada politik istikrar kavramı dile getirildiği zaman, söz konusu ülkede belirtilen yıllar içerisinde, rejim tipine bağlı olarak “iktidar partisi, devlet başkanı, lider, kral, sultan benzeri bireylerin aralıksız yönetimde bulunduğu” siyasi devamlılığa sahip olma özelliği anlaşılmalıdır. Örneğin Türkiye’de 2003 – 2011 yılları arasında iktidarda kalan Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi, Suudi Arabistan’daki Kral Abdullah ve ailesi, Güney Afrika’daki Afrika Ulusal Konseyi verisetimizde yer alan ülkelere dair politik istikrar örneklerindedir.

3.3.2. Politik İstikrar ve Kaynakların Laneti İlişkisi

3.3.2.1. Genel Bakış

İkinci dünya savaşının ardından geliştirilen stratejilerde, pek çok ülke için doğal kaynak rezervlerinin değerlendirilmesi ülkelerin ekonomilerinin iyileştirilmesi bağlamında bir umut ışığı olmuştur. O yıllarda, doğal kaynaklar yalnızca gelir ve istihdam yaratmakla kalmayarak ekonominin yükselişe geçebilmesi (take-off) için gerekli olan sermaye birikimini de sağlar görüşü hâkimdi. Ancak Şili ve Malezya gibi ülkeler, doğal kaynak sektörünü mobilize ederek ciddi gelişmeler sağladıysa da; bu türden başarı öyküleri pek fazla gerçekleşmemiştir. Bunun yerine otoriter rejimler ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı, doğal kaynak yönünden zengin ama fakir halklara sahip bir dizi ülke ortaya çıkmıştır (Stiglitz, 2004). İhracatta ve üretimde doğal kaynak bağımlısı Angola, Libya, Çad, Nijerya gibi pek çok gelişmekte olan ülkenin yaşadığı deneyimler “kaynakların laneti” olgusunu destekler nitelikteydi (Le Billion, 2001). Kaynakların laneti olgusunun ülkeler üzerinde en kalıcı hasarlar meydana getiren etkilerinden biri artan yolsuzluklar olmuştur. Bir ülkenin doğal kaynaklardan elde ettiği gelir arttıkça daha fazla yolsuzluğa maruz kaldığı hipotezine yönelik oldukça güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Ross (2003)’a göre, bu sorunsal iki nedenle gerçekleşmektedir. Birincisi hükümetler hızla artan doğal kaynak gelirlerinin ancak belirli bir kısmını kayda alabilmektedirler. Doğal kaynak zenginliği hükümetlere etkin olarak yönetebileceklerinden çok daha fazla bir gelir sağlamaktadır. İkinci nedeni ise doğal kaynak gelirlerindeki dalgalanmadan kaynaklanmaktadır. Fiyatlardaki hızlı yükseliş ve düşüşler bütçeleme prosedürlerini olumsuz etkileyerek, ülkedeki kurumları zayıflatmaktadır.

Şekil 3.2’de görülebileceği üzere Collier (2010), doğal kaynakların yarattıkları sosyal değer ile politik sistemin ve kurumların kalitesi arasında negatif bir ilişki beklendiğini şekil yardımıyla göstermiştir. Doğal kaynak bağımlısı ülkeler yüksek doğal kaynak gelirlerinin keyfi bir şekilde kullanılması sonucu daha çok yolsuzluğa maruz kalabilmektedirler.

Kaynak: (Collier, 2010;1107)

Şekil 3.2 Doğal Varlıkların Sosyal Değeri ve Politik Sistemin Kalitesi İlişkisi

Yolsuzluk, az gelişmiş ve zayıf kurumsal yapısı bulunan ülkelerde daha yaygın görülebilmektedir. Petrol zengini Nijerya’da, dört yıllık iktidarı süresince General Sani Abacha’nın 2,2 milyar doları zimmetine geçirdiği belirtilmektedir (Le Billion, 2001;9). Yine Angola, Sierra Leone ve Zaire’deki doğal kaynaklar piyasa aktörlerini kendilerine çekmiş ve bu kaynakları kontrol etme mücadelesi bir iç savaş doğurmuştur. Aynı zamanda bu ülkelerdeki isyan eden silahlı gruplar kaynakların kontrolünü kendi faaliyetlerini finanse edebilmek için istemişler ve politik istikrarsızlığa yol açmışlardır.

Ekonomik, sosyal ve bilimsel çalışmalar açısından uluslararası standartların oldukça gerisinde kalan Suudi Arabistan, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi Ortadoğu monarşilerinde, yönetim erkinin tek bir elde toplanması ve elde edilen bütün gelirin tek bir elden dağıtılmaya çalışması keyfi uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Orta ve alt sınıfların gelir paylaşımı ve refah imkânlarından yeterince yararlanamadığı ortaya koyulmuştur. Petrol ve mineral zenginliğinin demokrasiyi kısıtladığı ve yönetim kalitesini düşürdüğü öne sürülmektedir. Doğal kaynak rantının demokrasiyi desteklemekten ziyade otokratik iktidarı güçlendirdiği, yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak varılan sonuç olarak dile getirilmiştir. Petrol üreticisi ve ihracatçısı Ortadoğu ülkelerinde hüküm süren monarşi ve otokrasi bu ilişkinin bir

göstergesidir. Bu durum Ortadoğunun tarihi ve kültürel yapısı ile ilgili, özel bir durum gibi görünse de, başka bölgelerdeki kaynak bağımlılığı yüksek Özbekistan, Azerbaycan, Venezüela, Rusya gibi birçok ülke için de geçerlidir (Le Billion, 2001;10).

Özellikle parlamenter rejimlerden otokratik rejim tiplerine doğru gidildikçe, politika yapıcılar / karar alıcıların var olan paranın büyük bir bölümünü nasıl kullanacakları ve kaynakların verimli kullanılması konusunda nasıl ikna edilecekleri henüz net olarak cevap verilememiş sorulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda şeffaflık sağlamaya yönelik çalışmalar günümüze dek, çok bir yol kat etmemiştir. Özellikle petrol ihraç eden ülkelerin birçoğu istikrarsız büyüme eğilimlerine sahip, otoriter, çatışma içeren ülke konumundadırlar. Dünya'nın en büyük petrol ihracatçısı ülkelere baktığımızda bir çoğunun yolsuzluk kontrolü göstergesinde düşük skorlar elde ettiği görülmektedir (Tablo 3.2 bkz).

Tablo 3.2 – En Büyük Petrol İhracatçısı Ülkeler ve Yolsuzluk Kontrolü Ort.

Suudi Arabistan (54), Rusya (15) , İran (27), Birleşik Arap Emirlikleri (81), Norveç (96), Irak (Veri yok), Kuveyt(70), Nijerya (15), Kanada (95), Amerika Birleşik Devletleri (88), Hollanda (97), Venezüela(11), Angola (5), Cezayir (32), Libya (11), Meksika (48), Kazakistan (18), Singapur (53), Birleşik Krallık (92), Katar (33)
--

Not: İhracat verileri 2011 yılı sonu itibariyle elde edilen veriler olup, sırasıyla büyükten küçüğe sıralanmışlardır. Yolsuzluk verileri 1996 – 2011 yılları ortalamalarıdır.

**Kaynak: CIA World Factbook, 2012
DB, World Governance Indicators, 2012**

Elbette doğal kaynak gelirine önemli ölçüde sahip ülkelerin politik istikrarı ile ilgili doğrudan bir kaniya varmak çok mümkün değildir. Bu iki faktör arasındaki ilişki rantıye devletler teorisi ile resmedilebilir. Ross (2003;24), çalışmasında rantıye devletler teorisi başlığı altında, baskı altında tutma (repression) etkisini dile getirmiştir. Bu etki birbiriyle ilişkili iki boyutu muhteva eder. Birincisi, hükümetlerin harcamalarını güvenlik algısı üzerine inşa etmeleri ve insanların bu durumun bir kamu malı, hizmeti olduğuna inandırılması, ayrıca güvenlik harcamalarının zaruretine yöneticilerin kendilerinin de inanmasıdır. İkincisi de yine iktidarların

güvenlik araçları sayesinde, elde ettikleri gelirleri kendilerine karşıt olan hareketleri bastırmak için kullanmalarıdır. Bu durumda otoriter rejimlerin güvenlik harcamalarına daha fazla ağırlık vereceği ve bireysel, politik özgürlüklerin eksik kalacağını söyleyebiliriz.

Yine bu ilişkiye ışık tutmaya çalışan bir diğer açıklama; politik elitlerin vergilendirme gücünü siyasal istikrarlarını korumak için kullanmalarıdır. Vergilendirme etkisi teoride şeffaflığı arttıran bir denetim mekanizması gibi gözükse de doğal kaynak gelirlerinin önemli yer tuttuğu ve politik istikrara sahip ülkelerde hesap verilebilirliği azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Çünkü özellikle güçlü iktidarlar ya da tek adam yönetimleri vergilendirmeyi, karşıt görüşteki ekonomik ve politik aktörleri, talep sahibi vatandaşları bir nevi rüşvet ile satın almaya yönelik bir önleyici hamle olarak kullanır. Bunun adı da politik ekonomi literatüründe cooptation yani kendi saflarına kazanma olarak ifade edilmektedir. Bu etki özellikle Ortadoğu monarşilerinin olduğu petrol sahibi ülkelerde çokça incelenmiş ve gözlemlenmiştir. Kendi saflarına çekme etkisi iki farklı şekilde işleyebilir:

Bunlardan ilki yönetimlerin, doğal kaynak gelirin bölüşümü ve büyük ölçekte sosyal yardım dağıtımını politikaları ile ilgilenmesi veya sağlık, eğitim gibi kamusal mallarda önemli ölçekte harcamalar yaratmasıdır. Böylece, birçok durumda gelirin ve sosyal yardımların dağıtımının etkisi alt-orta sınıfa başta olmak üzere, kişilere doğal kaynak gelirin dolaylı yoldan ulaşma imkânı verir. Bu durumun alternatif ve ikinci yol, bu gelirin sadece belirli çıkar gruplarına ve onların sahip oldukları ilişki ağlarına dağıtılmasıdır. Bu şekilde, gelir nüfusun sadece küçük bir kısmına dağıtılmış olur ve bu faydadan yararlanacak kişiler bu imkâna ancak kişisel bağlar ile sahip olabilenler olacaktır (Basedau ve Lacher, 2006). Eğer dağıtım kanalı sayesinde alt orta sınıfları kendi saflarına çekme mekanizması verimli çalışıyor ise, politik istikrar sahibi ülkelerde refahın dağıtımının daha etkin olması beklenir. Ancak bu durum uygulamada aynı ölçüde tutarlı değildir.

Doğal kaynak zenginliğine sahip ülkeler sosyal politikadaki başarısızlıklarından dolayı “sosyal barışı satın almaya” çalışmaktadırlar (Yürük, 2008;36). Bunun en önemli unsuru olarak da kendi otoritelerini güçlendirmeye yani iç güvenliğin tesis edilmesine önem vermektedirler. Bu durum, doğal kaynaklardan

elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının askeri harcamalara aktarılmasına yol açmaktadır.

Politikacılar bolca kaynağa sahip bir ülkede eğer iktidarda iseler düşündükleri en önemli şey genelde mevcut kaynakları daha fazla çıkarmak ve gelecekte daha da fazla çıkarmak olmaktadır. Gelecekteki stoklar için endişelenirler. Kaynağı çıkarma davranışı, ilerleyen dönemlerde politikacılar ya da iktidar sahiplerini, yönetimde kalabilmek için daha fazla kaynağı çıkarma ve gelirlerini kendi ilişki ağlarına dağıtma eğilimine iter. Bu durum kısır bir döngü şeklinde kendini tekrarlar. Ardından kaynakların, ekonominin geri kalanında en uygun dağıtılmaması problemi ortaya çıkar. Patronaj devreye girer ve kamu sektöründeki verimlilik düşer. Bu kısır döngünün kırılabilmesi için ülkedeki kurumların ve kurumsal anlayışın iyi kurgulanmış ve verimli bir şekilde çalışıyor olması gerekmektedir. Devlet kurumlarının kaynakları dağıtımda patronajdan uzak ve meritokrasi esaslarını kullandığı, gelişime önem veren, politikacıların hesap verebildiği modeller başarılı modellerdir. Bahsedilen olumsuz senaryolar kurumlar sayesinde tersine çevrilebilir. İskandinav ülkeleri ve Endonezya karşılaştırması bu durumun en bariz örneklerindedir.

Belirtilenlere paralel olarak, kaynak zengini ülkelerdeki gelişmiş sektörler hep birincil üretime dair sektörlerdir ve bu da, bu sektörlerde istihdamın yoğunlaşmasına yol açmıştır. Murshed (1999), özellikle küçük ülkeler birkaç temel kaynağa sahip oldukları için, ekonomik çeşitlendirme yapmaları daha zordur görüşünü bildirmiştir. Çeşitlendirmenin ve sanayileşmenin yavaşlığı, kentleşmeyi geciktirir, bu da üretilmiş ve beşeri sermaye birikiminin yavaş olmasına yol açar. Emek piyasasında oluşan tek yönlülük de kırsal emeğin fazlasıyla birikmesine yol açar. Bunun sonucu da gelir eşitsizliği ve sosyal tansiyon yükselir. Bu sanayileşme gecikmesi örneği Malezya'da vuku bulmuştur. Malezya gibi ülkelerde politik koşullar hizipçi oligarşi ve yağmacı yönetim modellerine kayma eğilimindedir.

3.3.2.2. İstikrar Ne Getirir, Ne Götürür?

İstikrar, gündemi yoğun bir şekilde meşgul eden tartışmalardan birisidir. İktidarda kalma süresi arttıkça istikrar nedeniyle, iktisadi aktörler tarafından geleceği görebilme yetisinin güçlenmesi sonucu ekonomik büyüme olumlu olarak mı etkilenir

yoksa yozlaşma mı baş gösterir konusu herkesçe merak edilen bir soru işareti haline gelmiştir. Bir yandan uzun süreli iktidarların çeşitli nedenlerden dolayı yıpranacağı, güç mücadelesi için verimsiz politikalar ortaya koyacağı öne sürülürken, diğer yandan özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve siyasi istikrar arasında önemli pozitif ilişkiler gözler önüne serilmiştir.

Reneissance Capital (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre, uzun süre iktidarda kalmak ve bir makamda bulunmanın yolsuzluğu teşvik ettiği öne çıkmıştır. Genellikle 15 yıl ve üzerinde iktidarda kalan liderlerin yolsuzluk yapmaya daha meyilli oldukları gözler önüne serilmiştir. 1990'lı yılların ortasından bu yana Güney Amerika ülkeleri Venezuela, Zimbabve gibi ülkelerin yolsuzluk skorlarında kötüleşme görülürken, 2000'den bu yana Rusya'da ufak bir değişim, Türkiye'de ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle çok yüksek olmasa da bir miktar gelişme görüldüğü bildirilmiştir. Fakat aynı araştırmada politikacıların 10 yıldan fazla iktidarda bulunduğu ülkelerde politik huzursuzlukların yaşandığı ve 15 yıllık sürenin ardından yolsuzlukların artabileceğine dikkat çekilmiş ve bunun ülkelerin sahip oldukları koşullara göre değişebileceği vurgulanmıştır.

Seçmenlerin yolsuzluk algısı siyasi partiler ve iktisadi kararları üzerinde etkili sonuçlar doğurabilmektedir. Vatandaşlar tarafından yolsuzluğun en fazla yapıldığının düşünüldüğü kurumlar %66 ile siyasi partilerdir çıkmıştır. Uluslar arası Şeffaflık Örgütü (2013)'nin Dünya çapında gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre araştırmaya katılan 177 ülkenin %70'i 50'nin altında skor almıştır. Bu da yolsuzluğun küresel çapta ne denli önemli ve büyük bir problem olduğunu gözler önüne serme noktasında destekleyici bir göstergedir. Yolsuzluk endeksi raporunda bölgeler arası farklılaşma ve derin ayrışma gözlemlenmektedir. AB ve Batı Avrupa ülkelerinin sadece %23'ü 50 puanın altında kalırken, bu oran Doğu Avrupa ve post komünist ülkelerde %95, Sahra altı Afrika'da %90, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da %84'dür. Şekil B.4, B.5 ve B.6'da görülebileceği gibi RD ile yolsuzluk endeksleri arasındaki ilişki gözlemlenebilmektedir. Bu da doğal kaynakların nasıl kullanıldığına dair bizlere bir ipucu verebilir.

Öte yandan ekonomik özgürlük alanı olarak da adlandırılan görüşe göre, siyasi istikrar ile güçlü ekonominin birbirlerini destekledikleri tezi savunulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde siyasi istikrardan kasıt ile yönetim biçimlerinin ve politikaların

içeriğine vurgu yapılırken, gelişmekte olan ülkelerde bu kavram genelde, aynı parti ya da kişinin yönetimde kalması ile özdeşleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde siyasi istikrar, yabancı yatırımlar başta olmak üzere birçok makro ekonomi politikasının tutarlı uygulanabilmesi için önemli bir noktada durmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan en büyük sorun yüksek büyüme hızlarının devam ettirilememesidir. Sahraaltı Afrika ülkelerinde istenmeyen hükümet değişikliklerinin ekonomik büyüme ve gelişme eğilimlerinde kesintiler yarattığı çok güçlü olmasa da gözlemlenmiştir (Fosu 2001). Jong-a Pin (2009), politik istikrarsızlığın dört farklı boyutu olduğunu belirtmiştir. Politik olarak güdülenmiş şiddet, kitlesel sivil protestolar, rejimin kendi içindeki tutarsızlığı ve rejimin tutarsızlığı olarak tanımladığı değişkenlerden, rejim tutarsızlığının ekonomik büyüme için negatif etki yarattığını belirtmiştir. Buradan, ekonomik gelişme ile yolsuzluk ve yıpranmanın birbirlerini dışlayan faktörler olduğu sonucunu çıkarmak güçtür. Son günlerde gündemi meşgul eden Çin ve Türkiye örnekleri bu konuya dair en güncel örneklerdir. Hem Çin hem de Türkiye'nin sırtında kambur haline gelen yolsuzluk ve rüşvet iddialarına rağmen iki ülke de ekonomik büyüme hızını devam ettirmekte ve büyüme performanslarında iyi oranlar elde etmektedirler.

Yönetimdeki değişim eğiliminin, çoğu zaman bireylerin gözünde politikalarda bir belirsizliği işaret ettiği; bazı durumlarda, mülkiyet haklarına yönelik bir tehdit olarak algılandığı gözlemlenmektedir (Alesina ve Perotti, 1995: 1206). Politik istikrarsızlık ile iktisadi büyüme arasında kurulan diğer bir ilişki, yeniden bölüşüm talebindeki artış yolu ile gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşım, gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelir düzeyi düşük ortalama bir seçmene yol açarak, yeniden bölüşüm talebini arttıracak varsayımına dayanmaktadır. Yeniden bölüşüm talebi, politik istikrarsızlığa yol açacak ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır (Alesina ve Rodrik, 1994). Siyasi rejimlerin özellikleri de ülkelerde var olan kurumsal yapıyı etkileyebilmektedir. Siyasi rejimlerin özellikleri ile kastedilen, bir ülkede geçerli olan seçim sisteminin, anayasanın ve yürütme gücünün sahip olduğu özelliklerdir. Özellikle seçim sisteminin siyasal partilerin birbiriyle rekabet edebileceği bir sistem olması önemli bir unsur olmaktadır. Genelde otoriter rejimlerde yasa koyucular üretim maksimizasyonu ile ilgilenmemektedirler. Bu da politik istikrarın aslında, doğal kaynaklar ve kaynaklardan elde edilen gelirlerin nasıl kullanılacağı noktasında son derece önemli olduğunun bir işareti olarak yorumlanabilir.

3.3.2.3. Doğal Kaynaklar, Politik Rejimler ve Demokrasi

Acemoğlu ve Robinson, (2006;129), politik elitler politik yer değiştirme etkisi yüzünden yeni teknolojileri ve getirdikleri yenilikleri engelleme eğilimindedirler şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yeniliklerin kendilerini tüketeceğini düşünürler. Bu ilişki tekdüze değildir. Politik elitler, politik rekabetin çok yüksek olduğu durumlarda bu gelişmelerin önünü tıkayıcı adımlar atmaya gönüllü değillerdir. Rekabetin olmadığı ortamlarda ise bu tarz bir çabaya girebilirler. Bu durum, politik menfaatlerin yüksek olduğu arazi kullanımı ve doğal kaynakların mevcudiyeti gibi durumlarda ortaya çıkar. Rusya'da Kırım savaşı sonrası atılan sanayileşme adımları politik elitlerin korktuklarının başına gelmesine neden olmuş, kent – kır dengesi ve arazilerin, kaynakların mülkiyeti hızla el değiştirmiş, sosyal türbülans ortaya çıkmıştır. Almanya, İngiltere, Japonya gibi ülkelerde de benzer süreçler yaşanmıştır.

Yine Acemoğlu ve Robinson (2006), devrimsel süreçlerin ve demokratizasyonun çifte güçlerden ve politik elitlerin mücadelesinden doğduğunu söylemişlerdir. Kitlelerin, oyları ve vergileri sayesinde ülkelerin ve sistemin yakıtı olmalarına rağmen çifte güç olmadan demokratikleşme sürecinin gerçekleşmeyeceğini belirtmişlerdir. Politik gücün ve iktidarın paylaşımı kurumların kalitesini yükseltir ve bu da büyümeyi destekler. Politik olarak güçlü koalisyonlar tek elde toplanan güçlerini demokrasi yoluyla bırakmanın yolları üzerine kafa yorurlar ve bu durumun oluşturacağı avantajları tartmaya çalışırlar. Yani ortaya iki çeşitli büyüme patikası ortaya çıkar; birincisi politik gücün tek elde toplanması ve zayıf kurumlar nedeniyle düşük büyüme, diğeri de gücün dağıtılması sayesinde kurumların gelişmesi ve yüksek büyüme hızı. Bu durumda doğal kaynakların da içinde bulunduğu ekonomik kaynakların eşitlikçi dağıtımı ve verimli kullanılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yüksek enerji fiyatları ve Ortadoğu'nun içerisinde bulunduğu durum petrol özelinde doğal kaynak geliri ve demokrasi ilişkisinin daha sık sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Tsui (2010;98), büyük petrol keşiflerinin demokrasiyi geciktirdiğini söylemiştir. 100 milyon varil petrol keşfi otuz yıl sonra demokrasi düzeyini %10 aşağıya çeker sonucuna ulaşılmıştır. Petrole sahip olan ülkelerdeki

demokrasi seviyesi petrole sahip olmayanlara göre de %13 daha azdır. Petrol zengini diktatörler demokratik gelişmeye karşıdır çünkü bu, sahip oldukları güçten el çekmek zorunda kalmaları anlamına gelmektedir. Diktatörler politik engeller koyarak ya da güçlerini etrafındakilere dağıtarak politik taviz satın alma yoluna giderler.

Kaynak bağımlılığı uzun süre iktidarda kalan yönetimler vasıtasıyla, yolsuzluk ve rantcılığa neden olur. Politik elitler, oligarklar ve yakın çevreleri tarafından koruma, kaynak ihracı ve çıkarma işlemleri için özel lisanslar verilir. Bu durumların söz konusu olduğu ülkelerde yolsuzluk algısı, kaynak bağımlılığı ile güçlü bir şekilde doğru orantılıdır (Mauro, 1995). Uzun süreli iktidarda kalma ve doğal kaynak etrafında dönen yolsuzluk ilişkisini ortaya koyan çalışmalarından bir diğeri de Brezilya örneğinin ele alındığı belediyeler ile ilgili çalışmadır. Brezilyadaki belediyelerde, yolsuzluğu %17 - %24 arasında artıran %10'luk beklenmedik bir gelir artışı, görevde kalma süresini %7 arttırır sonucu gözler önüne serilmiştir.

Ulfelder (2007), otokrasilerin doğal kaynağa sahip olan ülkelerde kalıcı olma eğiliminin Ortadoğu ve Müslüman Dünya için geçerli olduğunu güçlü kanıtlarla ortaya koymuştur. Çıkan sonuçlar rant devleti teorisini destekler niteliktedir. Bu etkinin, en fazla olarak enerji kaynaklarına bolca sahip ülkelerde, daha sonra da madenlere sahip ülkelerde ortaya çıktığını belirtmiştir. Benzer sonuçlara Ross (2009), çalışmasında ulaşmıştır. Petrol zengini ülkelerin otoriter ve yönetim değişikliğine daha dirençli olduklarını ortaya koymuştur. Ortadoğu ve Afrika ülkeleri için bu sonuçlara ulaşırken, Latin Amerika'da aynı manzaranın oluşmadığını söylemiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin birçoğunun üçüncü dalga demokratik geçiş trenini kaçırdığını belirtmiştir. Petrol ihraç eden ülkeler, 1982 yılında Dünya'daki otokratik yönetimlerin %22'sini oluştururken, 2002 yılında bu oran %34 olmuştur. Ulaşılan ilginç sonuçlardan bir diğeri Latin Amerika'da petrol üreticisi ülkelerin petrol üreticisi olmayan komşularından daha hızlı bir demokratikleşme süreci yaşamasıdır (Ross, 2009). Bu konuya getirilen farklı yaklaşımlardan birisi de vergilendirilemeyen gelirler ile demokratikleşme ve rejimin korunması arasındaki araştırmalardır. Bu konuyu ele alan Morrison (2009), vergilendirilemeyen gelirler genellikle dış yardımlardan ve hükümete ait petrol şirketlerinden oluşmakta olduğunu söylemektedir. Ayrıca, artan vergilendirilemeyen gelirler, politik elitlerin vergilendirilememesi ve diktatörlüğe yönlendirilen sosyal harcamalar yoluyla rejimin

sabit kalma eğilimini güçlendirmekte, demokratikleşme ile arasında tersine işlemeye başlama potansiyeline sahiptir şeklinde yorum getirmiştir.

Otokrasilerde ve krallıklarda gözle görülen bu gibi durumlar, seçim ile başa gelen yönetimlerde kendisini tek adam sendromu, gücü kaybetmemek için çıkar gruplarına dağıtılan rantlar, hukukun üstünlüğünün güçte kalmak için çiğnenmesi gibi şekillerde kendini gösterir. Değinilebilecek bir başka nokta ve önemli problem de doğal kaynakların keşfedilmesi ve işlenmeye başlanmasından sonra görülen aşırı derecede artan kamu istihdamlarıdır. Nijerya'da bu durum 1985 darbesinden sonra ortaya çıkmış, Trinidad Tobago'da kaynakların keşfedilmesinden sonra, kamu sektörü istihdamı toplam istihdamın yarısına ulaşmıştır. Ekvator'da 1983 – 1992 yılları arasında kamu istihdamı ikiye katlanmıştır. Zambia'da Kenneth Kaunda iktidara geldikten sonra diğer tüm partileri kapatmış ve istihdam sistemini bir çeşit parti üyeliği üzerinden işletmeye başlamıştır. Bu sisteme ve dolayısıyla partiye kayıt olan herkese iş vaat etmiş ve verilmiştir. 1966 – 1980 yılları arasında kamu istihdam artış oranı ortalama %7,2'dir (Gelb vd., 1991;1187). Bu durumun birkaç istisnası mevcuttur. Botswana, 1966'da bağımsızlığını kazandığından bu yana sadece üç devlet başkanı değiştirmiştir ve hepsi aynı partiye mensupturlar. Fakat Botswana DB verilerine göre o dönemim Bangladeş'ten sonra en fakir ülkesi iken şu an yüksek orta gelir düzeyinde bir ülke haline gelmiştir. Dünya'nın en büyük ikinci elmas ihracatçısıdır. Bunda yönetimin demokratikleşmesi ve istikrarlı politikaların payı büyüktür (Dunning, 2005). Angola 1996 – 2011 yılları arasında ortalama %6 büyürken, Gabon %0,6 oranında küçülmüştür. Bu iki ülkenin ortak özelliği, önemli bir petrol üreticisi olmalarıdır. Bir diğer ortak özellikleri hem Angola'da iktidar partisi MPLA'nın, hem de Gabon'da PDG'nin önemli sayılabilecek hiçbir rakibi yoktur ve iki ülke yüksek borçlanmalar içindedir. Aynı zamanda bu iki ülkenin sivil özgürlükler ve politik haklar açısından 0-7 arasındaki endekste sahip oldukları karşılıklar 5,35 ve 4,1875'dir. RC bu gibi ülkelerde, işsizliği tetiklemiş durumda ve niteliksiz insan kaynağı sırtlarında bir yük olarak durmaktadır. Gabon'da doğal kaynak gelirlerinin GSYH'ye oranı 1990 ve 2000'li yıllarda ortalama %46 olarak seyretmiştir. Angola'da ise bu oran %85'lerdedir. Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda istihdam yaratan sektörlerin önemli bir bölümünün doğal kaynak sektörleri olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 3.3. En Çok ve En Az Yozlaşmış Ülkeler**En Çok Yozlaşmış Ülkeler****En Az Yozlaşmış Ülkeler**

Dünya	Tam İst	2003 - 2011	Dünya	Tam İst	2003 - 2001
Eq. Guine	Angola	Çad	Danimarka	Şili	Brunei
Zimbabwe	Tacikistan	Zimbabwe	Y. Zelanda	Botswana	Bahreyn
Angola	Azerbaycan	Angola	Finland	Kuveyt	Amman
Çad	Çad	Tacikistan	Sweden	UAE	Küba
Lao PDR	Zimbabwe	Nijerya	Hollanda	Butan	Ürdün
Kırgızistan	Kazakistan	Azerbaycan	İsviçre	Amman	G. Afrika
Gine	Libya	Venezuela	Norveç	Brunei	Namibia
Kongo	Russia	Kongo	Australia	Güney Afrika	Malezya
Fildişi Sahili	Yemen	Gine	Kanada	Küba	Türkiye
Venezuela, RB	Gine	Central African	Avusturya	Bahreyn	Tunus
Libya	Uganda	Libya	Almanya	Namibia	Brezilya
Özbekistan	Syria	Kamerun	Uni. Kingdom	Malezya	Ruanda
Azerbaycan	Gabon	Kazakistan	Fransa	Ürdün	Suudi Arab.
Burundi	Zambia	Syria	Şili	Tunus	Fas
Bangladeş	Tanzanya	Rusya	Japonya	Fas	Senegal
Tacikistan	Belarus	Yemen	ABD	Suudi Arab.	Mozambik
Syria	Etiyopya	Uganda	Belçika	Ruanda	Tanzanya
Nijerya	Benin	Gabon	Uruguay	Moğolistan	Çin
Russia	Vietnam	Nijer	İspanya	Mısır.	Moğolistan
Kamerun	Çin	Belarus	Kıbrıs	Mozambik	Mısır

4. MODEL ANALİZİ

4.1. Araştırma Tasarımı

4.1.1. Araştırmanın Hedefi ve Araştırma Hipotezi

Bu tezin nihai amacı ülkelerin doğal kaynağa bağımlılıklarının ve kaynak bolluklarının, ekonomik büyümeleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı konusuna ışık tutmaktır. Bunu da politik istikrara sahip, yani uzun dönem iktidarda kalmış kişi ve partilerin mevcut olduğu ekonomilerde test etmektir. Politik istikrar bakış açısını ortaya koymak istememizdeki amaç, tek adam yönetimleri veya aynı parti iktidarlarının uzun dönem güce sahip olmalarının kamuoyunda tartışıldığı gibi bir istikrar unsuru olmasından dolayı kaynakların büyümeye verimli bir şekilde kanalize edilmesi sonucu ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi mi yoksa rant peşinde koşma, big man sendromu (McFerson, 2004;46), güç sarhoşluğu ve yıllar içinde düşen motivasyon gibi sebeplerden dolayı negatif mi etkilediğinin gözler önüne serilmek istenmesidir.

Önceki kısımlarda literatürden yola çıkarak ifade ettiğimiz gibi doğal kaynaklara yüksek oranda sahip olma ve bu bir kaç kaynağa bağımlı ekonomik modeller, belirli rejim tiplerinde ve belirli coğrafyalarda yoğunlaşmışlardır. Bunun ardında yatan birçok çeşitli neden olabileceği gibi üzerinde en fazla durulan ve görüş birliğine varılan düşünce, kurumsal yapının oluşmaması sonucu, yolsuzluk, istikrarsızlık problemlerinin ortaya çıkmasıdır. Çalışmamızda çeşitli değişkenlerle birlikte bu durumu ele alacağız. Buradan hareketle oluşturduğumuz, Dünya ölçeğinde 124 gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeden oluşan anakütlemiz ve 1996-2011 yılları arasında politik istikrara sahip 40 ülkeden oluşan daraltılmış örneklemimizi kullanacağız. Modelin sağlamlığını test etmek için 2003 – 2011 yılları arasında politik istikrara sahip 50 ülkeden oluşan bir diğer örneklemimizi de test edeceğiz.

Çalışmada test edilecek temel hipotez;

Ho: Doğal kaynak bağımlılığı, politik istikrara sahip ülkelerde ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir.

H1: Doğal kaynak bağımlılığı, politik istikrara sahip ülkelerde ekonomik gelişmeyi olumlu etkilemektedir.

şeklinde. Temel hipotezin yanında literatürde sıkça kullanılan farklı bakış açılarını ortaya koymaya çalışacağımız yeni yaklaşımlar da genişletilmiş modellerde kullanılacaktır.

4.2. Veri

4.2.1. Veri Seçimi ve Verilerin Açıklanması

Çalışmamızın veriseti birkaç farklı kaynaktan derlenmiştir. Bunlardan birçoğu Dünya Bankası tarafından yıllık olarak yayınlanmaktadır. Bunun yanı sıra Polity IV Endeksi, Birleşmiş Milletler, Freedom House ve Dünya Ticaret Örgütü veritabanları da kullanılmıştır. Eksik olan birkaç veri, ülkelerin kendi kurumları başta olmak üzere farklı kaynaklardan derlenmiştir.

Çalışmanın belirtilen yıllar ile sınırlandırılmasının ve örneklem seçiminin gerçekleştirilmesinin ardında birkaç neden yatmaktadır. Politik istikrar tanımını yaptığımız kısımda da belirttiğimiz gibi, çalışmaya konu ülkelerde monarşileri bir kenarıya koyarsak seçimler normal şartlarda ağırlıklı olarak 4 ya da 5 yılda bir gerçekleştirilmektedir. 1996 – 2011 yılları arasındaki 15 yıllık bu dönem, devlet başkanlarının ve siyasi partilerin üç dönem üst üste seçilmiş olduğu manasına gelmektedir. Bu durum politik istikrar için bir gösterge kabul edilebilir. Bir diğer etken Dünya Bankası tarafından yayınlanan, yolsuzluk kontrolünü de içerisinde barındıran WGI verilerinin 1996 öncesini içermemesidir. Yolsuzluğun kontrolü verisi tezimizde kilit bir öneme sahiptir. Ayrıca eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı, yüksek öğrenime katılım gibi verilerin birçoğunda 1996 öncesinde çok

fazla miktarda eksik veri bulunmaktadır. Sağlık testi için oluşturulan örneklem içinde Brezilya, Türkiye, Nijerya, Venezüela, Kongo gibi önemli ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerin etkisinin de test edilmesine olanak sağlayacaktır. Örneklemde yer alan ülke listeleri ve açıklayıcı istatistikler “EK A” kısmında verilmiştir.

Modelde kullanılan değişkenler ve açıklamaları aşağıdaki gibidir:

- Kişi Başı Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı: Ekonomik gelişmenin göstergesi olarak kullanacağımız verimiz Dünya Bankası’ndan temin edilmiştir. Sachs ve Warner (1999) başta olmak üzere benzer çalışmaların birçoğunda bağımlı değişken olarak kullanılan KBYGSYH Büyümesi, 2005\$ fiyatları ve yerel para birimlerine göre uyarlanmıştır. Hesaplama kullanılan nüfus ise, söz konusu yıl ortası ülke nüfusedir. Bu değişken tartışmaya açık da olsa ekonomik gelişmenin en önemli ve ölçülebilir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Vatandaşların gelirlerinin yüksek olduğu ve zaman içinde büyüme trendi gösterdiği ülkeler çevre, demokrasi, eğitim, sağlık gibi refah göstergelerinde daha iyi durumdadırlar (Triesman, 2009).

Büyüme hızlarının 1996 – 2011 yılları için geniş örneklemimizde ağırlıklı olarak yıllık %-2 ile %5 arasında değiştiği gözlemlenmektedir. 124 ülkenin 80’i belirtilen aralıkta seyretmektedir. Yine aynı yıllarda, istikrar sahibi ülkelerde bu durum benzer seyir izlemektedir. Üçüncü örneklemimiz için ise daha istikrarsız ve yaygın büyüme oranları mevcuttur. Ülkelerin %65’i %-2,3 ile %5,7 arasında büyüme performansları sergilemektedir (Şekil B1, B2 ve B3 bkz).

- Başlangıç Düzeyi Kişi Başı Gelir: Başlangıç koşulları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı olan ülkelerin bu durumlarını modele dâhil edebilmemiz ve ülkeler arasında bir yakınsama olup olmadığını görebilmemiz açısından 1996 yılı kişi başı gelir verileri kullanılmıştır. Üçüncü örneklemimiz için 2003 yılı kişi başı başlangıç gelirleri temel alınmıştır. Birleşmiş Milletler veritabanından elde edilmiştir. Fan vd. (2012); Behbudi ve diğ., (2010) çalışmalarında aynı mantıkla bu değişkeni kullanmışlardır. Değerlerin logaritmik formu kullanılacaktır.

- Doğal Kaynak Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı: Çalışmamızda asıl araştırdığımız ve RC hipotezinin doğruluğunu sınamamızı sağlayacak değişken Dünya Bankası veri tabanında mevcuttur. Doğal kaynak gelirlerinin GSYH'a katkısı ekonominin doğal kaynak bağımlılığını göstermektedir. Doğal kaynak gelirleri, mal fiyatları ve onları üretirken katlanılan maliyetler arasındaki farkı gösterir. Ölçeğe göre sabit getiri altında belirlenen malın doğadan elde edilmesi esnasındaki maliyetler (topraktan çıkarılma, hasat gibi) ve dünya piyasalarındaki ortalama birim fiyatları baz alınarak hesaplanır. Ardından her bir ülkenin sahip olduğu birim miktar ile çarpılarak GSYH'ya katkısı bulunur. Petrol ve akaryakıt, doğalgaz, işlenmiş ve saf kömür, madenler ve orman ürünleri gelirlerinin toplamını içerir (World Bank, 2011). Biz de çalışmamızda, her ülkenin ağırlıklı olarak bağımlı ve sahip olduğu doğal kaynak farklılaştığı için toplam doğal kaynak gelirlerini kullanacağız. Dünya Bankası tarafından 2011 yılından sonra yayınlanmaya başlandığı için kullanıldığı çok fazla çalışma yoktur ve geliştirilmeye açık bir alandır. Bu açıdan ele alınan teze özgünlük katmaktadır.
- Ticaret Açıklığı: Büyüme literatüründe önemli bir yere sahip ve belirleyici bir değişken olan ticaret açıklığı verisi WTO'dan elde edilmiştir. Literatürde ağırlıklı görüş ticaret açıklığı ne kadar yüksek olursa ekonomik büyüme üzerinde o denli pozitif bir etki meydana çıkaracağıdır. Çalışmada ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki ortaya koyması beklenmektedir.
- Brüt 3. Seviye Öğrenime Kayıt Oranı: Yaşa bakılmaksızın hesaplanan eğitim düzeyini göstermektedir. 3. Derece, Dünya Bankası tarafından ikincil düzey eğitimin tamamlandığı ve bir sonraki eğitime geçilen düzey olarak belirtilmiştir. Kapsamı içerisinde üniversiteler, araştırma enstitüleri, meslek yüksek okulları, uzaktan eğitim merkezleri, araştırma laboratuvarları, sağlık, yazılım, iletişim gibi ileri düzey uzmanlaşmış eğitimlerin verildiği akredite eğitim kurumları yer almaktadır. Biz çalışmamızda bunu yükseköğrenim olarak adlandıracağız. Yükseköğrenime katılım oranı öncelikle beşeri sermaye düzeyini temsil eder. Doğal kaynağa bağlı ekonomilerde istenilen ekonomik sonuçların alınamamasının nedeni genelde beşeri sermaye yatırımlarının doğal kaynaklar tarafından dışlanması sonucu kurumların işlevsiz hale getirilmesi ile açıklanmıştır. Doğal kaynak üretimine bağlı aktiviteler genelde niteliksiz işgücü

kullandıklarından ötürü ortaya çıkacak sonuçlar konusunda bir kestirimde bulunmak zordur. UNESCO İstatistik veritabanından elde edilmiştir.

- Nüfus: İçsel büyüme modellerinde yer almasının yanı sıra yüksek derecede yolsuzluk ile de ilişkili olduğu için modele dâhil edilmiştir. Yüksek nüfus kaynaklardan daha fazla pay isteyen insan sayısı manasına gelmektedir ve bu doğal kaynaklar üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Ayrıca yüksek nüfus kontrol zorluğu ortaya çıkarır ve gelirin eşit dağıtımını güçleştirir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'ndan temin edilmiştir. Değerlerin logaritmik hali kullanılacaktır.
- Gayri Safi Sermaye Oluşumunun GSYH'a Oranı: Daha öncesinde gayri safi yurtiçi yatırımlar olarak tanımlanan bu veri; stoklardaki net değişimler ve ekonomideki sabit varlıklara yapılan ilave harcamalardan oluşur. Sabit varlıklar arazi altyapı ve geliştirme masrafları, dikim, makine ve ekipman harcamaları, karayolu ve demiryolu yapımı, okul, hastane, endüstriyel ve ticari binalar gibi yapıların inşasını içerir. Sabit yatırımlar büyümenin önemli belirleyicilerinden olduğu için modelimize dahil edilmiştir. Aynı zamanda doğal kaynak çıkarımı ve üretimi önemli ölçüde sermaye yatırımı gerektirir fakat bu yatırımlar genelde ileri teknoloji yatırımları değildir. Yolsuzluk ve doğal kaynak kullanımının yatırım miktarını düşürüp düşürmediğini ölçen ve farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar (Gray ve Kaufman, 1998; Habib ve Zurawicki, 2002) mevcuttur.
- Yolsuzluk Kontrolü: Dünya Bankası tarafından 1996 yılı sonrası için mevcut olan WDI (World Development Indicators) veritabanı kapsamında yer almaktadır. Çalışmamız için en önemli göstergelerden birisi olan yolsuzluğun kontrol altına alınması, politik istikrara sahip ülkelerde zaman içerisinde yozlaşma, doğal kaynak rantı gibi nedenlerden dolayı düşük seyredebilmektedir. Büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olması beklenmektedir. Aynı zamanda düşük yolsuzluk ve yozlaşma bürokratik kaliteyi yükseltir. Detaylı bilgi için Dünya Bankası veritabanından yararlanılabilir. Kronenberg (2004), RC'nin asıl kaynağının yolsuzluk olduğu sonucuna varmıştır.
- Sivil Özgürlükler ve Politik Haklar: Freedom House tarafından yıllık olarak yayınlanan veriden faydalanılmıştır. Eksik olan 1997, 1999, 2001 verilerini

tamamlamak için t-1 ve t+1 zamandaki verilerin ortalaması alınmıştır. Ayrıca asıl hali, Politik haklar ve sivil özgürlükler olmak üzere iki farklı başlık altında yayınlanan veriler, ortalamaları alınarak tek bir veri haline getirilmiştir. Sivil özgürlükler ve politik hakların ekonomik büyüme ile doğru orantılı geliştiği ağırlıklı görüştür. 0 -7 arasında değişen bir endeks değişkendir ve 0 yüksek sivil ve politik özgürlükleri, 7 düşük sivil ve politik özgürlükleri ifade eder.

- Eğitim Harcamalarının GSYH'ya Oranı: Eğitim harcamaları hem teknolojinin içselleştirilmesi hem de insan kaynağı yatırımları bakımından büyüme teorisinde kullanılan önemli bir değişkendir. Eğitim faaliyetleri için harcanan maaş ve ücret seviyelerini kapsamakta, bina ve ekipman için yapılan sermaye yatırımlarını dışarıda bırakmaktadır. Dünya Bankası veritabanından temin edilmiştir.
- Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH'ye Oranı: Dışa açık ekonomilerde önemli bir yer tutan doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) modelimize dâhil edilmiştir. Bazı ülkeler günümüzde önemli ölçülerde yabancı yatırımlar kaynaklı büyüme performansları göstermektedir. Öte yandan yabancı yatırımların, kaynak bağımlılığı yüksek ülkelere gidip gitmeme konusunda nasıl bir eğilim gösterdikleri de analiz edilme şansına sahip olunacaktır. Veriler Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir.
- Ortadoğu ve Afrika Kukla Değişkeni: Örnekleme yer alan ülkelerin Ortadoğu veya Afrika ülkesi olup olmadıklarının büyüme performansları başta olmak üzere, diğer değişkenler üzerinde ne gibi bir etkisinin olduğu ölçmeye yarayacaktır. Doğal kaynağa bağımlı ekonomiler, yüksek yolsuzluk, istikrarlı rejimler ağırlıklı olarak bu coğrafyada kümelenmişlerdir.
- Rejim Tipi: Çalışmamızın kapsamı göz önünde bulundurulduğunda politik istikrar, doğal kaynak kullanımı ve büyüme göstergelerinin rejim tipleri ile doğrudan ilişkisi olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Polity IV indeksinden elde edilen değişkenimiz 0, 1, 2 değerleri almaktadır. 0, parlamenter olmayan rejimleri (krallık, gücü kendisinde toplamış devlet başkanı), 1 yarı parlamenter sistemi, 2 ise parlamenter sistemi ifade etmektedir.

4.2.2. Verilerin Analiz Edilmesi

Kullanılacak değişkenlerin ayrı ayrı açıklanmasının ardından, modelimizi test etmeden önce detaylı bir inceleme yapmakta fayda olduğunu düşünüyoruz. Üç farklı örnekleminizin hepsinde yer alan ülkelerin dağılımının farklı gerçekleri ortaya koyduğunu görebiliriz. Birinci örnekleminiz değişken bazında, %20'lik beş farklı dilime ayrıldığında ilgili ortalamalar ve ülkelerin görünümüleri dikkat çekicidir (Tablo 4.1). Rakamlar ülke grupları arasındaki farkların ne kadar büyük ve uçlarda olduğunu gözler önüne sermektedir. Örnekleme, Zambia, Angola, Çad, Kırgızistan, Kongo, Venezüela, Libya gibi ülkeler en kötü yolsuzluk performanslarına sahiptirler. Bu konuda en başarılı ülkelerin başını İskandinav ülkeleri çekmekte, onları Batı Avrupa ve Kanada, Amerika takip etmektedir. Şaşırtıcı olan Birleşik Arap Emirlikleri ve Zimbabwe gibi kaynak zengini ülkelerin yolsuzluk kontrolü konusunda başarılı performans sergilemeleridir. En az yolsuzluğun olduğu dilime Güney Amerika'dan giren iki ülke son birkaç yılda iyi büyüme performansları gösteren Şili ve Uruguay'dır .

Tablo 4.1 Birinci Örneklem Ortalamaları (124 ülke, %20'lik dilimler şeklinde)

Yolsuzluk Kontrolü	Kişi başı GSYH Yıllık büyüme oranı	Sivil ve Politik Haklar Endeksi	Doğal Kaynak Gelirleri (GSYH'ya Oranı)	Rejim Tipi
11,44783	0,090374	5,864583	40,42776	0
27,34034	1,434281	4,684896	10,61979	0
45,87003	2,235472	3,606771	4,220178	0
63,70084	3,341599	2,427083	1,820209	1,625
87,43826	5,579674	1,252604	0,351245	2

Not1: Verilerin 1996 – 2011 yılları ortalamaları üzerinden, kötüden iyiye doğru sınıflandırılmıştır.

Not2: Sivil ve Politik Haklar 0-7 arasında değişmekte olup 0 en iyi durumu ifade etmektedir.

Not3: Rejim tipi 0 anti demokratik başkanlık rejimleri ya da monarşileri, 2 parlamenter sistemleri ifade etmektedir.

Verisetimizi incelediğimizde (tablo A.2, A.3 ve A.4) kişi başı gelir artışındaki büyüme hızının örnekleminiz daraldıkça büyüdüğünü ve sırasıyla 2,833351,

3,008939 ve 3,315507 olduğunu görüyoruz. Bu durum, politik istikrarın büyümeye bir miktar katkı yaptığını ortaya koymaktadır. Fakat bu denli büyük olmayan farklar, küresel ekonomik ve politik gelişmelerden dolayı gerçekleşmiş de olabilir. Yine doğal kaynak gelirlerinin GSYH'ye oranı tüm ülkeler için 1996 – 2011 yılları için Dünya genelinde ortalama %11 iken politik istikrarın mevcut olduğu ülkelerde bu oran %19,5'dur. 2003 – 2011 yılları örneğimiz için ise %21 civarındadır. Yani teoride ve çalışmalarda da dile getirilen doğal kaynak bağımlılığı yüksek ise ülkenin yönetim biçiminin daha istikrarlı ve değişime dirençli olduğu yorumu getirilebilir.

Örneğimiz daraldıkça, yani politik istikrar arttıkça ve kapalı rejimlere yönelindikçe yolsuzluğun kontrolünün zorlaştığı, civil ve politik hakların zayıfladığı, yüksek eğitime katılım oranının önemli bir düşüş gösterdiği de gözlemlenebilir. Sırasıyla örneklem gruplarımız için yolsuzluğun kontrolü endeks puanları 100 üzerinden 49, 41, 38 şeklindedir. Eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı da sırasıyla %4,19 - %3,8 - %3,9 şeklindedir. Yükseköğrenime katılım oranı %29'dan, sırasıyla %19 ve %21'e düşmüştür. Ülkelerin başlangıç koşulları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Geçmiş etkilerin gözükmesi için modele dâhil ettiğimiz başlangıç kişi başına gelir düzeyi tüm Dünya ortalaması için 9400\$ düzeyindeyken, diğer örneklemimiz için 5300\$ ve 5900\$ düzeyindedir. Büyüme oranlarının çok farklılaşmadığının gözlemlendiği bu durumda, diğer değişkenler arasındaki önemli farklılıkların açıklanmasında -içsel büyüme modellerinde de yakınsama adı altında öneminin belirtildiği gibi- önemli bir faktördür. Ülkelerin rejim tiplerinin doğal kaynak bağımlılığı ile ters ilişkili olarak seyrettiği görülebilir. Kaynak bağımlılığı azaldıkça parlamenter sistemlerin daha yaygınlaştığı da yine istatistikler de görülebilir (EK B, Dağılım Grafikleri).

16 yıllık süreç içerisinde negatif büyüme ortalaması sergileyen sekiz ülke vardır. Bunların başını Birleşik Arap Emirlikleri ve Zimbabwe çekmektedir. İlginçtir ki yolsuzluk konusunda bu ülkelerin gösterdikleri başarılı performans büyüme oranlarına yansımamış durumdadır. 1996 – 2011 arasında, Arap Emirlikleri -3,75, Zimbabwe ise ortalama -2,29 oranında küçülmüşlerdir. Bu durum üzerine düşünülmesi ve derinlemesine çalışılması gereken bir konudur. Kötü büyüme performansı gösteren ilk %20'lik dilimde Japonya ve İtalya gibi ülkeler yer almaktadır. Euro bölgesi krizi ve 1990'lı yıllarda karşı karşıya kalınan deflasyonist daralma bu ülkelerin kötü performans sergilemelerinde önemli yer tutmuş olabilir.

Diğer yandan çok çarpıcı bir diğer sonuç, en yüksek büyüme ortalamalarına sahip ülkelere aittir. Ekvatorial Gine, Angola, Azerbaycan, Kazakistan, Moğolistan bu grupta yer almaktadır. Grubun diğer birkaç üyesi son yıllarda önemli büyüme hızları yakalayan ve kendi içerisinde özel dinamiklere sahip Çin ve Hindistan'dır. Bahsi geçen bu ülkelerin hepsinin ortak özelliği yüksek doğal kaynak bağımlılıklarının olması ve yönetimdeki istikrarlardır.

Sivil ve politik özgürlükler verimizi incelediğimizde, en kötü performansların beklenen bir şekilde Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine ait olduğunu görmekteyiz. Libya, Küba, Suriye, Suudi Arabistan, Ekvatorial Gine, Özbekistan, Çin gibi ülkelerin en kötü performans gösterdikleri ve neredeyse hiçbir sivil, politik hak sunmadıkları listenin en üst sırasında yine beklenen bir şekilde İskandinavya başta olmak üzere Batı Avrupa, Avustralya ve Kuzey Amerika ülkeleri gelmektedir. Bu ülkeler içerisinde Gine, Çin, Küba gibi ülkelerin en yüksek büyüme hızına sahip ülkeler arasında yer alması dikkat çekicidir. Angola, Azerbaycan, Ekvatorial Gine gibi kötü özgürlük ve yolsuzluk göstergelerine ve iyi büyüme göstergelerine sahip ülkelerin bu grupta olması yine ilgi çekici sonuçlardan biridir. Dünya ölçeğinde toplamda 40 ülke parlamenter sistemle temsil edilirken, 77 ülke başkanlık veya krallık rejimleri ile yönetilmekte, diğer ülkeler ise yarı parlamenter sisteme mensuplardır.

Bu değişkenler arasındaki ilişkinin daha iyi görülebilmesi açısından dağılım grafikleri çizilmiştir (EK B). Grafikleri yorumladığımızda, 124 ülke için doğal kaynak bağımlılığı arttıkça büyümenin az da olsa arttığı görülmektedir. Parlamenter sisteme sahip ülkeler düşük doğal kaynak bağımlılığı ve tutarlı büyüme hızları sergilerken, diğer ülkelerin daha geniş bir büyüme oranı ve doğal kaynak bağımlılığı skalasına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yolsuzluk kontrolü ile doğal kaynak bağımlılığı arasında ise daha net bir görüntü mevcuttur. Kaynak bağımlılığı düştükçe, yolsuzluk kontrolünün daha etkin olduğu görülmektedir. Başkanlık modelleri ya da monarşilerde daha yüksek yolsuzluk, daha yüksek kaynak bağımlılığı ilişkisi göze çarpmaktadır. Bu da önceki bölümlerde dile getirdiğimiz görüşü destekler niteliktedir. Benzer bir görüntü de sivil ve politik haklar ile doğal kaynak bağımlılığı arasında mevcut olup aralarında ters bir ilişki gözlemlenmektedir. Yolsuzluk ile büyüme oranları arasındaki ters ilişki de gözler önüne serilmektedir. 124 ülke için analiz grafiklerinin bize söylediği, parlamenter sistemlerde yolsuzluk kontrolünün daha iyi seviyelerde olduğudur. Doğal kaynak bağımlılığı ile beşeri

sermaye ilişkisini yansıtan bir diğer grafik yükseköğrenime katılım oranı ile doğal kaynak bağımlılığı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Parlamenter sisteme geçildikçe ve doğal kaynak bağımlılığı düştükçe yükseköğrenime kayıt oranı hızla artmaktadır. Grafikleri yorumlarken iki değişken arasındaki nedenselliğin yönüne yönelik yorum ve kestirimde bulunmak zordur. Mevcut konumlar ve ilişkilere dair çıkarımlarda bulunabilir.

1996 – 2011 politik istikrara sahip ülkeler için örneklemimizi ikiye ayırdığımızda karşımıza ilginç sonuçlar çıkmıştır (Tablo 4.2 bkznz). Üst gruptaki ülkeler ile alt gruptaki ülkeler arasında büyüme, RD ve yolsuzluk bakımından büyük farklar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Azerbaycan, Angola, Kazakistan, Moğolistan gibi ülkelerin hem en yüksek yolsuzluk göstergelerine sahip olması, hem de yüksek büyüme hızlarıyla birlikte RD'sinin yüksek olması üzerinde durulması gereken noktalardan birisidir. 40 ülkenin 34'ü başkanlık ya da krallık ile yönetilmekte olup sadece ikisi parlamenter sisteme sahiptir. Dağılım grafiklerini (EK B, bkznz) incelediğimizde geniş örneklemimizin aksine, büyüme ile RD arasında küçük de olsa bir farklılık vardır. İlk örneklemimizde gördüğümüz RD arttıkça görülen küçük büyüme eğilimi, burada küçülme eğilimine dönüşmüştür. Net etki ekonometrik modelimizde daha iyi ortaya çıkacaktır. Grafikte açıkça görülmektedir ki örneklem ortalamasının altında kalan ülkeler Ortadoğu ve Afrika ülkeleri iken örneklem ortalamasının üstünde performans gösteren ülkeler diğer Orta ve Doğu Asya ülkeleridir. Doğal kaynaklar ve politik, sivil özgürlükler arasındaki ilişki birinci örnekleme benzer sonuçlar göstermektedir fakat bir önceki örnekleme denli keskin bir eğilim yoktur. Bunun nedeni örnekleme konu olan ülkelerin birçoğunun politik haklar ve sivil özgürlükler açısından birbirlerine yakın istatistiklere sahip olmalarıdır. Politik istikrara sahip ülkelerde yolsuzluk artışına bağlı olarak büyümenin arttığı görülmektedir. İlgi çekici ve soru işareti uyandıran durumlardan birisi de budur. Ortalamanın altında büyüme performansı gösteren ülkeler Ortadoğu ve Afrika ülkeleri iken diğer ülkeler iyi sayılabilecek büyüme performansları göstermişlerdir. Doğal kaynak bağımlılığı ile yükseköğrenime katılım arasında kesin bir ilişki gözlemlenememiştir.

**Tablo 4.2 İkinci Örneklem Ortalamaları
(1996 – 2011 politik istikrara sahip ülkeler, %50’lik dilimler şeklinde)**

Yolsuzluk Kontrolü	Kişi başı GSYH Yıllık büyüme oranı	Sivil ve Politik Haklar Endeksi	Doğal Kaynak Gelirleri (GSYH’ya Oranı)	Rejim Tipi
21,34	0,93	5,72	33,8	0
62,63	5,08	3,72	5,28	0,4

Not1: Verilerin 1996 – 2011 yılları ortalamaları üzerinden, kötüden iyiye doğru sınıflandırılmıştır.

Not2: Sivil ve Politik Haklar 0-7 arasında değişmekte olup 0 en iyi durumu ifade etmektedir.

Not3: Rejim tipi 0 anti demokratik başkanlık rejimleri ya da monarşileri, 2 parlamenter sistemleri ifade etmektedir.

Son örneklemimizde Venezüela, Türkiye, Brezilya, Nijerya gibi küresel ekonomide söz sahibi ve önemli yeri olan ülkeler vardır (Tablo A.1). Bu ülkelerden Venezüella, Chavez yönetimindeki ekonomi politikaları ile adından söz ettirirken, Brezilya ve Türkiye yükselen piyasaların önemli aktörlerindedir. Nijerya son yıllardaki başarılı ekonomik performansı ile göze çarpmaktadır. Belirtilen yıllar içerisinde RD açısından başı çeken ülke Kongo olup, en düşük kaynak bağımlılığına sahip ülke Türkiye’dir. Türkiye’nin ortalama %4, Nijerya’nın %7, Venezüela’nın %3 civarlarında seyreden dokuz yıllık ortalama büyüme oranları örneklem içerisindeki iyi sayılabilecek performanslardandır. Nijerya ve Venezüela ağırlıklı olarak petrolü büyümenin motoru olarak kullanmışlardır. Bu iki ülke, yolsuzluk skorları açısından sırasıyla en kötü 5 ve 7. ülkelerdir. Brezilya ve Türkiye yolsuzluk konusunda ortalama göstergelere sahiptirler. Dağılım grafiklerimizde görebileceğimiz gibi, RD arttıkça büyüme oranlarında önemli değişiklikler olmadığı gözlemlenmiştir. Fakat ortalamanın altında kalan büyüme oranlarına sahip ülkelerin birçoğu MEA ülkeleridir. RD arttıkça yolsuzluğun kontrolünün daha güç olduğu ve kaynak gelirlerinin GSYH içindeki payının yüzde %10’dan %60’a çıkmasının yolsuzluğun kontrol edilebilmesini yaklaşık %10 düşürdüğü gözlemlenmiştir. Sivil ve politik haklar bakımından diğer örneklemelere benzer bir sonuç karşımıza çıkmıştır. Yolsuzluk ile büyümenin pozitif ilişki teşkil ettiği, yükseköğrenime katılım ile RD arasında net bir ilişkinin tespit edilemediği yorumları getirilebilir. Ortaya konan gözlemleri doğrulamak veya yanlışlayabilmemiz için gerçekleştireceğimiz ekonometrik analiz bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacaktır.

**Tablo 4.3 Üçüncü Örneklem Ortalamaları
(2003 – 2011 politik İstikrara sahip ülkeler, %50'lik dilimler halinde)**

Yolsuzluk Kontrolü	Kişi başı GSYH Yıllık büyüme oranı	Sivil ve Politik Haklar Endeksi	Doğal Kaynak Gelirleri (GSYH'ya Oranı)	Rejim Tipi
18,22	0,926	5,48	36,85	0
58,8	5,704	3,44	4,83	0,4

Not1: Verilerin 1996 – 2011 yılları ortalamaları üzerinden, kötüden iyiye doğru sınıflandırılmıştır.

Not2: Sivil ve Politik Haklar 0-7 arasında değişmekte olup 0 en iyi durumu ifade etmektedir.

Not3: Rejim tipi 0 anti demokratik başkanlık rejimleri ya da monarşileri, 2 parlamenter sistemleri ifade etmektedir.

4.3. Panel Data Analizi ve Model Seçimi

Panel veri analizi ülkeler, firmalar, hane halkları gibi kesit gözlemlerin belirli bir zaman dönemi için bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Yani kesit veri analizi ile zaman serisi analizini birleştirir. Panel veri analizinin üstünlükleri konu hakkında çalışma yapan birçok iktisatçı ve istatistikçi tarafından dile getirilmiştir. Panel veri, zaman ve ülkeler arasında analiz için kullanıldığından, farklı ülkeler arasında bir heterojenlik problemi ortaya çıkma ihtimali çok yüksektir. Panel analizi bu heterojenlikleri kesite özgü değişiklikleri işin içine dâhil ederek test etmeye imkân verir. Aynı zamanda gözlem sayısının daha fazla olması çalışmanın güvenilirliğini arttırmaktadır (Baltagi, 2005). Daha yüksek serbestlik derecesi yine panel data analizinin avantajlarından bir diğeridir. Modellerin birçoğunda, bağımsız değişkenler zaman serisi içerdiği için çoklu doğrusal bağlantı sorununa (multicollinearity) rastlanmaktadır. Değişkenler arasındaki yüksek bir ilişki problem olmaktadır. Panel veri analizinde bu probleme daha az rastlanmaktadır. Yine hem zaman serisi hem de yatay kesit verileri hesaba kattığı için ülke sayısının az olduğu ya da verilerin zaman içerisinde çok kısa bir dilimi kapsadığı veri setlerinde analize izin verir.

Verisetinde eksik verinin bulunmadığı durumlara dengeli panel, eksik veri bulunan durumlara ise dengesiz panel denilmektedir. Çalışmamızda ülkeler için mevcut olmayan birkaç veri trend içerisinde stata ekonometrik programı ile türetilmiştir. Panel data analizi, dinamik uyarlamaların daha iyi incelenmesini sağlar. Herhangi bir yatay kesitte araştırma konusu olan birimlerin davranışlarını etkileyen sayısız ölçülemeyen açıklayıcı değişken vardır. Bu değişkenlerin dışlanması sapmalı

tahminlere neden olabilmektedir. Panel verisi bu problemin giderilmesine olanak tanımaktadır (Reyna, 2011).

Panel veri analizinin dezavantajlarından öne çıkanları ise verilere ulaşma konusundaki zorluklardır. Zaman zaman doğrusal olmayan modellemelerde problemler ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanı sıra zaman serisi verilerinin olduğu örneklerde zaman serilerinin problemlerinden bir diğeri olan birim kökün varlığı sorunu doğabilmektedir. Birim kökün varlığı sahte regresyon sorununa yol açmaktadır. $y_t = a + by_{t-1} + \varepsilon_t$ gibi bir denklem için $|b| \geq 1$ ise, birim kökün varlığından söz edilir. Bu serinin rassal bir sürecin etkisinde olduğu anlamına gelir. Birim köke sahip bir seri durağan değildir. Bu problemi test etmek için birçok birim kök testi mevcuttur ve problemi ortadan kaldırmak için zaman serisine konu değişken değerinin farkı, seri durağanlıktan kurtuluncaya dek alınır. Çalışmamızda kullandığımız verilerde yaptığımız testler sonucu birim köke rastlanmamıştır (Tablo A.5 bknz).

Standart bir panel veri modelinde hata teriminin tüm zaman dönemleri ve birimler için bağımsız ve normal dağıldığı varsayılmaktadır. Klasik model, sabit etkiler modeli ve rastgele etkiler modeli olmak üzere üçe ayrılır. Klasik modelde bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Genel olarak;

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k x_{kit} + v_{it} \quad \text{ya da} \quad Y = X\beta + v$$

ile ifade edilebilir. Parametreler genelde en küçük kareler ya da genelleştirilmiş en küçük kareler metodu ile tahmin edilir. Hata teriminin değişen varyans (heteroscedasticity) ve oto korelasyonlu olması nedeniyle GEKK, EKK'dan daha etkilidir (Kök ve Şimşek).

Sabit etkiler modelinde, birimlere göre değişiklikler sabit katsayıda farklılıklar meydana getirir. Sabit terim, modelde her bir veri için farklı değer alır, yani birimler arasındaki farklılıklar sabit terimdeki farklılıklar ile ifade edilir. Bağımsız değişkenler de hata teriminden bağımsızdır. Eğim katsayıları zamana göre sabit iken, kesitlere göre değişkenlik göstermektedir. Rastgele etkiler modelinde ise genelde bağımlı değişkenin değerini etkileyen, fakat bağımsız değişken gibi modelde

yer almayan çok sayıda faktör olduğu ve bu faktörlerin tesadüfî bir artık değer tarafından özetlendiği varsayılır. Çok sayıda birim, zamana göre gözlendiğinde, dışlanmış değişkenlerin bazılarının birim ve zaman periyodunun her ikisine özgü faktörleri temsil ettiği varsayılırken, diğer değişkenler sadece birim farklılıklarını yansıtacaktır (Baltagi, 2005;4). Aradaki farkın teknik boyutunu en yalın biçimde ifade etmeye çalışırsak; sabit etkiler modelinde her bir yatay kesitin kendisine ait sabit değeri var iken, rastgele etkiler modelinde β_1 sabiti bütün yatay kesit sabitlerinin ortalamasını yansıtır.

Biz de çalışmamızda sabit etkiler modelini kullanacağız. Çünkü sabit etkili modelin varsayımı olan “birim etkilerin modeldeki açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olması mümkün değildir” önermesi çalışmamız için geçerlidir. Hausman Post Estimation Test sonuçları hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu da modelimiz için fixed effect’in daha uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Büyüme literatüründe panel veri analizinin yerine bakarsak, bize bir yanda doğal kaynak bağımlılığını, diğer yanda ise kurumsal ve beşeri sermaye farklılaşmaları etkilerini izole etmemize olanak tanır. Literatür sonuçları bize ülkeden ülkeye ekonomik büyümenin farklılaşmasında, kurumlar ve beşeri sermaye düzeylerinin istikrarlı bir şekilde farklılaşmasının önemli rol oynadığını göstermektedir (Islam, 1995). Eğer bu değişkenlerde herhangi önemli farklılaşmalar olmasaydı ve yakınsama sadece kişi başı gelire endekslense idi gelir düzeyleri arasındaki fark çok daha hızlı kapanırdı. Bu değişkenlerin yanı sıra yakınsama aslında daha fazla politika aksiyonu gerektirir. İlk ve temel modelde kişi başı gelirin durağanlık durumunun artması için ülkeler yalnızca tasarruflar ve emek gücünün artışı önemslenmektedirler. Fakat toplulaştırılmış üretim fonksiyonundaki değişimlere izin verildiğinde, bizim modelimizdeki doğal kaynaklar başta olmak üzere diğer elle tutulur ve tutulmayan değişkenlere dikkat kesilmek gereklidir. Bu değişkenlerdeki olumlu ya da olumsuz değişiklikler orta ve uzun dönem büyümeye etki edebilmektedirler. Büyüme literatüründe, genellikle, büyüme üzerindeki etkiler yerine düzey üzerindeki etkilere bakılmaktadır. Bunun temel nedeni, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının geçici olmasıdır. Parente ve Prescott (1994), Barro ve Sala-i-Martin (1995), Eaton ve Kortum (1995), Hall ve Jones (1999: 85) uzun dönemde, bütün ülkelerin benzer büyüme oranlarına sahip olduklarını, dolayısıyla büyüme yerine düzey üzerindeki etkilere bakılmasının daha anlamlı olduğunu ileri

sürmüşlerdir (Arslan, 2007). Bu nedenle, bu çalışmada, doğal kaynaklara bağımlılık düzeyinin, politik rejimlerin ve kurumsal yapının, reel hâsılanın düzeyinin büyümesi (artış oranı) üzerindeki etkilerine bakılacaktır. Bu çalışmada yer verilen model büyüme alanındaki geçmiş çalışmalara bakılarak uyarlanmıştır. Barro (1991) ve Barro ve Sala-i Martin (1995) doğal kaynak bolluğu ve büyüme arasındaki ilişkileri ele alan modellerini, Gelb (1988) ve Auty (1990)'nin çalışmalarına dayanarak geliştirmişlerdir. Ayrıca bu konu hakkında Sachs ve Warner (1995; 1997; 1999; 2001) faydalı modeller kullanmışlardır.

4.4. Uygulama

4.4.1. İstatistikî Model ve Testler

Mevcut verilerden daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için verilerin ve modelin ekonometrik olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Birbirleri arasında çoklu ve çapraşık ilişkilere sahip olan değişkenlerin ortaya koyduğu tabloyu daha net ortaya koymak için iktisatta ekonometrik analizlerin yeri tartışma götürmezdir.

Çalışmamızda panel veri metodunu kullanacak olmamızın sağlayacağı temel avantaj örnekleme konu olan ülkeler arasındaki içsel farklılıkları hesaba katması olacaktır. Analizimize, ekonomik büyüme ile doğal kaynak bağımlılığı arasındaki salt ilişkiyi ölçen temel bir model ile başlayıp, diğer değişkenlerin ekonomik büyüme ve doğal kaynak ilişkisine olan etkisini ölçecek şekilde genişleteceğiz. Her biri için aynı değişkenleri kullanmak üzere 8 modeli, üç farklı örneklem için test edeceğiz. Bu sayede farklı ülke grupları için karşılaştırma yapma imkânına sahip olacağız. Çalışmamızın temel denklemi şu şekildedir:

$$\text{Büyüme hızı} = \beta_0 + \beta_1 \text{ KaynakGeliri}_{it} + \beta_2 \text{ LogKBBaşlangıç Geliri}_{it} + \varepsilon_{it}$$

şeklindedir.

Başlangıç gelir düzeylerini modele dâhil etmemiz ülkelerin farklı olan başlangıç koşullarını işin içine katmamızı sağlamaktadır. Çalışmada hem büyüme literatürü hem de RC literatürüne sadık kalınmaya çalışılacaktır.

$$Y(t) = F(K(t), A(t)L(t))$$

şeklindeki büyüme denkleminde Y çıktıyı, K sermaye stoğunu, A bilgiyi ve L de emeği ifade etmektedir. K, bizim de kullanacak olduğumuz doğal kaynak sermayesi ve fiziki sermayeyi içerir. A ve L üretim fonksiyonuna çarpım biçiminde girdiğinden bilgi birikimi ve teknolojik süreç, emek gelişimi olarak ele alınır. Bu da K/Y oranının istikrarlı durum için sabit olması durumuna kapı açar. Bu noktadan sonra, ölçeğe göre sabit getiri özelliğinden dolayı denklem

$$Y/AL = F(K/AL, 1) = y = f(k)$$

olarak ifade edilir. Buradan yola çıkarak istikrarlı denge ve yakınsamanın model için temel oluşturduğu söylenebilir. Sermaye, zengin ülkelerden fakir ülkelere akın eder. Çünkü bu ülkelerde sermayenin marjinal getirisi daha yüksektir. Bu da yakınsamayı doğurur. Fakir ülkelerde sıklıkla karşılaşılan sermaye biçimi ise doğal kaynak sermayesidir. Sermaye akışının yönündeki değişim ile birlikte belirli bir zaman diliminde doğal kaynak bağımlılığının ve büyüme oranlarının ne şekilde değişeceği ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Verisetindeki ülkeler arasında önemli ayrışmaların olması, ölçüm problemleri, model dışına itilmiş değişkenler (omitted) ve çoklu bağlantı problemi gibi bir takım problemleri ortaya çıkarır. Bu problemlere çözüm getirmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Bir takım değişkenler verisetinden çıkarılmıştır. Bu değişkenler gayri safi sermaye birikimi ile yüksek korelasyona sahip gayri safi net yatırımlar ve yolsuzluk kontrolü ile yüksek korelasyona sahip hesap verilebilirlik ve istikrar, kurumların kalitesi gibi değişkenlerdir. Bunun sebebi değişkenlerin kendi arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) problemine rastlanmasıdır. Gujarati (2009), çoklu bağlantının, değişkenler arasında 0.75'den yüksek bir korelasyon olduğu durumlarda model için sıkıntı yaratabileceğini belirtmiştir. Çalışmada eşik değer olarak 0.75'i kabul edilmiş ve diğer değişkenlerin modelden çıkarılmasına karar verilmiştir (Tablo A.6, A.7 ve A.8 bkz).

Modeldeki sabit terimimiz kesite göre farklılıklar göstermekte, zamana göre ise sabittir. Yani sabit etkiler modelinin kendisi aslında bir nevi dummy modeldir. Bu sebeple regresyon sırasında, modeldeki kukla değişkenler denklemin dışına itilmekte

ve hesaba katılmamaktadır. Modelde başlangıç düzeyi kişi başına GSYH ve MEA kukla değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlerin ikisi de test etmeye çalışılan hipotez için önemli yer tutmaktadırlar. Ortaya çıkan bu hariç bırakma problemini çözenin birkaç yolu Brambor ve diğ., (2006) tarafından belirtilmiştir. Bunların başında gelen ve bizim de kullandığımız metot kukla değişkenler üzerinden yeni bir etkileşim değişkeni yaratmaktır. Çalışmada bunu doğal kaynak gelirleri değişkenini kullanarak gerçekleştirdik. Kukla değişkenin ağırlığı ve özellikleri doğal kaynak gelirleri değişkeni üzerinden modele dahil edilmiştir. Bu sayede kukla değişkenlerin etkisinin modelde yer alabilmesini sağlanmıştır. Durumun açıklanması gerekirse temsili değişkenimiz;

Büyüme Hızı = $\beta_1 + \beta_2 * \text{KaynakGeliri} + \beta_3 * \text{KaynakGeliri} * \text{MEA} + \dots$ şeklinde olacaktır. Bu noktada $\text{KaynakGeliri} * \text{MEA}$ verisinin KaynakGeliri 'ne göre birinci derece türevini alındığında, denklem;

Büyüme Hızı' = $\beta_2 + \beta_3 * \text{MEA}$ şekline dönüşmektedir. Bu noktadan sonra doğal kaynak gelirleri verisinin iki parametresi ile karşı karşıya kalmaktayız. Bunlar Ortadoğu ve Afrika ülkesi olanların kendi sahip oldukları etki ve bu gruba dahil olmayanlar ülkelerin sahip oldukları etki şeklinde. Bu grupta yer almayan ülkeler zaten 0 değerine sahip oldukları için büyüme üzerinde herhangi bir etki yaratmayacaklardır. Bu sayede, MEA ülkelerinin yaratacağı etki de ayrıştırılmış olacaktır.

4.4.2. Sonuçlar

Bu bölümde doğal kaynak bağımlılığının büyüme hızı üzerindeki etkisi, tahmin edilen ve çalıştırılan sekiz farklı model için üç ayrı örneklem sonuçları şeklinde tablo 4.4, 4.5 ve 4.6 da verilmiştir.

Tablo 4.4' de görülen ulaşılan sonuçlara göre, doğal kaynak bağımlılığının diğer faktörler sabit iken, H_0 hipotezini yanlışlar biçimde büyümeye olumlu katkı yaptığını söyleyebiliriz. Bu etkinin çok yüksek olmadığı ve sekiz modelin tamamı için geçerli olduğu da söylenebilir. Başlangıç düzeyi kişi başı gelir ile büyüme oranı arasındaki negatif ilişki yakınsamaya işaret etmektedir. Yani zaman içerisinde kişi başı GSYH'si geride olan ülkelerin ilerideki ülkelere yakınsamaları ve büyüme

hızlarının daha yüksek olacağı anlamına gelmektedir. Bu açıdan referans aldığımız büyüme teorileri ile tutarlı bir sonuçtur ve anlamlıdır. 124 ülke boyutunda yolsuzluğun kontrol altına alınıp alınmamasının kişi başı gelir artışına yansımalarının ne yönde olacağına dair herhangi anlamlı bir sonuca varılamamıştır. Bu noktada yolsuzluk kontrolünün büyüme üzerinde küresel çapta ne yönde etki yapacağı konusunda model sonuçlarımıza bakarak herhangi bir yorumda bulunmak mümkün değildir.

TABLO 4.4. 1996 – 2011 Dünya Örneklemini İçin Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Doğal Kaynak Gelirleri	.223 (5,97)***	.0763 (4,85)***	.077 (4,94)***	.069 (4,3)***	.069 (4,3)***	.07 (4,26)***	.07 (4,41)***	.057 (3,52)***
Başlangıç Gelir Düzeyi (1996)	-2.10 (3,39)***	-.507 (-1,86)*	-.598 (-2,19)**	-.576 (-2,1)**	-.577 (-2,1)**	-.57 (-2,07)**	-.464 (-1,38)*	
Yolsuzluğun Kontrolü		.022 (1,36)	.026 (1,62)	.020 (1,3)	.021 (1,3)	.021 (1,28)	.021 (0,182)	
MEA			-.285 (-4,24)**			-.98 (3,83)***	-.168 (-5,32)**	
Rejim Tipi			8.65 (3,09)***			-.01 (-.23)	7.77 (2,77)***	
Yüksek Öğr. Katılım Oranı							-.15 (-.88)	
Ticaret Açıklığı				.016 (2,26)**	.016 (2,26)**	.016 (2,27)**	-.464 (-1,68)*	2.78 (3,64)***
Yabancı Yatırımlar							.059 (3,17)***	.059 (3,18)***
Eğitim Harcamaları					-.360 (-1,79)*			-.415 (-2,08)**
Nüfus								-3.94 (-3,1)***
Sermaye Birikimi								-.008 (-.45)
Gözlem	1984	1984	1984	1984	1984	1984	1984	1984
Ülke	124	124	124	124	124	124	124	124
R2	0,34	0,35	0,26	0,44	0,28	0,19	0,32	0,16

Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve % 1 düzeyinde anlamlılık ifade etmektedir. Değişken katsayıları ve parantez içinde t istatistiği belirtilmiştir

Kullanılan Afrika ve Ortadoğu etkileşim değişkeni büyüme oranına doğrudan etki yapmamaktadır. Etkisini doğal kaynak gelirleri üzerinden göstermektedir çünkü, modeli yaratırken büyüme: kaynak geliri*mea şeklinde yeni bir değişken elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sonuçlar anlamlıdır ve mea değişkeni negatif katsayıya sahiptir. Bu da demek oluyor ki beklentileri doğrular nitelikte, ülkenin Ortadoğu ya da Afrika ülkesi olması doğal kaynak bağımlılığı üzerinden büyümeyi negatif etkilemektedir. Yine benzer bir şekilde parlamenter rejimlere geçildikçe kişi başı gelir artışının 16 yıllık süreç içerisinde ortalama olarak daha istikrarlı olduğu sonucuna varılabilir. Bu durum pozitif büyüme performansı gösteren bazı başkanlık ve krallık rejimlerinin bu istikrarı koruyamaması ve iç, dış şoklara karşı kırılgan olması ile açıklanabilir. Ticaret açıklığı ve FDI beklenildiği üzere gelir artışına pozitif katkı yapmaktadırlar. Gözlemlenen beklenmedik bir sonuç, eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı arttıkça kişi başı gelir büyüme hızının bu durumdan negatif etkilenmesidir. Örneğin model 5'de görülebileceği gibi, eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı yüzde bir artarsa kişi başı gelir büyüme oranı bu durumdan %3,6 negatif etkilenmektedir. Bunun ardında yatan neden belki, eğitim harcamalarının verimli kullanılmaması olabilir. İçsel büyüme literatürü sınırları içerisinde doğal kaynakları da işin içerisine katarak test edilen model 8'de doğal kaynaklar, ticaret ve yabancı yatırımlar ile büyüme arasında pozitif bir ilişki, nüfus ve eğitim harcamaları arasında da negatif ilişkinin varlığı görülmektedir. Bu durum, görece daha az nüfusa sahip ülkelerin daha hızlı büyüme potansiyelleri olduğunu gözler önüne sermektedir. Sermaye birikimi ise istatistiki anlamsızdır.

Politik istikrarın bulunduğu ülkeler incelemeye alındığında bazı sonuçların birinci örneklemeden ilişkinin yönü açısından farklılaştığını, bazılarının ise etki oranlarının değiştiğini söylemek mümkündür. Doğal kaynak gelirlerinin GSYH'ya oranının kişi başı gelir büyüme hızına etkisi yine pozitiftir. Fakat katsayıları karşılaştırdığımızda politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynak gelirlerinin büyüme hızı üzerinde genel örnekleimize kıyasla daha önemli etkisinin olduğu yorumu getirilebilir. Bu da demek oluyor ki siyasi istikrara sahip ülkelerde, doğal kaynaklar büyümenin teşvik edilmesi ve sürdürülebilir kılınması için önemli bir görev üstlenebilmektedirler. İlk modelimizden farklı olarak karşımıza çıkan sonuç, başlangıç gelir düzeylerinin ülkeler arasındaki büyüme hızı farklılıklarına pozitif etki yapmasıdır. Yani, politik istikrara sahip ülkelerde yakınsamadan ziyade uzaksama söz konusudur. Yükseköğrenime katılım, ticaret açıklığı, yabancı yatırımlar gibi

faktörler modele dahil edildikçe, başlangıç gelir düzeyi katsayısının düşmesi, beşeri sermaye, ticaret hadlerinde yükselme gibi faktörlerin ülkeler arasındaki büyüme hızı farklılıklarının azalmasında payı olduğuna işaretler şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca ilk örneklemeimize kıyasla başlangıç gelir düzeylerinin büyüme hızları üzerindeki etkisi daha büyüktür.

TABLO 4.5 1996 – 2011 Politik İstikrar Örnekleme için Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Doğal Kaynak Gelirleri	.043 (2,82)***	.049 (2,99)***	.206 (5,37)***	.033 (2,07)**	.203 (5,2)***	.194 (5,02)***	.205 (5,29)***	.039 (2,31)**
Başlangıç Gelir Düzeyi (1996)	.99 (2,8)***	1.05 (2,92)***	.58 (1,62)*	1 (2,85)***	.847 (2,09)**	.568 (1,57)	.808 (1,99)**	
Yolsuzluğun Kontrolü		.040 (1,81)*	.045 (2,46)**	.039 (1,78)**	.024 (1,94)**	.044 (1,99)**	.038 (1,76)*	
MEA			-.188 (4,54)***		-.198 (4,74)***	-.188 (4,55)***	-.209 (5,01)***	
Rejim Tipi			.006 (.06)			-.019 (-.20)	-.42 (-.44)	
Yüksek Öğr. Katılım Oranı					-.036 (-1,55)*		-.045 (-1,91)**	
Ticaret Açıklığı				.028 (2,31)**	.03 (2,51)**	.027 (2,34)**	3.27 (3,11)***	3.59 (3,29)***
Yabancı Yatırımlar							.059 (1,62)*	.279 (1,55)*
Eğitim Harcamaları								-.11 (-.45)
Sermaye Birikimi								.791 (1,25)
Nüfus								-1.4 (-0.81)
Gözlem	640	640	640	640	640	640	640	640
Ülke	40	40	40	40	40	40	40	40
R2	0,27	0,23	0,67	0,32	0,54	0,56	0,54	0,35

Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve % 1 düzeyinde anlamlılık ifade etmektedir. Değişken katsayıları ve parantez içinde t istatistiği belirtilmiştir.

Üzerinde durduğumuz ve araştırmamızı aydınlatıcı önemli sonuçlardan bir diğeri, yolsuzluk kontrolünün politik istikrara sahip ülkelerin büyüme hızları

üzerinde pozitif bir etkisi olduğunun sonuçlarda ortaya konmasıdır. Çalışmanın 3. kısmında da değinilen politik istikrarın, yozlaşma mı yoksa istikrar mı doğuracağı sorusuna; yolsuzluğun kontrol edilebildiği ülkelerde, istikrar kaynaklı daha başarılı büyüme performansları sergilenebilir cevabı verilebilir. Test sonuçlarına göre de yolsuzluk kontrolünde sağlanan bir puanlık bir artış, çalışmaya konu ülkelerdeki büyüme hızı oranları üzerinde %4 - %5 gibi etkiler meydana getirmektedir. Ülkelerin Ortadoğu veya Afrika'da olması doğal kaynak kullanımını negatif etkileyerek büyüme oranındaki ivmeyi frenleyici etkiler göstermektedir. Rejim tipi istatistiki anlamsız çıkmıştır. Bunun nedeni örnekleme yer alan ülkelerin hemen hemen hepsinin başkanlık sistemi veya monarşilere sahip olması olarak açıklanabilir.

Literatürde üzerinde durulan ve RC'ün beşeri sermaye yatırımları yoluyla bertaraf edilebileceğini belirten görüşün aksi sonuçlar analiz sonuçlarına yansımış durumdadır. Görülebileceği gibi, yükseköğrenime katılım oranı büyüme hızındaki değişime olumsuz etki yapmaktadır. Bunu açıklarken kullanılacak en önemli argüman, ağırlığını MEA ülkelerinin oluşturduğu bu ekonomilerde nitelikli istihdam ihtiyacının çok düşük olması ve yükseköğrenimin istihdam piyasasına katılımında geciktirici etki yapmasıdır. Belirtilen ülkelerde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım, hizmet ve imalat sektörlerinde kalifiye olmayan işgücüne olan talebin yüksekliği görülebilmektedir. Doğal kaynak bağıllığının daha yüksek olduğu ülkelerde çalışan işgücünün teknoloji üretmeyen işlerde çalışması da bunu kanıtlar niteliktedir. Yükseköğrenim hayatı, birçok gencin istihdam sektörüne minimum 4 – 5 yıl geç dâhil olmasına neden olmaktadır ve mezun olunduğunda piyasanın ve bireyin beklentileri arasında uyumsuzluk meydana gelmesi ile açıklanabilir. Ticaret ve yabancı yatırımların hızlandırıcı etkisi burada da görülmektedir.

İncelenen son örneklem anakütle ve politik istikrar örneklemlerinde ulaşılan sonuçları pekiştirmek maksadı (robustness check) taşımaktadır. Zaman dilimi uzun vadeden orta vade diyebileceğimiz bir sürece indirgenerek, orta vadede politik istikrarın mevcut olduğu ülkelerde doğal kaynak gelirlerinin büyüme ile ilişkisine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Doğal kaynak bağımlılığı, yine istatistiki anlamlı ve olumlu bir etkiye sahiptir fakat etkinin büyüklüğü artış göstermiştir. Yani orta vadede politik istikrar doğal kaynak gelirlerini farklı aktarım mekanizmaları aracılığıyla büyümeye kanalize ederek gözle görülür bir etki ortaya çıkarabilir yorumu getirilebilir. Ülkeler arasında bir yakınsama söz konusudur. Yolsuzluğun

azaltılmasının büyüme üzerindeki etkisi yine pozitifdir, fakat etkisi daha küçüktür. Bunun ardında yatan sebep verisetine dahil olan gelişmekte olan ülkelerin karakteristikleri veya ele alınan daha kısa zaman diliminde yolsuzluğu azaltma politikalarının yeni yeni sonuç vermesine dayandırılabilir. Sonuçlar, MEA ülkelerinde doğal kaynak gelirlerinin büyüme üzerindeki etkisinin, bu ülke gruplarına mensup olmayan ülkelere kıyasla daha kötü olduğunu söylemektedir. Bunun ardında yatan nedenlere önceki bölümlerde otoriterleşme, rant peşinde koşma, beşeri sermayenin dışlanması gibi açıklamalar getirilmiştir.

TABLO 4.6 2003 – 2011 Politik İstikrar Örnekleme İçin Analiz Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Doğal Kaynak Gelirleri	.223 (5,97)***	.225 (6,05)***	.338 (5,57)***	.195 (5)***	.312 (5,1)***	.314 (5,15)***	.318 (5,17)***	.198 (5)***
Başlangıç Gelir Düzeyi (2003)	-2.10 (3,39)***	-1.97 (-3,19)**	-1.91 (3,10)***	-1.83 (2,96)***	-1.45 (-2,08)**	-1.756 (2,85)***	-1.38 (-1,96)**	
Yolsuzluğun Kontrolü		.09 (2,36)**	.099 (2,56)**	.081 (2,11)**	.088 (2,31)**	.08 (2,29)**	.08 (2,18)**	
MEA			-.18 (-2,34)**		-.195 (-2,55)**	-.19 (-2,49)**	-.191 (-2,49)**	
Rejim Tipi			-.014 (-0,009)			-.0416 (-0,26)	-.54 (-0,34)	
Yüksek Öğr. Katılım Oranı					-.036 (-0,88)		-.37 (-0,91)	
Ticaret Açıklığı				.049 (2,42)**	.054 (2,6)***	.053 (2,59)***	.046 (2,12)**	.0397 (1,88)**
Yabancı Yatırımlar							.06 (1,1)	.593 (2,08)**
Eğitim Harcamaları								-1.26 (2,99)***
Sermaye Birikimi								.012 (0,49)
Nüfus								-11.29 (3,35)***
Gözlem	450	450	450	450	450	450	450	450
Ülke	50	50	50	50	50	50	50	50
R2	0,17	0,21	0,22	0,33	0,41	0,44	0,52	0,42

Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve % 1 düzeyinde anlamlılık ifade etmektedir. Değişken katsayıları ve parantez içinde t istatistiği belirtilmiştir.

Rejim tipi ülkelerin hemen hemen hepsinin başkanlık sistemi veya monarşi ile yönetilmesinden ötürü anlamlı bir değişken olarak karşımıza çıkmamaktadır. Dış ticaret açıklığı ve yabancı yatırımların pozitif katkısının yanı sıra, büyük nüfusa sahip ülkelerin büyüme hızlarında sahip oldukları doymuşluk ve ağır tepki mekanizmaları nedeniyle kararlara ve değişimlere hızlı tepkiler veremediklerini ve ivme'nin aleyhlerine olduğu ortaya koyulmuştur.

Çıkan sonuçların özetlenmesi gerekirse; RC literatüründe ağırlıklı olarak benimsenen görüş analizlerde reddedilmiştir. Doğal kaynak gelirlerinin GSYH içindeki katkısının artması büyüme hızında bahsedildiği gibi negatif bir etki meydana getirmemiş gözükmektedir. Tam tersine pozitif bir etki yaratmıştır. Politik istikrara sahip ülkelerde ise bu etki daha yüksektir. Bu da, doğru kullanıldığı ve diğer destekleyici mekanizmalar harekete geçirildiği takdirde doğal kaynaklar ekonomik gelişmeye katkı sunabilir şeklinde yorumlanabilir. Görülen odur ki, doğal kaynak bağımlılığı, yolsuzluk ve yönetim biçimleri kendi aralarındaki ilişkiler açısından da farklı dinamiklere sahip göstergelerdir. Siyasi istikrarların değişim göstermediği ülkelerde, olması gerekenin doğal kaynaklardan korkmak değil, doğal kaynakların kullanım biçimini değiştirmek ve yolsuzluğu kontrol altına almak, sivil ve politik özgürlükleri güçlendirmek gibi diğer faaliyetlere ağırlık verilmesi gerektiği yorumu getirilebilir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, ülkelerin doğal kaynaklara bağımlı ekonomi politikalarının, ekonomik gelişmelerine bir etkisinin olup olmadığının, eğer var ise ne yönde ve ölçüde olduğu üzerine ışık tutmaktır. Bunu yaparken de politik istikrarın olduğu ülkelerde durumun ne şekilde değiştiğinin görülmesi amaçlanmıştır. Politik istikrar olarak tanımladığımız durum, ülke yönetimlerinin parti, devlet başkanı ve kral bazında değişmemiş olmadığı durumu ifade etmektedir.

Bu amaçla karşılaştırmaya da olanak vermesi açısından, hem zaman hem de ülke açısından farklılaşan üç farklı örneklem grubu oluşturulmuştur. Uzun süreli iktidarda kalma davranışlarının olası sonuçlarını ölçebilmek için yolsuzluk, rejim tipi gibi değişkenlerin yanı sıra coğrafi değişkenler ve büyüme literatüründe sıkça kullanılan yabancı yatırımlar, başlangıç gelir düzeyleri, eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı gibi değişkenler modele dâhil edilmiştir. Çalışmada panel veri, sabit etkiler modeli metodu kullanılmıştır.

Ulaşılan sonuçlar göstermiştir ki, ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar ve bu kaynaklara olan bağımlılık ile ekonomik büyüme arasında ne Dünya genelinde ne de siyasi iktidarların değişmediği ülkelerde doğrudan negatif bir ilişki bulunmamaktadır. Kaynakların laneti literatürü 1990'lerden sonra dile getirilmeye başlanan ve 2000'lerin başında zirve yapan, varılan ilk sonuçların doğal kaynak bolluğunun büyümeyi frenleyici etkiye sahip olduğunun gösterildiği, fakat daha sonraki çalışmalar ile birlikte bunun yanlışlanmaya başlandığı, doğal kaynak zenginliğinin ülkelerin ekonomik büyümelerini etkilemede tek başına sağlıklı bir veri olmadığı görüşü çalışmalarla ortaya konmuştur. Biz de, ekonometrik uygulamalar sonucu ulaştığımız sonuçlara dayalı olarak, kaynağın laneti hipotezini yanlışlamış bulunmaktayız. Tüm örneklem grupları için doğal kaynak gelirlerinin büyümeye katkısı pozitifdir ve sonuçlar istatistiki anlamlıdır. Fakat bu etkinin politik istikrara sahip olan ülkelerde daha belirgin ve yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuca ışık tutmak için, çalışmanın başında vurgu yapılan sürdürülebilirlik ve çevre-büyüme

ilişkinine, küreselleşme ekseninde atıfta bulunmak gerekmektedir. Kaynakların laneti hipotezinin 2000’li yıllara kadar ağırlıklı olarak kabul edilip, daha sonra gerçekleşen çalışmalarda reddedilmeye başlamasının nedenlerinden biri de acaba küreselleşme etkisi midir? Küreselleşme etkisi sonrası, piyasalar birbirlerine daha da eklemlenmiş, gelişmiş ve bilgiye dayalı üretim yapan ekonomiler ile doğal kaynaklara bolca sahip ekonomiler arasında eskiye nazaran daha yüksek oranda bir vazgeçilmezlik söz konusu olmuş olabilir. Piyasaların birbirine bu denli bağlı olmadığı yıllarda doğal kaynağa sahip ülkeler kendi çalıp, kendi oynarken şimdilerde bu kaynaklar diğer ülkeler için vazgeçilmez konumundadır. Bu da doğal kaynakların ekonomik aktiviteye sokulması için özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eskiye nazaran daha büyük bir baskının oluşacağı anlamına gelmektedir. Fakat doğal kaynak temelli büyüme ve kaynakların geri dönülemez biçimde tüketilmesi noktasında, hala ihtilafli ve sürdürülebilirlikten uzak bir tablo önümüzde durmaktadır. Bu durum, RC’nin eskiye nazaran daha kolay bertaraf edilebileceği görüşünü akıllara getirmekte ve yeni çalışmalara dayanak teşkil etmektedir.

Doğal kaynak gelirleri, ekonomik büyüme üzerinde kurumların kalitesi, beşeri sermaye gibi faktörlerin gösterdiği performansa bağlı olarak farklı tepkiler verebilir. Ulaşılan sonuçların bu görüşü destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Uzun süreli siyasi istikrara sahip ülkelerin en fazla karşı karşıya kaldıkları problem yönetim zafiyetlerinin yıllar ilerledikçe baş göstermesidir. Bunların başında da yolsuzluk gelmektedir. Bulgular, yolsuzluk ne denli kontrol altına alınır o denli başarılı büyüme performansı ortaya çıkar görüşünü desteklemektedir. Çünkü yolsuzluk gelirin dağıtımını ve sosyal adaleti bozucu etkiler göstermektedir.

Bunun dışında ulaştığımız sonuçlar eğitim yatırımlarının ve yükseköğrenime katılım oranı gibi beşeri sermayeyi niteleyen faktörlerin özellikle politik istikrara sahip ülkelerde ve orta vadede büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun ardından yatan neden irdelenirken, eğitim yatırımlarının sonuçlarının uzun vadede alındığı ve eğitim sistemindeki değişikliklerin aynı zamanda bir anlayış değişikliği anlamına geldiği unutulmamalıdır. Kısa sürelerde bu sosyo kültürel ve ekonomik değişimin uyumlanma problemleri ortaya çıkarabileceği göz ardı edilmemelidir.

Çalışma çıktıları aynı zamanda yeni soruları ortaya koymuş ve konu ile ilgili daha kapsamlı araştırmalar yapılması gerekliliğini de göstermiştir. Örneğin ülkelerin özellikleri ve gösterdikleri performanslar bakımından oldukça farklılaşmaları, özelleşmiş ülke çalışmalarına davet çıkarmaktadır. Azerbaycan, Ekvatorial Gine, Rusya, Angola gibi ülkelerde 1990'lı yıllar sonrası küresel piyasalara eklemlemeyle birlikte önemli miktarlarda yolsuzluk baş göstermiştir. Bu ülkelerdeki, düşük sivil, politik haklara rağmen, büyüme hızlarının yüksek olduğu ve doğal kaynak zenginliğinin büyüme sürecinde önemli rol oynayabileceği görülmektedir. Nijerya, Venezüela gibi ülkeler incelendiğinde ülkelerdeki tek adam rejimlerinin yarattığı sosyo ekonomik (gelir eşitsizliğinin düzeltilmesi, yoksulluğun azaltılması, kişi başı gelir düzeyinin artırılması) başarı, siyasi istikrarın kullanım biçimini ve beslediği kültürel ve ekonomik kaynakların ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Neden yolsuzluğun yüksek olduğu, doğal kaynağa bolca sahip, genelde tek bir kaynağa bağımlı ülkeler yüksek büyüme performansları göstermektedirler? Neden Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ağırlıklı olmak üzere yükseköğrenime katılım oranı büyüme üzerinde frenleyici bir etki doğurmaktadır? Yine Birleşik Arap Emirlikleri'nin sahip olduğu petrol zenginliklerine rağmen muadillerinden daha az doğal kaynak, daha fazla finans sektörüne dayalı bir ekonomiye sahip olmasının nedenleri, Güney Afrika'da sosyal-politik değişim, eski Sovyet ülkelerinin sessiz sedasız istikrarlı performanslar göstermeleri ilgi çekicidir.

Çalışma tanımladığımız anlamda politik istikrara sahip ülkelerde, ekonomik büyüme ve doğal kaynak gelirleri arasındaki ilişkinin daha önce incelenmemiş olması nedeniyle özgün ve karşılaştırma yapmaya, geliştirmeye müsait bir noktaya parmak basmıştır. Sonuç olarak, doğal kaynakların kullanımı ve gelişmeye yönelik ekonomi politikaları belirlenirken ülkelerin sahip oldukları içsel dinamikler ve koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Doğal kaynaklar tek başına bir lanet ya da lütuf olarak nitelendirilemezler. Verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalı ve harekete geçirilmelidir.

6. KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., (1995), "Reward structures and the allocation of talent", *European Economic Review*, Vol. 39, Sf:17–33
- Acemoglu, D., Johnson, S., ve Robinson, J. A., (2002), "An African Success Story: Botswana", *CEPR Discussion Paper No. 3219*.
- Acemoğlu, D., ve Robinson,. (2006), "Economic Backwardness in Political Perspective", *American Political Science Review*, Vol. 100 (1), Sf: 115-131.
- Acemoğlu, D., ve Robinson,. (2012), "Why Nations Fail?", *Crown Publishers, New York*.
- Ake, C., (1975), "A Definition of Political Stability", *Comparative Politics*, Vol. 7, No. 2, Sf: 271-283.
- Alesina, A., Perotti, R., (1994), "The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature", *The World Bank Economic Review*, Vol. 8, No. 3, Sf: 351–71.
- Alesina, A., Rodrik, D., (1994), "Distributive Politics and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, V. 109 (2), Sf: 465-490.
- Alexeev, M., Conrad, R., (2009), "The elusive curse of oil", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 91(3), Sf: 586-598.
- Arslan, Ü., (2007), *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Asteriou, D., Price, S., (2001), " Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 48(4), Sf: 383–399.
- Atkinson, G., & Hamilton, K., (2003), "Savings, growth and the resource curse hypothesis", *World Development*, Vol. 31, Sf: 1793–1807.
- Auty, R.M. (2001a). *Resource Abundance and Economic Development* (Oxford: Oxford University Press).
- Auty, R.M., (1990), "Resource-Based Industrialization: Sowing the Oil in Eight Developing Countries", *Oxford University Press, New York*.
- Baland, J. M., Francois, P., (2000), Rent seeking and resource booms. *Journal of Development Economics*, Vol. 61, Sf: 527–542.
- Baland, J.M., Platteau, J.P., (1995), *Halting Natural Resource Degradation, Is There a Role for Local Communities*, *University Press, Oxford*.

- Ball, R., Rauser, G., (1995), "Governance Structures and the Durability of Economic Reforms: Evidence from Inflation Stabilizations", *World Development*, Vol. 23(6), Sf: 897–912.
- Baltagi, B.H., (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*; Third Edition, West Sussex: England, John Wiley & Sons LTD.
- Barbier, E. B. (2003), "The Role of Natural Resources in Economic Development." *Australian Economic Papers*, Vol. 42(2), Sf: 253-272.
- Barbier, E.B., Burgess, J.C., Folke, C., (1995), "Paradise Lost? The Ecological Economics of Biodiversity", *Earth Scan Publications*, London
- Bardhan, P., (1997), "Corruption and development: A review of the issues" *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, 1320-1346.
- Barro, R. J., Sala-i-Martin, X., (1995), "Technological Diffusion, Convergence, and Growth," *NBER Working Paper*, No. 5151.
- Basdevant, O., (2008), "Are Diamonds Forever? Using the Permanent Income Hypothesis to Analyze Botswana's Reliance on Diamond Revenue." *IMF Working Paper*.
- Basedau, M., Lacher, W., (2006), "A Paradox of Plenty? Rent Distribution and Political Stability in Oil States", *GIGA Working Paper Series 21*, GIGA German Institute of Global and Area Studies.
- Başar, S., Temurlenk, S., (2007), "Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1.
- Baylis J., S. Smith, *The Globalization of World Politics* (3rd ed), Oxford; Oxford University Press, 2005, Sf: 454-455.
- Behbudi, D., Mamipour, S., Karami, A., (2010), "Natural Resource Abundance, Human Capital and Economic Growth in the Petroleum Exporting Countries", *Journal of Economic Development*, Vol. 35, No. 3, Sf: 81-102
- Berument, H., Heckelman J.C., (2005), "Fractionalization Effect and Government Financing", *International Journal of Applied Economics*, Vol. 2, Sf: 37–49.
- Bhattacharyya, S., Hodler, R., (2010), "Natural resource, democracy, corruption", *European Economic Review*, Vol. 54 (4), Sf:608-621.
- Bhattarai, M., Hammig, M., (2001), "Institutions and the environmental Kuznets curve for deforestation: a cross-country: Analysis for Latin America, Africa and Asia", *World Dev.*, Vol. 29, No. 6, Sf. 995–1010.
- Birdsall, N., Wheeler, D., (1993), "Trade policy and industrial pollution in Latin America: where are the pollution havens?", *Journal of Environment & Development* 2(1), 137-147.
- Bleaney, M., Halland, H., (2009), 'The resource curse and fiscal policy volatility', *CREDIT Research Paper* No. 9.
- Bodin, J., (1576), "Les Six Livres de la Republique" Sf:1583 - 1600

- Borghesi, S., (1999), "The Environmental Kuznets Curve: A Survey of the Literature", Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM) Working Paper, 85/99.
- Brambor, T., ve diğ., (2006), "Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analysis", *Political Analyses*, Vol. 10, Sf: 63-82.
- Bravo-Ortega, C., De Gregorio, J., (2005), "The relative richness of the poor? Natural resources, human capital and economic growth", World Bank working paper series, No. 3484.
- BRUNNSCHWEILER, C.N., (2007), "Cursing the Blessing?, Natural Resource Abundance, Institutions, and Economic Growth", *World Development*, Vol. 36, No. 3, Sf: 399–419.
- Brunnschweiler, C., Bulte, E., (2008), "The resource curse revisited and revised: a tale of paradoxes and red herrings", *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 55(3), Sf: 248-264.
- Bulte, E. H., Damania, R., Deacon, R.T., (2005), "Resource Intensity, Institutions and Development", *World Development* Vol. 33, No. 7, Sf: 1029–1044.
- Caselli, I., (2013), "Venezuela's economic woes: sabotage or mismanagement", *The Economist*, 12.01.2014 (de indirildi), <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-23970027>
- Chisholm, M., (1982), *Modern World Development: a Geographical Perspective*, Hutchinson, London.
- Cole, M. A., (2004), "Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: examining the linkages", *Ecological Economics* Vol. 48, Sf. 71 – 81.
- Collier, P., (2010), "Political Explanation of the Natural Resources", Vol. 77, No. 1, Sf:2.
- Collier, P., Hoeffler, A., (2009), "Testing the Neo-Con Agenda: Democracy and Resource Rents", *European Economic Review*, Vol. 53, Sf: 293-308.
- Coxhead, I., (2004), "International Trade and Natural Resource Curse in Southeast Asia: Does China's Growth Threaten Regional Development", Staff Paper Series 480, University of Wisconsin, Agricultural and Applied Economics.
- Dasgupta, S., Laplante, B., Wang, Hua., Wheeler, D., (2002), "Confronting the Environmental Kuznets Curve", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No. 1., Sf. 147-168.
- David, P., Wright, G., (1997), "Increasing returns and the genesis of American resource abundance", *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6, Sf: 203–245.
- Davis, G., (1995) "Learning to Love the Dutch Disease: Evidence from the Mineral Economies", *World Development*, Vol. 23 (10), Sf: 1765–79.
- Davis, J., (2001)., "Stabilization and savings funds for non-renewable resources: experience and fiscal policy implications", (Washington D.C.: International Monetary Fund).

- Davis, J., (2003), "Fiscal policy formulation and implementation in oil-producing countries" (Washington D.C.: International Monetary Fund).
- De Melo, J., Grether, J.M., (2003), "Globalization and Dirty Industries: Do Pollution Havens Matter?", CEPR Discussion Papers 3932, C.E.P.R. Discussion Papers.
- De Soysa, I., Neumayer, E., (2004), "False Prophet or Genuine Savior? Assessing the Effects of Economic Openness on Sustainable Development, 1980-1999", International Trade 0409001, EconWPA, revised 13 Oct 2004.
- Dunning, T., (2005), "Resource Dependence, Economic Performance and Political Stability", *Journal of Conflict Resolution*, Vol.49 (4), 451-482.
- Easterly, W., (2001), "The Lost Decades: Developing Countries' Stagnation in Spite of Policy Reform 1980-1998", World Bank.
- Eaton, J., Kortum, S. S., (1995), "Trade in Ideas: Patenting and Productivity in the OECD", NBER Working Papers, No. 5049.
- Edwards, S., (1994), "The Political Economy of Inflation and Stabilization in Developing Countries", *Economic Development and Cultural Change*, Vol.42, 235-66.
- Eifert, B., Gelb, A., and Tallroth, N., (2002), "The Political Economy of Fiscal Policy and Economic Management in Oil Exporting Countries." Washington, D.C.
- Eskeland, Gunnar S. & Harrison, Ann E., 1997. "Moving to greener pastures : multinationals and the pollution-haven hypothesis," Policy Research Working Paper Series 1744, The World Bank.
- Everett, T., Ishawaran, M., Ansaloni, G.P., Rubin, A., (2010), "Economic Growth and the Environment", MPRA Paper 23585, University of Library of Munich, Germany.
- Fan, R., Park, Y., Fang, S., (2012), "Resource Abundance and Economic Growth in China", *China Economic Review*, Vol. 23, Sf: 704 -719.
- Feenstra, R., Madani, D., Yang, H.T., Liang, C.Y., "Testing Endogenous Growth in South Korea and Taiwan," (1997), National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA) Working Paper No. 6028.
- Feng, Y., (2001), "Political Freedom, Political Instability and Policy Uncertainty: A Study of Political Institutions and Private Investment in Developing Countries", *International Studies Quarterly*, Vol. 45, Sf: 271-294.
- Fosu, A.K., (2001), "Political instability and economic growth in developing economies: some specification empirics", Vol. 70 (2), Sf: 289-294.
- Frankel, J.A., Romer, D., (1999), "Does trade cause growth?", *American Economic Review*, Vol. 89, Sf: 379-399.
- Gelb, A., (1998), *Oil windfalls: Blessing or curse?*, Oxford University Press, for the World Bank, New York, pp. 357.

- Gelb, A., Knight, J. B., Sabot, R. H., (1991), "Public sector employment, rent seeking and economic growth", *Economic Journal* Vol. 101, Sf: 1186–1189.
- Gray, C. W., Kaufman, D., (1998) "Corruption and Development", World Bank, Sf: 1-4.
- Gujarati, D., (2009), *Essential of Econometrics*, London: England, McGraw Hill Education – Europe.
- Gylfason, T., (2001), "Natural Resources, Education and Economic Development", *European Economic Review*, Vol. 45, Sf: 847-859.
- Gylfason, T., Herbertsson, T.T., Zoega, G., (1999), "A mixed blessing: Natural resources and economic growth.", *Macroeconomic Dynamics*, Vol. 3, Sf: 204-225.
- Habib, M., Zurawicki, L., (2002) "Corruption and Foreign Direct Investment", *Journal of International Business Studies*, Vol. 33 (2nd Quarter), Sf: 291-307.
- Hall, R. E. ve Jones, Charles I., (1999), "Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, No. 1, Sf: 83-116.
- Hall, R., Jones, C., (1999), "Why do some countries produce so much more output than others", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, Sf: 83–116.
- Hardoon, D., Heinrich, F., (2013), *Global Corruption Barometer Report 2013*, Transparency International.
- Herringshaw, V., (2004), "Natural Resources-Curse or Blessing?", *New Economy*, Vol. 11, S:174-177.
- Hodges, T., (2004), "Angola: Anatomy of the oil state", Second Edition Oxford: James Curry.
- Hoffmann, R., Lee, C., Ramasamy, B., Yeung, M., (2005), "FDI and pollution: a Granger causality test using panel data", *Journal of International Development*, Vol. 17.
- Hurmacı, C., Çoban, A., Keleş, R., (2004), *Çevre Politikası*, İmge Yayınevi.
- Islam, N., (1995), "Growth and Empirics: A Panel data approach", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, No. 4, Sf: 1127-1170.
- Jensen, N., Wantchekon, L., (2004), "Resource Wealth and Political Regimes in Africa", *Comparative Political Studies*, Vol. 37 (7), Sf : 816-841.
- Johnstone, N., Wood, L., Hearne, R. R., (1999), "The Regulation of Private Sector Participation in Urban Water Supply and Sanitation: Realising Social and Environmental Objectives in Developing Countries," Discussion Papers 24142, International Institute for Environment and Development, Environmental Economics Programme.
- Karl, T. L. (1997), *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.

- Keay, I., (2007), “The engine or the caboose? Resource industries and twentieth-century Canadian economic performance”, *Journal of Economic History*, Vol. 67(1), Sf: 1–32.
- Kolstad, C.D., Xing, J., (1998), “Do lax environmental regulations attract foreign investment?”, Department of Economics, UCSB, Departmental Working Papers, Paper Sf: 28-98.
- Kök, R., Şimşek, N. <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/panel2.pdf>, Erişilen tarih: 17.02.2014.
- Kronenberg, T.,(2004), “The curse of natural resources in the transition economies”, *Economics of Transition*, Vol. 12 (3), Sf: 399–426.
- Larsen, E.R., (2005), “Are rich countries immune to the resource curse? Evidence from Norway’s management of its oil riches”, *Resources Policy*, Vol. 30, Sf: 75–86.
- Le Billon, P., (2001), “Fueling War: Natural Resources and Armed Conflicts”, Oxford University Press.
- Lederman, D., Maloney, W., (2003), “Trade Structure and Growth.” Policy Research Paper 3025. Washington, DC: World Bank.
- Leite, C., Weidmann, J., (2002), “Does mother Nature corrupt? Natural resources, corruption and economic growth”, Washington, DC: International Monetary Fund.
- Letchumanan R., Kodama, F., (2000), “Reconciling the conflict between the “pollution-haven” hypothesis and an emerging trajectory of international technology transfer”, *Research Policy*, Vol 29, Sf: 59-79.
- Low, P., Yeates, A., (1992), “Do 'dirty' industries migrate”, World Bank discussion paper, No. 159, Sf. 89-104.
- Magnani, E., (2000). “The Environmental Kuznets Curve, Environmental Protection Policy, Environmental Policy and Income Distribution”, *Ecological Economics*, Vol. 32, No.3, Sf. 431–43
- Mani, M., Wheeler, D., (1997), “In search of pollution havens?: dirty industry migration in the world economy”, World Bank Working paper No. 16, April.
- Manzano, O., Rigobon, R., (2001), “Resource curse or debt overhang?” NBER working paper, no. 8390.
- Marshall, Jagers, (2002), Polity IV Index Database, 10.01.2014 (de indirildi), <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>
- Marten, P., (2012), Warning: After boom it will be Dutch and go, 30.12.2013 (de indirildi), <http://www.smh.com.au/business/warning-after-boom-itll-be-dutch-and-go-20120829-2510q.html>
- Mauro, P., (1995), “Corruption and Growth.” *Quarterly Journal of Economics*, V. 110 (3), 681–712.

- McFerson, H.M., (2010), "Extractive Industries and African Democracy: Can the "Resource Curse" be Exorcised?", *International Studies Perspective*, Vol. 11 (4), 342.
- Millenium Ecosystem Assessment, (2003), *Ecosystem and Human Well-Being Report*, Sf. 74.
- Mimiko, O., (2012), "Globalization: The Politics of Global Economic Relations and International Business", Durham, N.C.: Carolina Academic.
- Monday Ameh, (2007), "Nigeria fighting corruption - The Yar'Adua Example" *Vanguard*.
- Monni, S., Constantini, V., (2008), "Environment, Human Development and Economic Growth", *Ecological Economies*, Vol. 64, Sf: 867 – 880.
- Morrison, K.M., (2009), "Oil, Nontax Revenue, and the Redistributive Foundations of Regime", *International Organization*, Volume 63 (1), Sf: 107 – 138.
- Moss, T., Young, L., (2009), *Saving Ghana from its oil: The case For direct cash distribution*, Center for Global Development, Working Paper 186.
- Muñoz, P., Strohmaier, R., Jordi, R., (2011), "On the North-South trade in the Americas and its ecological asymmetries", *Ecological economics : the transdisciplinary journal of the International Society for Ecological Economics*, Vol. 70, Sf: 1971-1990.
- Murshed, M.S., (1999), *A macroeconomic model of a developing country endowed with a natural resource*. Working Paper No. 165, UNU/WIDER, Helsinki.
- OECD, (2011), "Towards Green Growth", Sf. 36
- Papayrakis, E., Gerlagh, R., (2004), "The resource curse hypothesis and its transmission channels", *Journal of Comparative Economics*, Vol. 32(1), Sf: 181-193.
- Papayrakis, E., Gerlagh, R., (2007), "Resource abundance and economic growth in the USA", *European Economic Review*, Vol. 51, Sf: 1011–1039.
- Parente, S. L., Prescott, E. C., (1994), " Barriers to Technology Adoption and Development", *Journal of Political Economy*, Vol. 102, No. 2, Sf: 258-321.
- Raymond, F. M. (1997). "Explaining the Resource Curse: With Specific Reference to Mineral- Exporting Countries", *Resources Policy* Vol. 23, No. 4. Sf: 191-199.
- Reneissance Capital, (2013), "Corruption Report", Moscow.
- Reyna, O.T., "Panel Data Analysis Fixed & Random Effects (Using Stata 10.x)", <http://dss.princeton.edu/tarining/>, Princeton University.
- Richard, J.A.P., (2009), "On the measurement of political instability and its impact on economic growth", Vol. 25 (1), Sf: 15-29.
- Ross, M.L, (1999), "Political Economy of the Resource Curse", *World Politics*, Vol. 51, No. 2, Sf:297 -322.

- Ross, M.L., (2003), "The Natural Resource: How Wealth Can Make You Poor", World Bank: Washington D.C.
- Ross, M.L., (2009), "Oil and democracy revisited", Yayınlanmamış Çalışma, UCLA Department of Political Science, Los Angeles CA.
- Sachs, J., Warner, A., (1995), "Natural Resource Abundance and Economic Growth", NBER Working Paper No. 5398.
- Sachs, J., Warner, A., 2001, "Natural resources and economic development: the curse of natural resources", *European Economic Review*, Vol. 45, Sf: 827–838.
- Sachs, J.D., Warner, A.M., (1997), "Fundamental sources of long-run growth. *American Economic Review*", Vol. 87, Sf: 184–188.
- Sachs, J.D., Warner, A.M., (1999), "The big push, natural resource booms and growth", *Journal of Development Economics*, Vol. 59, Sf: 43–76.
- Sala-i-Martin, X., Subramanian, A. (2003). 'Addressing the natural resource curse: an illustration from Nigeria', NBER Working Paper No. 9804.
- Sierman C.L.J., (1998), "Politics, Institutions and the Economic Performance of Nations", Edward Elgar Publishing, Inc.
- Smith, B., (2004), "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999", *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 2, Sf. 232-246
- Stevens, P., (2003), 'Resource impact: Curse or blessing? — A literature survey', *Journal of Energy Literature*, Vol. IX(1), Sf: 3–42.
- Stiglitz, J., (2004), "We can now cure Dutch disease For some nations, natural resources are a curse - but it needn't be so", *The Guardian*, Wednesday August 18, 2004, <http://www.guardian.co.uk/business/2004/aug/18/comment.oilandpetrol>, (10 Haziran 2008)
- Stijns, J.P.C., (2005), "Natural resource abundance and economic growth revisited", *Resources Policy*, Vol. 30, Sf: 107–130
- Suri V., Duane C., (1998), "Economic Growth, Trade, and Energy: Implications for the Environmental Kuznets Curve", *Ecological Economics*, Vol. 25, Sf. 195–208
- The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium" (World Bank, 2011).
- The Economist, (2007), Boom and Gloom, 16.02.2014 (de indirildi), <http://www.economist.com/node/8819945>
- The World Bank, (2006) "Where is the Wealth of Nations? Measuring capital for the 21th century," Washington, DC: The World Bank.
- Tobey, J., (1990), The effects of domestic environmental policies on patterns of the World trade: an empirical test, *Kyklos* 43 (2), Sf: 191-209

- Torvik, R., (2002). "Natural resources, rent seeking and welfare", *Journal of Development Economics*, Vol. 67, Sf: 455–470.
- Treisman, D., (2000), "The causes of corruption: a cross-national study", *Journal of Public Economics*, Vol. 76(3), 399–457.
- Tsui, K., (2011), "More oil less democracy: Evidence from worldwide crude oil discoveries", *The Economic Journal*, Vol. 121, Sf: 89-115.
- Ulfeder, J., (2007), "Natural Resource Wealth and the Survival of Autocracy", *Comparative Political Studies*, Vol. 40 (8), 995-1018.
- UNESCO, UNESCO Institute for Statistics Database, 18.01.2014 (de indirildi), <http://www.uis.unesco.org/DataCentre/Pages/Transition2.aspx>
- United Nations, United Nations Statistic Division National Accounts Database, 15.01.2014 (de indirildi), https://unstats.un.org/unsd/economic_main.htm
- Van Beers, C., Van Den Bergh, J.C.J.M., (1997), An empirical multicountry analysis of the impact of environmental regulations on foreign trade flows, *Kyklos* 50 (1), Sf:29-46.
- Vicente, Pedro., (2009), "Does oil corrupt? Evidence from a natural experiment in West Africa." *Journal of Development Economics*.
- Watkins, M., (1963), "A staple theory of economic growth", *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 29, Sf:141-158.
- Wheeler, D., (1984), "Sources of stagnation in sub-Saharan Africa", *World Development*, Vol. 12(1), Sf: 1–23.
- William, A. B., Scott, T. (2004) "Economic Growth and the Environment: A Review of Theory and Empirics," NBER Working Papers 10854, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Woodside, C., (2007), "Seeing Through Crude Oil: The Resource Curse, Transparency, and Revenue Governance in Nigeria", Yüksek Lisans Tezi, Dalhousie University Halifax, Nova Scotia.
- World Bank, 2000. *World Development Indicators 2000*. World Bank, Washington, DC,
- World Bank, WDI Database, 14.01.2014 (de indirildi), <http://data.worldbank.org/products/wdi>
- WorldBank, (2002), *Treasure or Trouble? Mining in Developing Countries*, Washington DC.
- World Trade Organization, International Trade Statistics Database, 14.01.2014 (de indirildi), <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramHome.aspx>
- Yürük, M.S., (2008), "Kaynakların Laneti Olgusu: Rusya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Zadeh, C.E., (2003), "Dutch Disease: Too much wealth managed unwisely", Vol. 40(1).

7. EKLER

EK A. TABLOLAR

TABLO A.1 Örneklem Ülke Listeleri

1996 – 2011 **2003 – 2011** **1996 – 2011 Dünya**
Politik İstikrar **Politik İstikrar**

Amman	Amman	ABD
Angola	Angola	Almanya
Azerbaycan	Azerbaycan	Amman
BAE	BAE	Angola
Bahreyn	Bahreyn	Arjantin
Belarus	Belarus	Arnavutluk
Benin	Benin	Australia
Botswana	Botswana	Avusturya
Brunei Sultanlığı	Brezilya	Azerbaycan
Butan	Brunei Sultanlığı	BAE
Çad	Butan	Bahreyn
Çin	Central African Republic	Bangladeş
Etiyopya	Çad	Belarus
Fas	Çin	Belçika
Gabon	Etiyopya	Benin
Gine	Fas	Birleşik Krallık
Güney Afrika	Gabon	Bolivya
Kazakistan	Gambia	Bosna Hersek
Kuveyt	Gine	Botswana
Küba	Güney Afrika	Brezilya
Libya	Kamerun	Brunei Sultanlığı
Malezya	Kazakistan	Bulgaristan
Mısır	Kongo	Burkina Faso
Moğolistan	Kuveyt	Burundi
Mozambik	Küba	Butan
Namibia	Libya	Çad
Ruanda	Malezya	Çek Cumhuriyeti
Rusya	Mısır	Çin
Suriye	Moğolistan	Danimarka
Suudi Arabistan	Mozambik	Ekvator
Şili	Namibia	Ekvatorial Gine

Tacikistan	Nijer	El Salvador
Tanzanya	Nijerya	Etiyopya
Tunus	Ruanda	Fas
Uganda	Rusya	Fildişi Sahili
Ürdün	Senegal	Filipinler
Vietnam	Suriye	Finland
Yemen	Suudi Arabistan	Fransa
Zambia	Şili	G. Kore
Zimbabwe	Tacikistan	Gabon
	Tanzanya	Gambia
	Tunus	Gine
	Türkiye	Güney Afrika
	Uganda	Gürcistan
	Ürdün	Hindistan
	Venezuela, RB	Hollanda
	Vietnam	Honduras
	Yemen	İran
	Zambia	İspanya
	Zimbabwe	İsrail
		İsviçre
		İtalya
		Japonya
		Kamerun
		Kanada
		Kazakistan
		Kenya
		Kıbrıs
		Kırgızistan
		Kolombiya
		Kongo
		Kosta Rika
		Kuveyt
		Küba
		Lao PDR
		Lesoto
		Letonya
		Liberya
		Libya
		Litvanya
		Lübnan
		Macaristan
		Madagaskar
		Makedonya
		Mauritania
		Ukrayna
		Uruguay
		Ürdün
		Venezuela, RB

Senegal
Malezya
Mali
Tunus
Mauritius
Meksika
Mısır
Moğolistan
Moldova
Namibia
Mozambik
Nepal
Nijerya
Portekiz
Romanya
Rusya
Swaziland
Norveç
Özbekistan
Nijer
Panama
Paraguay
Türkiye
Vietnam
Ruanda
Saudi Arabistan
Orta Afrika Cum.
Slovenya
Sweden
Suriye
Polonya
Şili
Malawi
Tanzanya
Tacikistan
Slovakya
Tayland
Peru
Trinidad and Tobago
Uganda
Y. Zelanda
Yemen
Yunanistan
Zambia
Zimbabwe

Tablo A.2 Tanımlayıcı İstatistikler (1996 – 2011 Dünya)

Değişken	Gözlem	Ort.	Std. Sapma	Min	Max
KBGSYH Artış Hızı	1984	2.833351	5.727471	-33.98336	91.67289
Kaynak Gelirleri	1984	11.12526	18.00939	9.60e-07	218.8864
Ticaret Açık.	1984	81.78585	39.01738	14.93285	562.0604
Yükseköğr. Katılım.	1984	29.99318	25.15313	.2352	117.891
Sermaye Oluşumu	1984	22.74573	9.188946	1.525176	152.7291
Rejim Tipi	1984	.7071573	.9234051	0	2
Yolsuzluk Kont.	1984	49.13167	28.58075	.4878049	100
C&P Haklar	1984	3.489919	1.75846	1	7
Eğitim Harc.	1984	4.198526	1.734175	.85	13.97328
FDI.	1983	4.230867	7.524584	-82.8921	145.202
Baş. Gelir Düzeyi	1984	9390.385	13774.92	80.11819	99248.7
Yaşam Bek.	1984	67.23385	10.98981	35.13907	85.16341
Nüfus	1984	4.468923	1.53e+08	9264	1.34e+09

Tablo A.3 Tanımlayıcı İstatistikler (1996 – 2011 Politik İstikrar)

Değişken	Gözlem	Ort.	Std. Sapma	Min	Max
KBGSYH Artış Hızı	640	3.008939	4.927176	-17.95155	33.03049
Kaynak Gelirleri	640	19.54225	21.96927	.1807447	218.8864
Ticaret Açık.	640	84.38519	36.37867	24.72939	220.4074
Yükseköğr. Katılım.	640	19.49364	19.58328	.424	117.8914
Sermaye Oluşumu	640	24.11085	12.02569	3.546055	152.7291
Rejim Tipi	640	.2	.5103008	0	2
Yolsuzluk Kont.	640	41.99091	24.86872	2.392344	92.19512
C&P Haklar	640	4.721875	1.433172	1	7
Eğitim Harc.	640	3.862362	1.620693	1.14187	13.97328
FDI	639	4.269831	5.86158	-8.589433	46.4937
Baş. Gelir Düzeyi	640	5371.653	8704.351	109.9541	54540.43
Yaşam Bek.	640	63.93879	10.56541	35.13907	79.30651
Nüfus	640	5.232398	2.00e+08	9264	1.34e+09

Tablo A.4. Tanımlayıcı İstatistikler (2003 – 2011 Politik İstikrar)

Değişken	Gözlem	Ort.	Std. Sapma	Min	Max
KBGSYH Artış Hızı	450	3.315507	5.425693	-17.95155	33.03049
Kaynak Gelirleri	450	20.84347	20.49377	.29459	78.5931
Ticaret Açık.	450	82.74673	34.96681	22.1183	210.3738
Yükseköğr. Katılım.	447	21.76892	21.79632	.90611	117.8914
Sermaye Oluşumu	450	23.33648	11.31522	1.525176	152.7291
Rejim Tipi	450	.2	.5297392	0	2
Yolsuzluk Kont.	450	38.51338	24.4299	2.392344	91.21951
C&P Haklar	450	4.466667	1.382358	1	7
Eğitim Harc.	450	3.933333	1.8159	2.85	13.97328
FDI	450	4.646804	5.483176	-4.618017	45.14986
Baş. Gelir Düzeyi	450	5988.397	9281.01	117.435,2	54540.43
Yaşam Bek.	450	63.99174	10.27027	42.87385	79.30651
Nüfus	450	5.32293	1.85e+08	9590	1.34e+09

Tablo A.5 Birim Kök Testleri Sonuç Tablosu

Değişken Adı	Örneklem 1	Örneklem 2	Örneklem 3
KBGSYH Büyüme Oranı	-13,37***	-5,49***	-21,24***
Doğal Kaynak Gelirlerinin GSYH' ya Oranı	-13,52***	-7,7***	-20,8***
Başlangıç Düzeyi KBGSYH	-15,35***	-11,14***	-8,14***
Ticaret Açıklığı	-13,25***	-6,87***	-14,24***
Yükseköğrenime Katılım	-5,74***	-6,17***	-1,75**
Nüfus	-20,56**	-20,08***	-8,43***
Sermaye Birikimi	-15,68***	-8,67***	-5,98***
Eğitim Harcamaları	-25,18***	-20,36***	-38,48***
FDI	-12,46***	-5,78***	-13,79***
Yolsuzluk Kontrolü	-7,75***	-5,62***	-15,9***
Siv. Özg & Pol Haklar	-6,57***	-1,44**	-1,85**
MEA	Dummy	Dummy	Dummy
G20	Dummy	Dummy	Dummy
Rejim Tipi	Dummy	Dummy	Dummy
Panel Sayısı	124	40	50

Not1: Levin-Lin Chu birim kök testi sonuçları belirtilmiştir

Not2: Değerler t değerlerini yansıtmaktadır. Sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyleri *** ve ** ile gösterilmektedir.

Tablo A.6 Korelasyon Matrisi Tablosu / 1996 – 2011 Anakütle Örneklemi

	nrrent	trade	sch	gcform	regime	cocor	g20	cpyright	eduexp	lnle
nrrent	1.0000									
trade	0.1849	1.0000								
sch	-0.2236	0.0289	1.0000							
gcform	-0.0432	-0.0396	0.0215	1.0000						
regime	-0.3380	0.0398	0.4953	-0.0018	1.0000					
cocor	-0.3461	0.0437	0.5415	-0.0430	0.5533	1.0000				
g20	-0.1115	-0.2927	0.2966	-0.1124	0.2562	0.2797	1.0000			
cpyright	0.4558	-0.0081	-0.5563	-0.0308	-0.5799	-0.6635	-0.2284	1.0000		
eduexp	-0.1092	0.0924	0.3208	-0.0593	0.1543	0.3785	0.1194	-0.1951	1.0000	
lnle	-0.1628	-0.0077	0.6825	-0.0016	0.3637	0.5465	0.2714	-0.3883	0.2655	1.0000
lnigdp	-0.0250	0.1318	0.7294	-0.0531	0.4902	0.7383	0.3516	-0.5487	0.3344	0.7075
lnpop	-0.1487	-0.3884	0.1062	0.0242	0.1408	0.0217	0.4275	-0.0463	-0.0607	0.0904
nfdi	-0.0409	0.2302	0.0932	0.0414	0.0169	0.0601	-0.0817	-0.1033	0.0548	0.1126
		lnigdp	lnpop	nfdi						
lnigdp	1.0000									
lnpop	-0.0056	1.0000								
nfdi	0.0876	-0.1299	1.0000							

Tablo A.7 Korelasyon Matrisi Tablosu / 1996 – 2011 Politik İstikrar Örneklemi

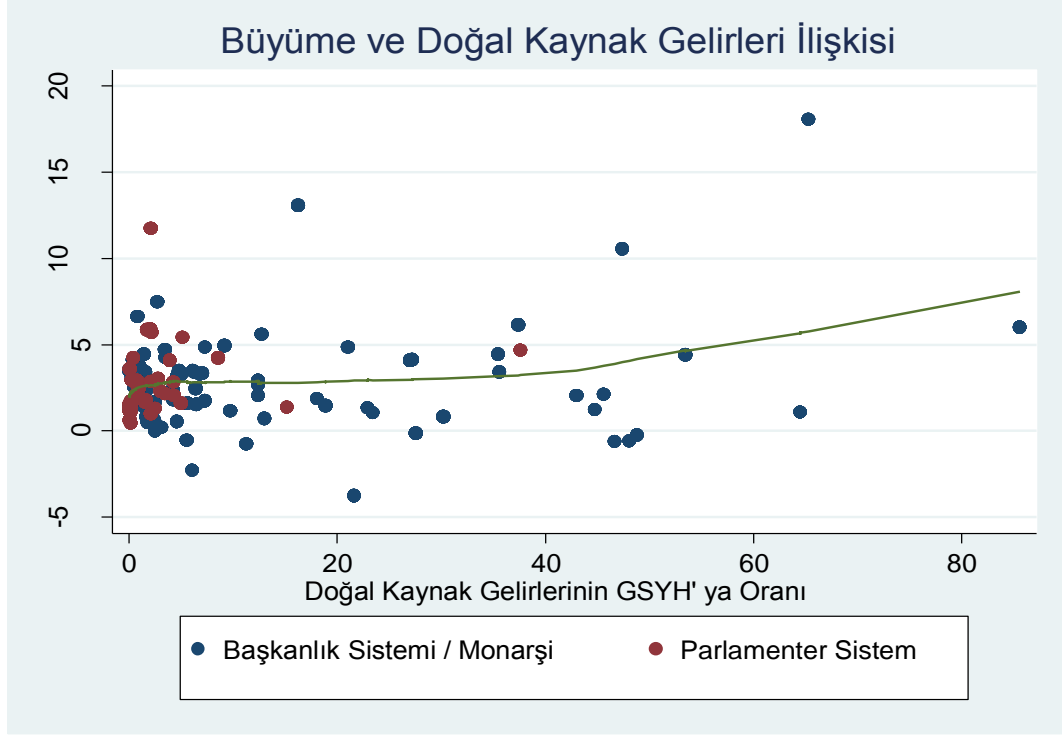
	nrrent	tradeo-n	schenr	gcform-n	regime	cocorr-n	g20	mea	pcyright	eduexp
nrrent	1.0000									
tradeopen	0.2612	1.0000								
schenr	0.0810	0.1290	1.0000							
gcformation	-0.0629	-0.1323	0.1742	1.0000						
regime	-0.2175	-0.1713	-0.1497	-0.0064	1.0000					
cocorruption	-0.1837	0.1401	0.0782	-0.0436	0.1155	1.0000				
g20	0.0867	-0.1820	0.2303	-0.1569	0.0745	-0.0795	1.0000			
mea	0.0655	-0.1841	-0.3996	-0.1559	0.0822	-0.0092	-0.1890	1.0000		
pcyright	0.2444	0.0313	0.1338	-0.1832	-0.1485	-0.3035	0.2251	0.0222	1.0000	
eduexp	0.0074	0.0080	0.5892	0.0024	-0.0298	0.2752	0.0544	-0.0717	0.1482	1.0000
fdinvest	-0.0687	0.1641	0.1484	-0.0091	0.0461	0.0267	0.0068	-0.1530	-0.0999	-0.0629
lnle	0.1172	0.2734	0.5649	0.0326	-0.1393	0.4070	0.1942	-0.3858	0.2746	0.3266
lnpop	-0.2062	-0.1425	0.0182	0.1283	0.3041	-0.1381	0.1018	-0.0983	0.0773	-0.1339
lnigdp	0.3760	0.3297	0.4420	-0.0396	-0.1386	0.5434	0.1544	-0.0224	0.0219	0.3653
		fdinvest	lnle	lnpop	lnigdp					
fdinvest	1.0000									
lnle	0.1476	1.0000								
lnpop	0.0656	0.0113	1.0000							
lnigdp	0.0387	0.6352	-0.2202	1.0000						

Tablo A.8 Korelasyon Matrisi Tablosu / 2003 – 2011 Politik İstikrar Örneklemi

	NRRent~P	TradeO~s	SchEnr~s	Popula~n	GrossC~P	Regime~e	Contof~r	G20	MEA	CivPoLib
NRRenttoGDP	1.0000									
TradeOpenn~s	0.3266	1.0000								
SchEnrRate~s	0.0971	0.0803	1.0000							
Population	-0.1369	-0.1570	-0.0339	1.0000						
GrossCapit~P	-0.0556	-0.0182	0.1902	-0.0324	1.0000					
RegimeType	-0.2538	-0.1559	-0.0368	0.2647	-0.0284	1.0000				
ContofCor	-0.1923	0.1656	0.1254	-0.0124	-0.0130	0.1738	1.0000			
G20	-0.0230	-0.2671	0.2224	0.4802	-0.1494	0.2534	0.0766	1.0000		
MEA	0.0580	-0.0506	-0.5167	-0.2080	-0.1724	-0.0422	-0.0927	-0.3249	1.0000	
CivPoLib	0.2984	0.1220	0.1544	0.1217	-0.0754	-0.1601	-0.3448	0.0165	0.1152	1.0000
EduExpGDP	-0.1535	0.0206	0.5297	-0.1559	0.0614	0.0213	0.4127	0.1567	-0.2241	-0.0244
FDI	0.0311	0.2843	0.1273	-0.0435	0.1197	-0.0980	-0.0566	-0.0516	-0.1294	0.0489
lnigdp	0.4494	0.3251	0.5005	-0.0159	-0.0005	-0.0208	0.5217	0.2525	-0.2165	0.0401
lnle	0.1497	0.2415	0.6102	0.1379	0.0895	-0.0517	0.4291	0.2680	-0.4807	0.1979
lnpop	-0.2716	-0.2334	0.0338	0.4966	0.0147	0.2921	-0.1236	0.2204	-0.1439	-0.0291
		EduExp~P	FDI	lnigdp	lnle	lnpop				
EduExpGDP		1.0000								
FDI		0.0357	1.0000							
lnigdp		0.3554	0.0062	1.0000						
lnle		0.4034	0.1342	0.6514	1.0000					
lnpop		-0.0811	-0.0492	-0.1631	0.0273	1.0000				

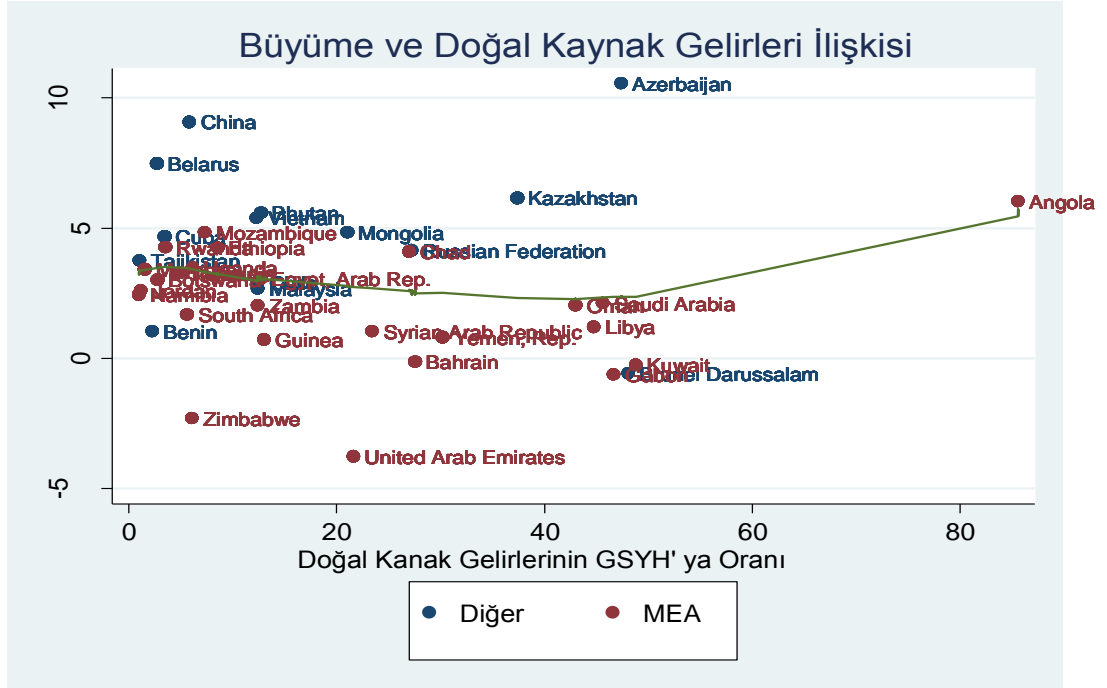
EK B. ŞEKİLLER

Şekil B.1 Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem

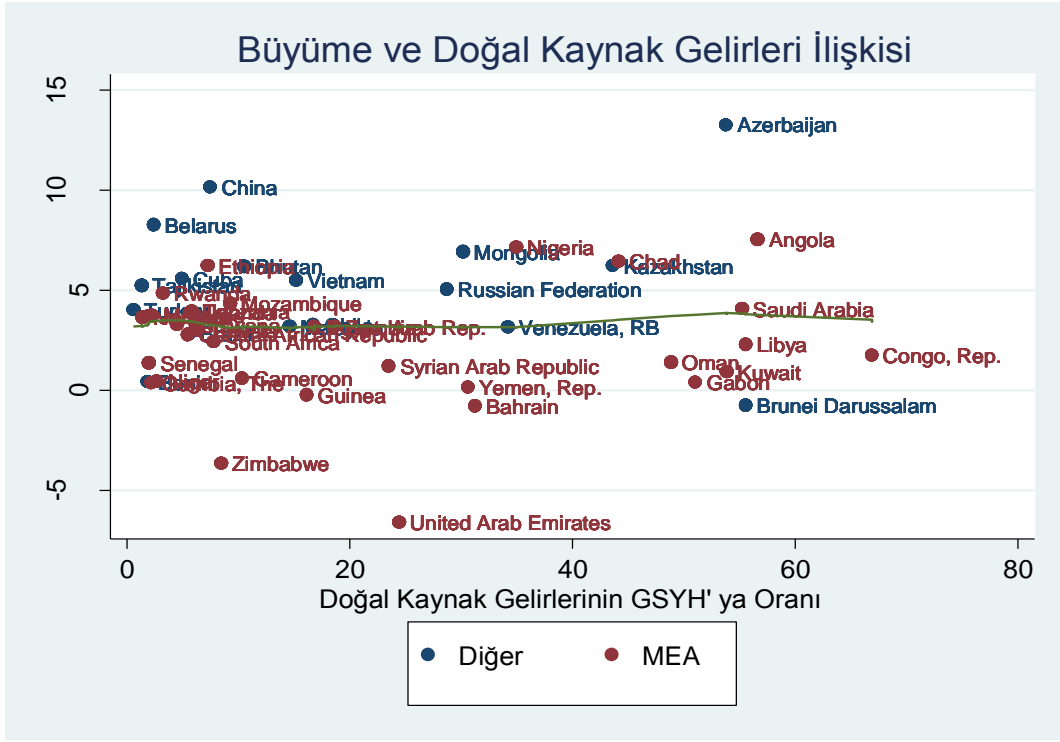
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir.

Şekil B.2 Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem

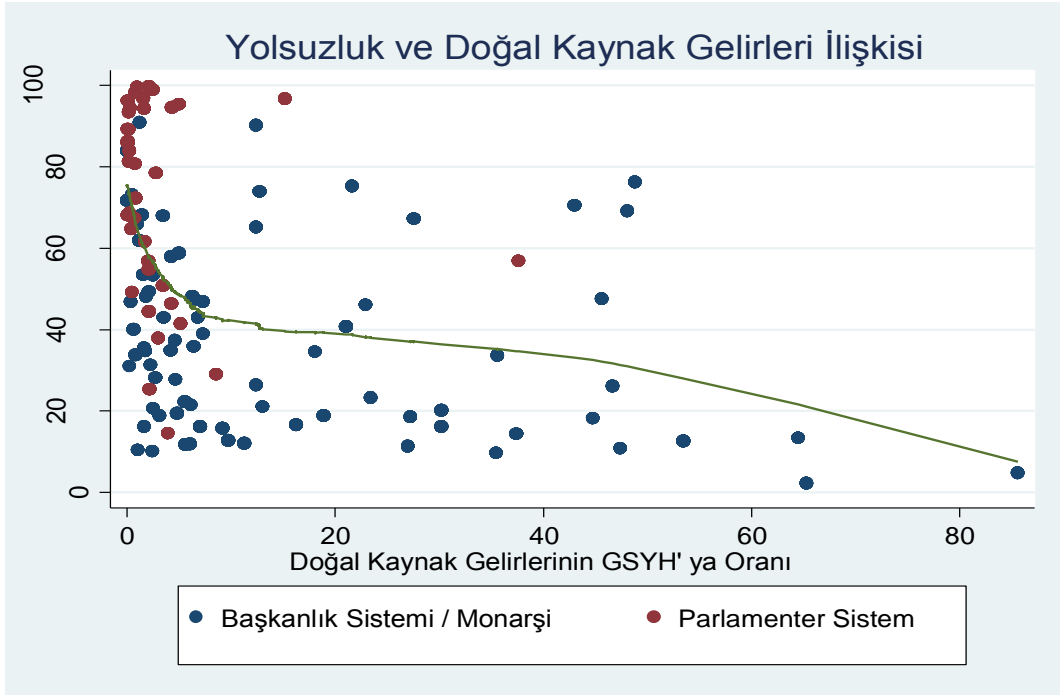
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.3 Büyüme ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem

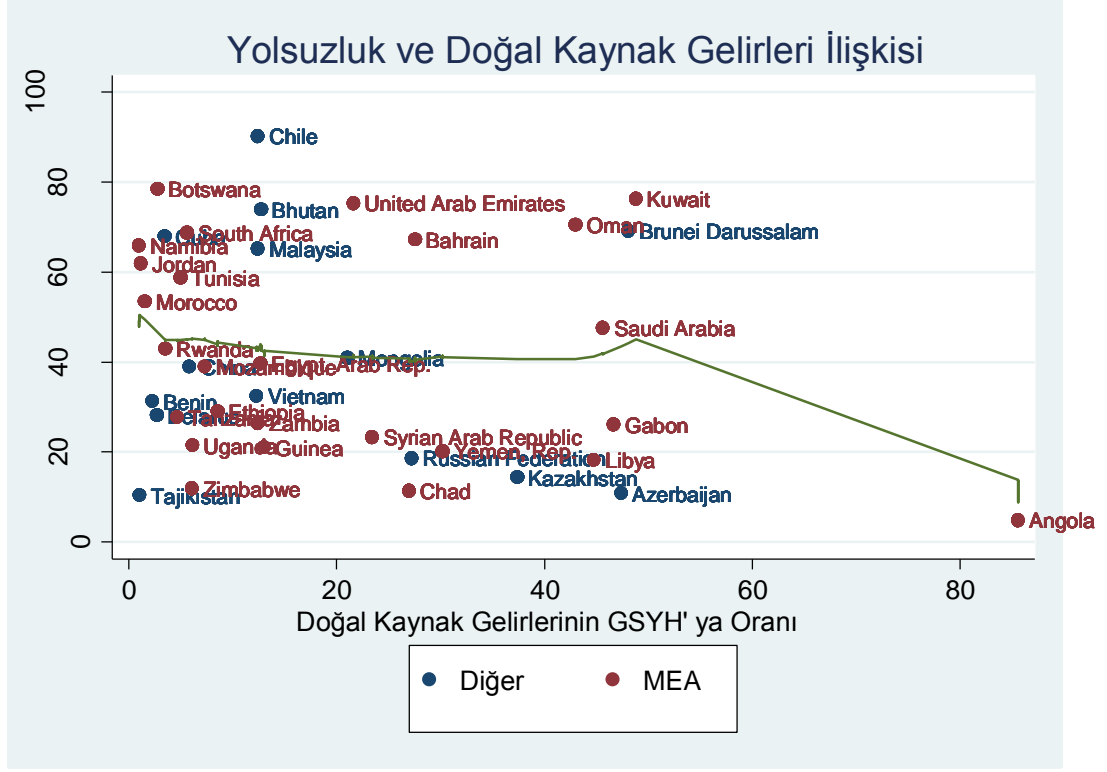
Not: 2003 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.4 Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem

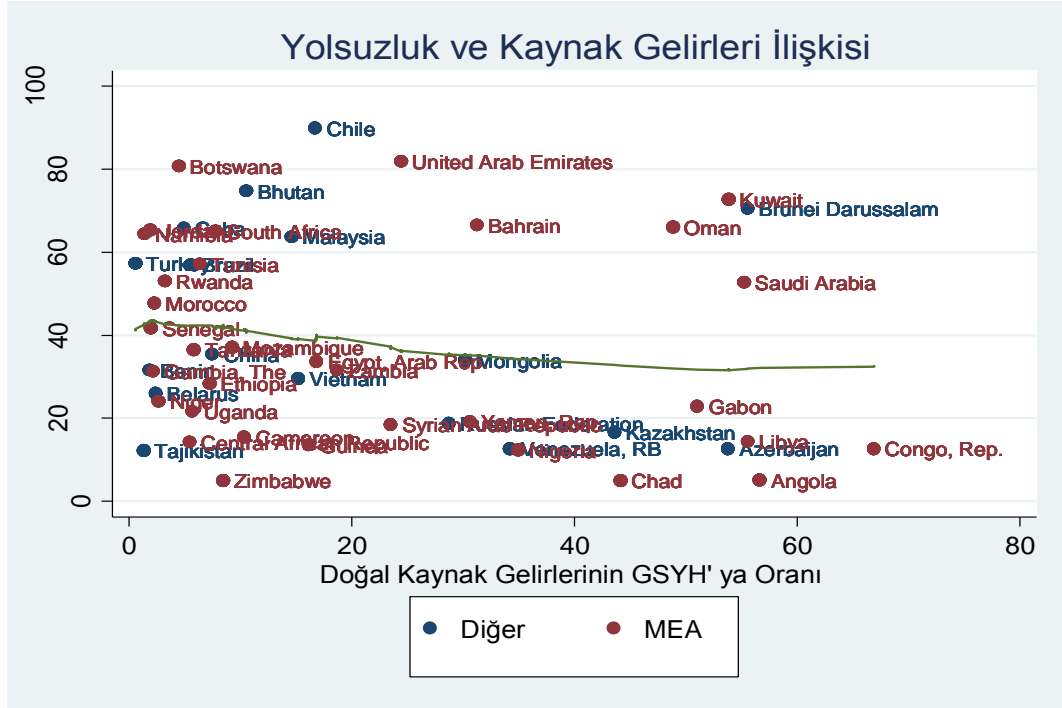
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.5 Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem

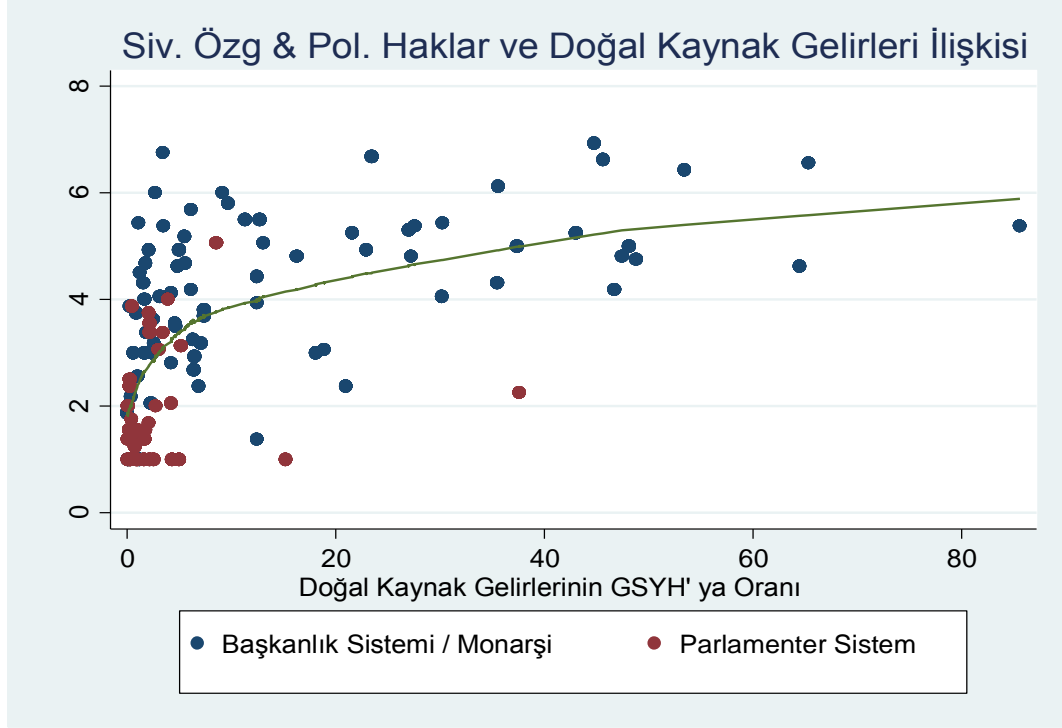
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.6 Yolsuzluk ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem

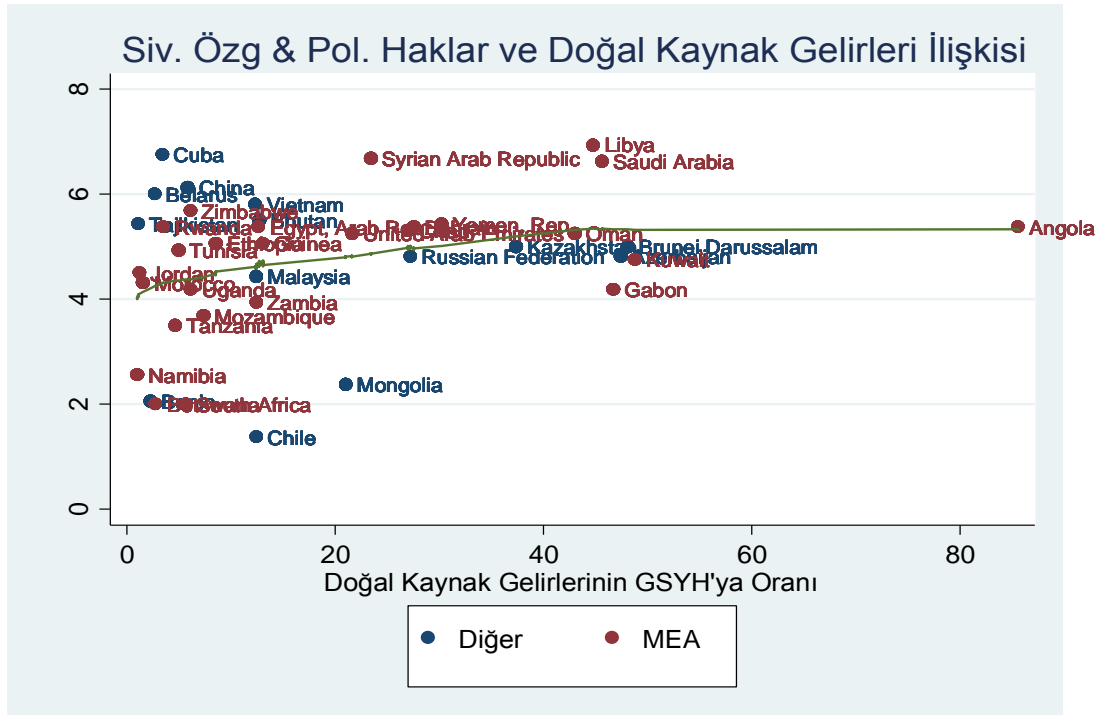
Not: 2003 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.7 Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem

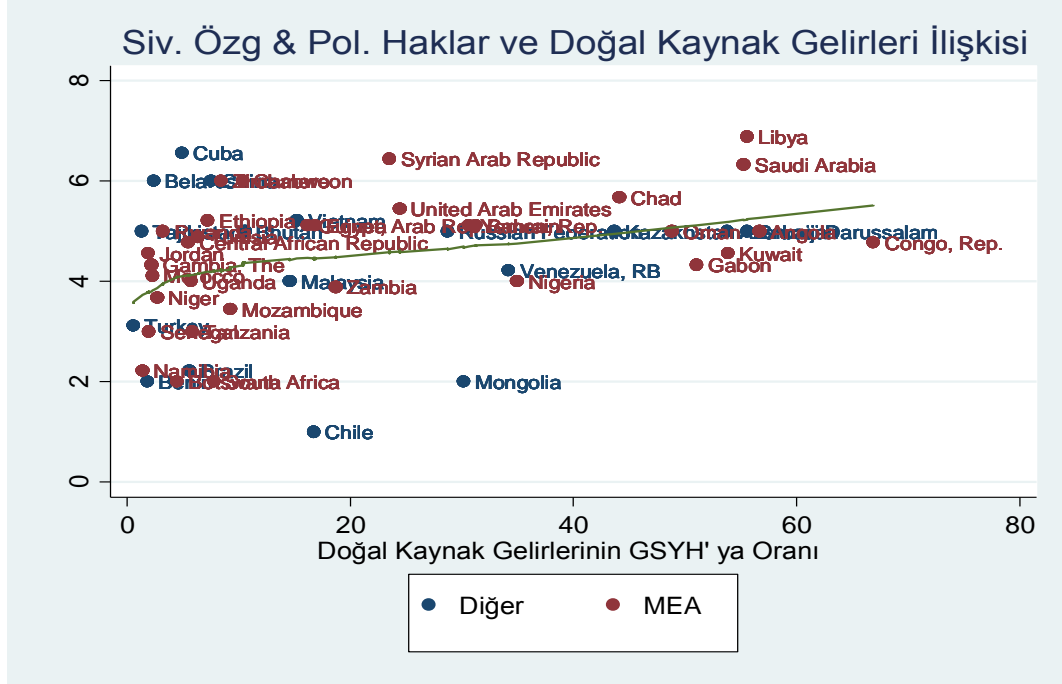
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir. Sivil özgürlükler ve politik haklar verisi için 0, en iyi durumu ifade etmektedir.

Şekil B.8 Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem

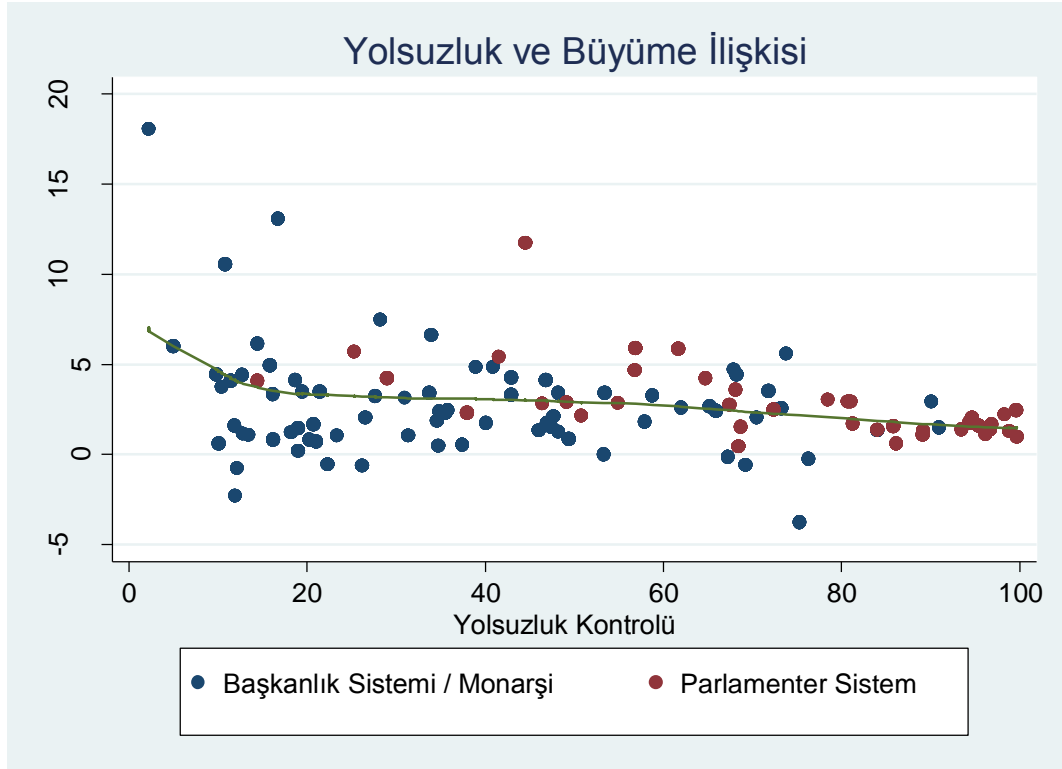
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir. Sivil özgürlükler ve politik haklar verisi için 0, en iyi durumu ifade etmektedir.

Şekil B.9 Sivil Özgürlükler & Politik Haklar ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem

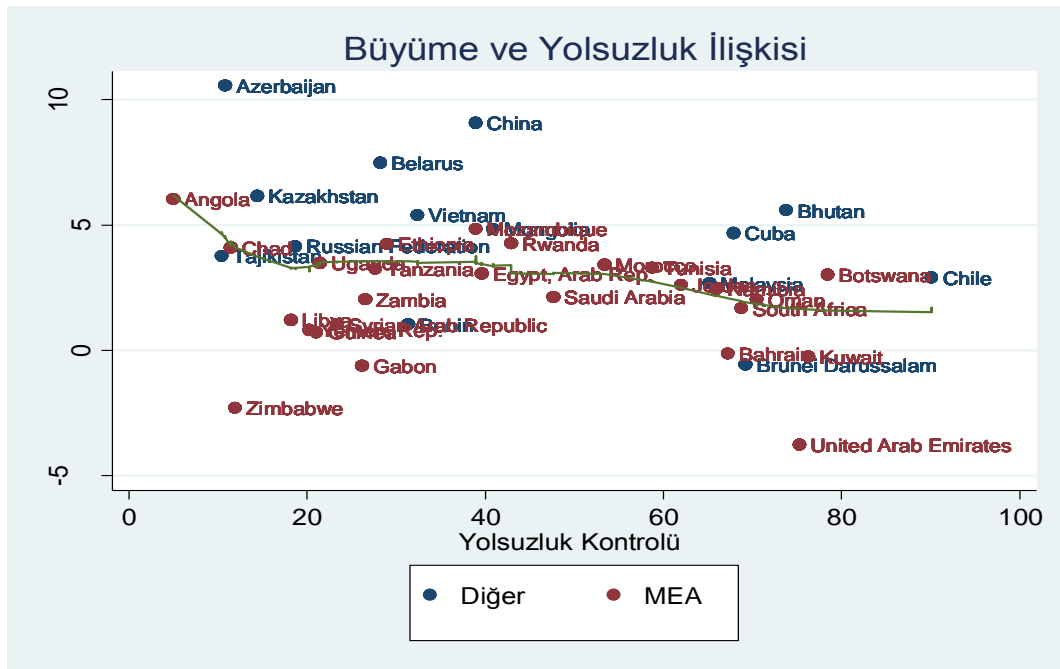
Not: 2003 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir ve sivil özgürlük, politik haklar verisinde 0, en iyi durumu ifade etmektedir.

Şekil B.10 Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 1. Örneklem

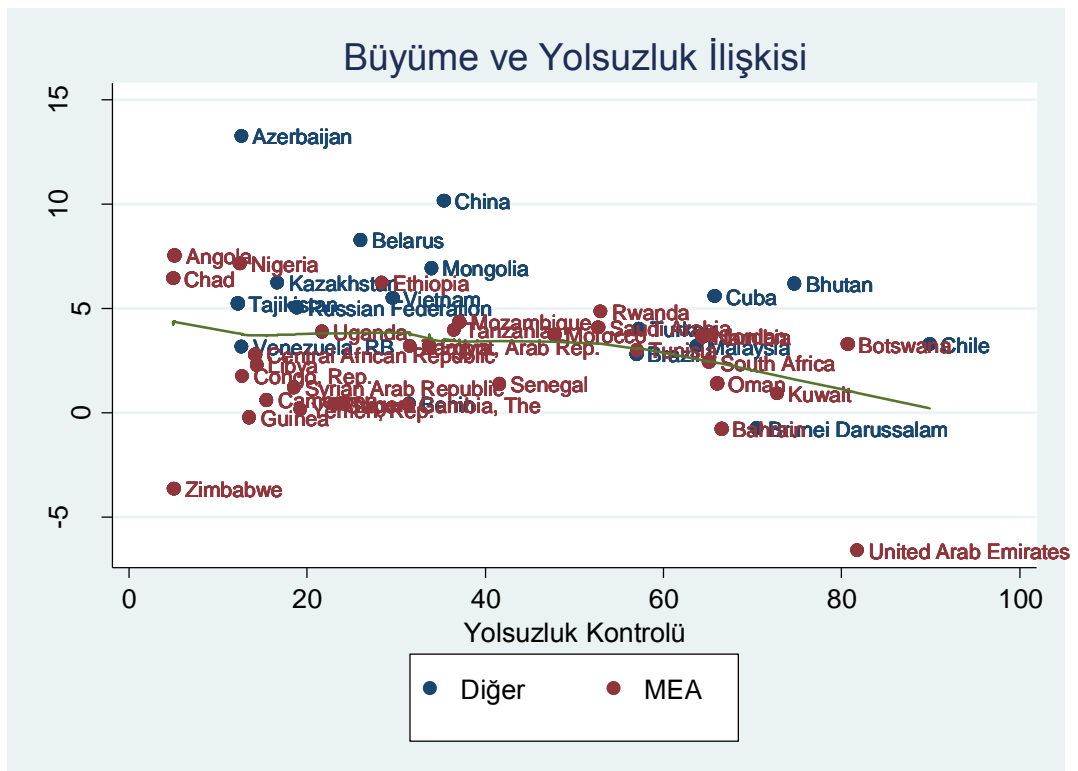
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir.

Şekil B.11 Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 2. Örneklem

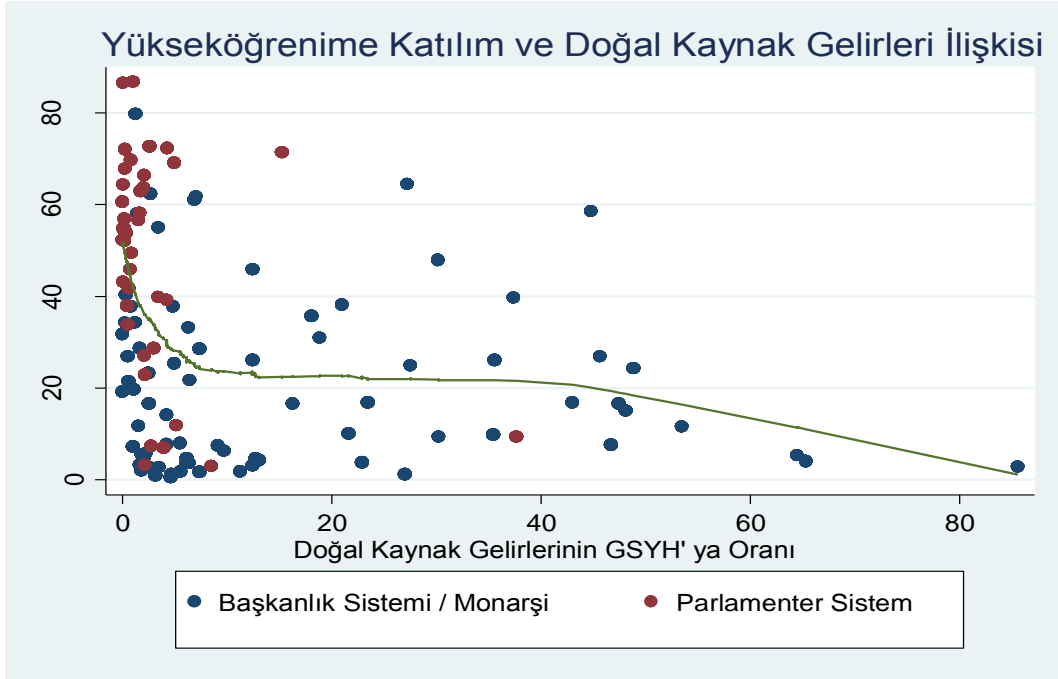
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.12 Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi / 3. Örneklem

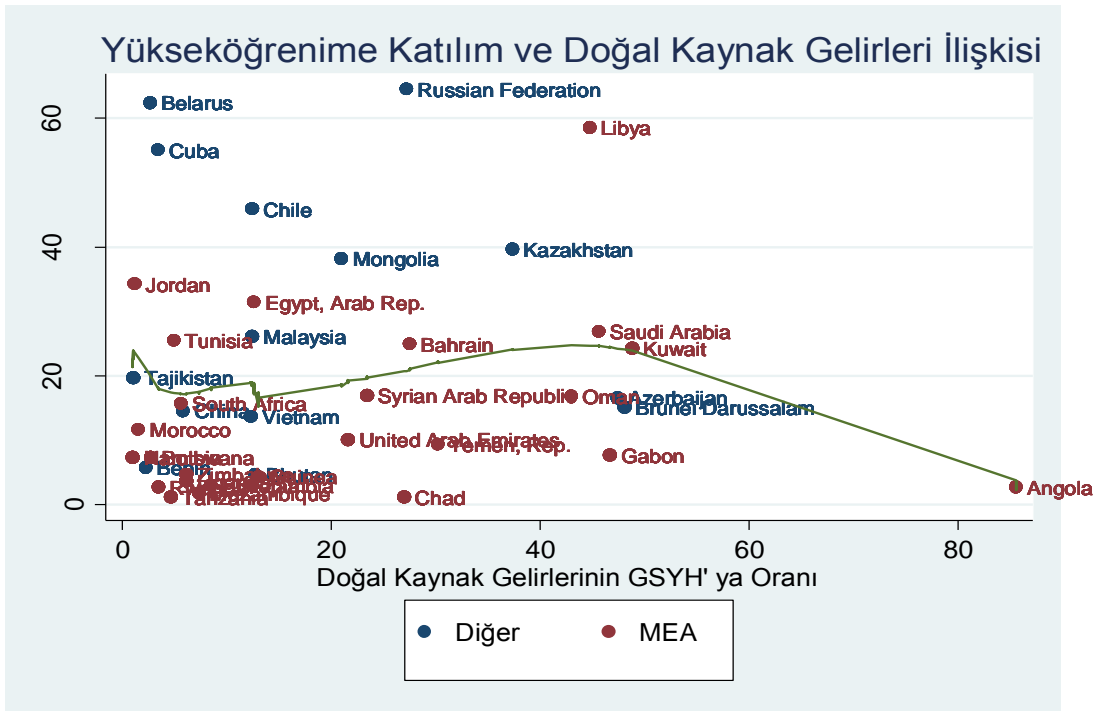
Not: 2003 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.13 Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 1. Örneklem

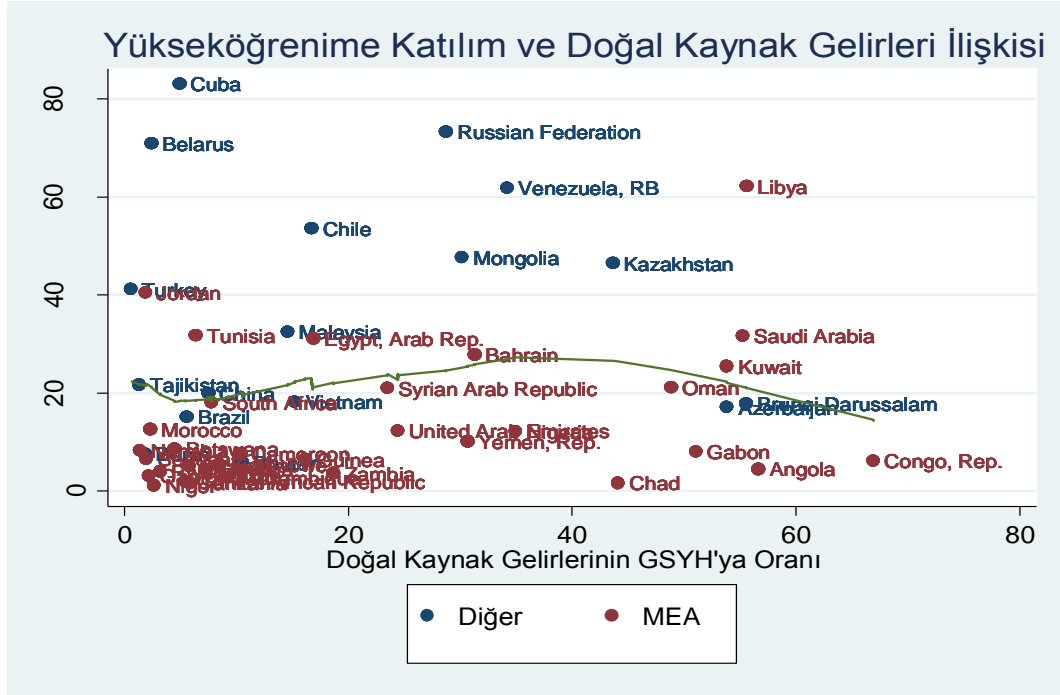
Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.14 Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 2. Örneklem

Not: 1996 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

Şekil B.15 Yükseköğrenime Katılım ve Doğal Kaynak Gelirleri İlişkisi / 3. Örneklem

Not: 2003 – 2011 yılları arasındaki ortalama değerler alınarak çizilmiştir

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı:	Oğuz TUTAL
Doğum Tarihi ve Yeri:	18.11.1987 / Manisa
Lise:	Manisa Lisesi
Üniversite:	Pamukkale Üniversitesi & Ege Üniversitesi
Fakülte:	İ.İ.B.F. & Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölümü:	İşletme (Bölüm Birinciliği) & Bölgesel Kalkınma İktisadı Yüksek Lisans Programı
Çalıştığı Kurum:	IPEC (Uluslararası Araştırma Organizasyon Proje ve Eğitim Merkezi) & Global Environmental Organization
Ünvan:	Yerel ve Uluslararası Projeler Koordinatörü
Faaliyet Alanı:	Proje & Eğitim & Araştırma
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Galatasaray Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı : Oğuz TUTAL
Tez Başlığı : Ekonomik Gelişme ve Doğal Kaynakların Laneti İlişkisi:
Politik İstikrar Üzerine Ampirik Bir Çalışma
Savunma Tarihi : 09.04.2013
Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet Atıl AŞICI

JÜRİ ÜYELERİ

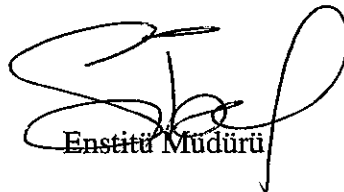
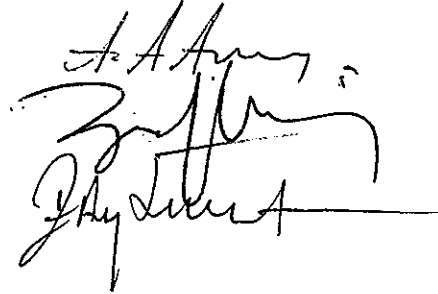
Ünvanı, Adı, Soyadı

İmza

Doç. Dr. Ahmet Atıl AŞICI

Doç. Dr. Burak GÜRBÜZ

Doç. Dr. Nuri Emrah AYDINONAT

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Sibel YAMAK